

M A G Y A R

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

NEGYEDIK ÉVFOLYAM.

Nyolcadik és kilencedik füzet. **1873.** Augusztus és Szeptember.

I.

A magyar reformált egyház számára egyházi főhatóságul felállíttatni szándékolt konventről.

Sohasem éltem s most sem élek azon hiu reményben, mintha nálunk magyar reformátusoknál, tudományos irodalmi művek s komolyabb tartalmu folyóirati dolgozatok és közlemények által, valami kitűnő sikerrel lehetne előmozdítani az oly ügyek és tárgyak hova fejlődését, amelyeknek eldöntése az alsóbb és felsőbb egyházi hatóságok körébe tartozik. Ezen hatóságok tagjainak nagy része ugyanis, a komolyabb tartalmu, tudományos dolgozatokat részint nem olvassa, részint kellően nem méltányolja, s ha vannak is, pl. a lelkészek között akik szívesen olvasnak s mélyen érzik ez vagy amaz eszmének vagy irányzatnak helyes és igaz voltát; midőn megjelennek kivált a népesebb és fényesebb gyűléseken, ott rendszerint, szerényen csendesen némán maradnak s az ügy a legtöbb esetben el van döntve tényező befolyásuk nélkül; — a meglehető napok és éjjek nehéz fáradságával s az emberi szív legtisztább jóakaratával készített tudományos dolgozatok tartalma

PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ

és hatása s az ezekből szerzett meggyőződés és álláspont pedig, reszketve rejteznek el, mint a félénk galamb, midőn a közelgő sas szárnyának suhogását hallja.

A protestáns egyházi életnek, épen úgy mint a művelt és alkotmányos államéletnek mezején is, alig lehet kérdés, melynek a tudományyal szoros összeköttetése ne volna; de azért, én legalább, több évi biztos tapasztalás alapján nyilván állítani merem, hogy nálunk magyar reformátusoknál, még ez ideig fájdalom! nem anyira a komoly tudomány, mint inkább az egyéni és provinciális érdekek, az uralomra és dicsőségre való vágyódás, a titkos mesterkedések és force-ok, csengő bongó és nagyképű frázisok; néha-néha a politikai pártérdekek, majd a puszta szeszély és vak véletlenség és több efélék voltak és vannak kisebb nagyobb befolyással egyházi és iskolai ügyeink eldöntésére.

Az említett tényezőkhez kell még számlálnom, de csupán a legujabb időkre tekintve, a napi sajtónak, különösen a pesti központi sajtónak legtöbbször izgató és egyházunkra nézve ellenséges magatartását is. — Senki sem tiszteli őszintebben nálamnál a valódi művelődés és az igaz közjó szolgálatában álló napi sajtónak jogát és hatalmát; de miután többekkel együtt én is azon meggyőződésben vagyok, hogy a mostani pesti és bécsi napi sajtónak tetemes nagy része, a tiszta igazsággal és önzéstelenséggel meg nem egyeztethető, Isten tudja, mily forrásu érdekek szolgálatában áll; miután továbbá, arról még inkább meg vagyok győződve, hogy az említett sajtónak még nagyobb része, a magyar protestáns egyházi és iskolai ügyekhez épen semmit sem ért, de azért mégis szertelenül izgat és diktátori szerepet akar vinni azoknak mezején: ezeknél fogva ne csudálja a tisztelt olvasó, ha én részemről, többekkel együtt a napi sajtó említett részét egyáltalában nem tisztellem s ottan-ottani eruptzióit nemcsak az, hogy álláspontomra és irányzatomra nézve szabályzókul el nem ismerem, de mégcsak figyelembe sem veszem. Mily szomorú dolog volna az, ha az utálatra és nevetségre méltó több nem volna benne, hogy felfelbukkannak néha néha oly ifju hirlapírócskák, akiknek hittani, egyháztörténelmi és egyházjogi türhető ismeretök távolról sincs ugyan; de emellett Istent, Megváltót, kijelentést, evangéliomot stb szél-

tire nyilván és otromba módon csufolnak, s ime mégis ezek az ifjú urak akarnak minket tanítani arra, hogy miben áll a keresztyén-ség és a protestantizmus, mit kell hinni és mit nem, lehet-e még hivatkozni a békekötésekre, és hogy a mi protestáns iskoláinkra nézve, miben áll a haladás és a szabadelvűség stb. Miután pedig a napi sajtónak nagy része, bármely politikai párthoz tartozzék is, a vallás iránti indifferentizmusban vagy gyűlöletben s az ultramontán szintugy mint a legtisztább s valódi protestáns érdekek iránti ellenséges indulatban, kétségenkívül bizonyos konferalgatások következtében, legtöbbször egyetért: ennél fogva nem csuda, ha magyar reformált egyházunk tagjai s épen lelkészei közül is nem kevesen, a napi sajtó által több ízben félrevezettettek, vagy néma hallgatagságra szoríttatva, mintegy terrorizáltattak. — E téren azonban, mindennél sajnálatosabb az, hogy némely kisebb nagyobb egyházi emberek is, bizonyosan, hogy messzebb lássanak és láttassanak, felkéredznek az épen létező, bármely irányu és jellemű napi sajtó szolgálatra kész paripájának hátára, nem gondolván meg, hogy ez a paripa prűszköl, ugrál, üget vagy vágat ugyan alattok *comme il faut*; de holnap már meglehet az ultramontánok és muszkavezetők, vagy az internationalisták táborába, egyszóval: Isten tudja, hogy micsoda környezetbe viheti őket!

Nagy részben így állanak tehát minálunk, már egy idő óta a dolgok. — Szent a földecske, melyet szántogatunk, vetegetünk; apáink vére és verejtéke szentelte meg azt. Multak iránti kegyelet, remény egy szebb jövő felől, kisebb nagyobb szorgalom és munkakészség mindnyájunkban van; de mily mostoha az időjárás, mily sok mag hull utfélre s tövis közzé, mily pusztítók, kegyetlenek a szomszédok s mily sok teher van a kis birtokon, amely különösen az erdélyi fejedelmek elhunytá öltá akként pusztul, romlik s kietlenül, mint rendesen az árvák s özvegyek hajléka s földcskéje.

Nincs hiány tervekben, a most élő örökösök között sem. Az egyik azt mondá, adjuk el földünk s házunk egy részét a hatalmas szomszéd földes urnak, aki századokon keresztül halálos ellenségünk vólt ugyan, de most talán nincs már mit félni tőle; adjuk el azt a különben is a szomszédéra dülő birtokrészt, amely legősibb és legtermékenyebb birtokunk bár, úgyhogy apáink minden egyéb

birtokot is abból szereztek, s mostoha időkben ez mentett meg a végingstől és éhelhalástól: ámde fentartása naponkénti munkába és kiadásba kerül; a teher pedig nagy rajtunk; . . . adjuk át az államnak, azaz vóltaképen csak az időről-időre épen létező államkormányának iskoláinkat! Szerencse, hogy a jó tanács meg nem hallgattatott; mert azt mondják, hogy a szomszéd szépen kivakoltatta s meszeltette bár rozzant házát s mostanában sok látogatói vannak s irányunkban nagyon kevélyen s fenyegetőleg viseli magát: vóltaképen mégis épen oly tehetetlen szegény mint mi, s így ősi földünket, legfeljebb csak hitelben vehette volna által; rajtunk pedig nem segíthetne semmitsem igazán.

Majd fellépett rendkívüli nimbuszszal egy mindenféle nemzetből és felekezetből alakult konzortzium; óriási cifra falragaszok s házanként járó művelt uri ügynökök hirdették magasztos terveit, melyek szerint ami ősi földünket, hajlékunkat, háztartásunkat stb. is szívesen átveszi, reformálja s új életet varázsol elő közöttünk; csak azt kívánja tőlünk, hogy holmi régi birtokhatárokkal, apáinknak századokon keresztül hiven fentartott, de ma már elavult slendrián elveivel ne gondoljunk semmit, dobjuk el a birtokjogunkat biztosító poros okleveleket is, mert a főcél különben is az, hogy minden efféle szűklátkörű, korlátozott birtokocska egy nagyszerű közös világirtokba olvadjon be stb. stb. A sokat próbált és szenvedett magyar ember azonban, mindezekre csak fejét csóválja, mert csakhamar észrevette, hogy ezen nagy hangu konzortziumnak biztos pozitív tőkéje egy fillérnyi sincs, hanem szilárd reális tőke és biztosíték helyett, csak szép frázisokkal és tiszta papírral rendelkezik. stb. A különbözőféle szédelgések megható példái, az Eördög-féle, valóban ördögi kiházasító egyesület végsorsa és több efélék, sokkal közelebb esnek hozzánk, mintsem kicsiny ugyan, de valóban biztos és drága kincsünket, bármiféle szerencsepróbáló kockáztatás alá vethetnők.

Végre, hogy már ezuttal egyebet ne említsek, egyházunk némely vezérférffiai, felköltötték hosszú de nem épen csendes álmaiból egy rendszeres konventnek, mint egyházunk leendő legfőbb hatóságának eszméjét is, kétségenkívül azon hitben, reményben és meggyőződésben, hogy ez fogja majd az elhanyagolt

egész ősi birtokon a gazdálkodást és mindenféle ügyvezetést kezébe venni; ez fog majd rendet, összhangzást, békét, szabadságot s általában minden tekintetben jobb és biztos jövőt teremteni „a romlásnak indult hajdan erős“ magyar reformált egyháznak felsőbb és alsóbb térein.

Fájdalom! én részemről, egyházunk vezérfiainak említett hitét, reményét és meggyőződését nem oszthatom. A célbavett konventtől úgy, amint az eddigelé tervezve van, jót minél kevesebbet, hanem romlást, vészt és vizsályt annál többet várok. Ennélfogva, őszinte lélekből származó s egyenesen a közjóra tekintő óhajtasom az, vajha minden illetők, az említett egyházi főhatóság felállítására vonatkozó szándékukról, végkepen lemondanának!

Im ebben áll, röviden kifejezve, ez ügyre vonatkozólag az én igénytelen egyéni véleményem, s ezen vélemény indokolását kísérem meg a következő lapokon, úgy amint az, az időnek rövidségéhez és más körülményeim mostohaságához képest jelenleg lehetséges. Általában pedig papirra vetem ezen eszméket is, épen nem azon szándékkal és reménynyel, mintha általog a fenforgó nagyfontosságú ügy hova dülésére legkisebb befolyással is lehetnék, hanem csupán az ösmeretek terjesztése végett és azért, hogy legalább magam részéről bizonytságot tegyek az igazságról.

Még folyvást lelkem teljességéből vallom Cicerónak eme sokszor emlegetett nézetét: „*Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis*;“ — osztom amit Groen van Prinsterer, kitünő hollandus államférfiu s magyar ref. egyházunk egyik buzgó barátja és nagy jóltevője e szavakban mond: „*Je suis amoureux du passé. Oui certes, Je ne crois pas qu' on puisse rompre avec le passé; je crois que toute opinion qui a de l' avenir, est enracinée dans le passé.*“ Igenis, a multtal szakítani nem lehet, — s ha lehetne is, egyáltalában nem kell; minden életre való vélemény vagy terv gyökere, a multban van!

Ennélfogva én, most is azt kérdezem legelőször: van-e multja nálunk a célba vett konvent eszméjének és ügyének? És ha van, aminthogy van is: ezt óhajtom meg-

ösmerni legelőször. Nagy szükség van nálunk az ily történelmi visszapillantásokra épen a fenforgó tárgyra vonatkozólag is, mert hiszen mint sokan olvashattuk, a dunamelléki ref. egyházkerület egyik közelebbi gyűlésén azon tendentiosus, de merőben alaptalan állítás merült fel, hogy a konventek mindég tejhatalmúak voltak a magyar ref. egyházban; és a nevezett gyűlésen, tudtommal legalább, nem volt senki, aki ezen mysztifikálás ellen szavát felemelte volna.

A konventek sorát, a magyar reformált egyházban, eddigi tudomásom szerint, a bodrogkereszturi konvent nyitja meg, 1735-ben. E sokat emlegetett konvent homályban lévő ügyének minél tisztább megérthetése és méltatása végett azonban, a következő tényeket kell figyelembe vennünk.

Az 1711-dik évi ápril 29-dikén kelt szathmári béke vagy compositio, mely árulás folytán véget vetett a II. Rákócy Ferenc vezérlete alatti szabadságharcoknak, a 3-dik pontban határozottan kimondja, hogy a vallásügyben az ország bevett alaptörvényei fentartassanak, s a vallás gyakorlata, az ahhoz tartozó javadalmakkal a haza törvényei, határozatai és cikkei szerint meg legyen engedve stb. Egyszóval a protestánsok számára is, a történeti alapokon biztosítva lett a vallásszabadság a papíron; igenis csak a papíron, de nem tényleg, az életben, mert miként máskor is mindég, úgy most is, amint a fenyegető vész vagy más külső kényszer megszűnt, a klérussal s különösen a jezsuitákkal szövetkezett bécsi kormány, tüstént hozzá látott a protestánsok üldözéséhez.

Az 1715-dik évi országgyűlés XXX. és XXXI-dik cikkei, s a magyar királyi udvari kancelláriának ezekkel összhangzó, 1716. augusztus 29-dikén kelt rendelete szerint, bármiféle vallásos sérelem ügyében az egyház, vagy egyházi hatóságok köz nevével egyáltalában nem, hanem csupán magán név alatt lehetett orvoslásért folyamodni, mind az országgyűléshez, mind a Felséghez; a megyei, kerületi és országos zsinatok tartása megszorított, illetőleg betiltatott; egyházi s iskolai célokra segélyt kéregetni, vagy kivetést tenni nem volt szabad; hazánknak a törököktől visszafoglalt terjedelmes vidékein, mint szinte a harcok alatt

vég helyekül szolgált számos községekben is, a protestánsok számára szabad vallásgyakorlat nem engedtetett; a római kath. vallásról a protestánsra való általmenetel a legkeményebb büntetés terhe alatt megtiltatott. stb. Egy szóval: alighogy letették Szathmárnak mezején sok csatákban győztes fegyvereiket a kálvinista kurucok, a klérus és a jezsuiták, a római kath. egyház roppant előjogaival, tüstént nyomultak be; megkezdett újból a hatalmas antireformáció, vagyis a protestantizmus teljes kiirtása a magyar hazából, s nem sokára felállított egy e célra rendszeresen működött országos főhatóság is, t. i. a magyar királyi Helytartó tanács 1723-ban.

Ezen leirhatatlan gyászos korszakban a protestáns egyház jogainak és életének legfőbb gyámola, védője s bajnoka, a reformátusok részéről Ráday Pál volt, aki mint II. Rákócy Ferenc titkárja, majd igen kedves megbízott főembere, fogalmazta volt ama nagyhirű harcra hívó szózatot: *Recrudescent inclitae gentis hungariae vulnera*, s általában a szabadságharci mozgalmaknak különösen politikai tekintetben egyik fő vezetője és intézője volt. A szathmári compositió után ő is letette a hűségi esküt, az udvarnak kitűnő hívévé lett s mint ilyen, használhatott és használt is igen sokat vallásunk ügyének. Ráday Pál kétségen kívül rendkívüli tehetségű s nagy tudományu, e mellett mély vallásos lelkiületű valódi buzgó kálvinista ember volt. Méltán mondja róla egyik sirirata: „*Vir pietate, eruditione, prudentia magnus. Cum theologis theologus, Cum politicis politicus; In utroque heros incomparabilis; Magna sunt ejus in Patriam, Majora in ecclesiam, Cui se totum devoverat, merita.*”

Rádai Pál 1733. május 20-dik napjára viradóra, életének 56-dik évében elhunyván, mondhatni, hogy a magyar ref. egyház árvaságra maradt, s rongált élethajócskája a folytontartó szélvészben minden kormányos nélkül hanykódott a habokon Im ezen körülményekben van főoka s forrása a bodrog-kereszturi konvent s általában a konventek létrejövételének.

Magok a bodrogkereszturi végzemények, amelyek 1734. november 5-dikén, a konvent ülésének napján kelnek, nyilván utalnak a Ráday Pál halálára s az annak folytán támadt zavarok-

ra, rendetlenségekre, mulasztásokra s károokra. „Post obitum Sp. ac Generosi Domini quondam Pauli Raday de Rada, supremi ecclesiarum helv. conf. addictorum in regno Hungariae curatoris, in moderamine rerum ecclesiasticarum, non leves confusiones, disordines ac rerum neglectus et ex his subsecuta vix reparabilia damna hincinde intercessisse certum est.“ Rádayt tehát, a magyarországi ref. egyházak főkurátorának nevezi a konvent; s minthogy Ráday elhunyt; a baj, üldözés, nyomor és zürzavar pedig folyvást növekedett s törvényszerű rendszeres zsinatokat tartani nem lehetett: felállítja egyházkerületenként a főkurátori, megyénként pedig a koadjutor kurátori hivatalokat, mint a szuperintendensi és esperesti hivatalok párhuzamos társait; s a főkurátorokat mind, a koadjutor kurátorokat pedig nagy részben személyenként is kinevezi; s a szuperintendensek és főkurátorok kezébe teszi le az időnként felmerülő vitás és oly ügyek elintézését, amelyeket a magánosok s alsóbb hatóságok el nem intézhetnének. Egyszersmind pedig, az intézkedések összhangzásának céljából elrendeli azt is, hogy a főkurátorok és szuperintendensek minden esztendőben legalább egyszer mindnyájan összejöjjenek, „adminus semel quotannis in unum convenient“, az időkhöz képest fenforgó tárgyak feletti tanácskozás, alamizsnagyűjtések ügyében való intézkedés és a vallásügyi kérvények sikerének előmozdítása végett.

Mulhatlanul figyelembe kell vennünk, hogy 1734. október 20-dikán, tehát csak egy pár héttel a bodroghereszturi konvent előtt kél Bécsben, az ugynevezett Carolina Resolutio, vagyis azon királyi rendelet, amely a magyar protestáns egyházra nézve mélyen sérelmes többrendbeli intézkedések után, megengedi azt is, hogy a magyarországi ágostai és helyét hitvallásuk maguk számára, saját módjuk szerint négy-négy szuperintendenst válasszanak, de csupán csak a végre, hogy ezek az alájok rendelt predikátorok tudományára és erkölcsére vigyázzanak s a hibázókat megfenyítsék. Az is határozottan megparancsoltatott, hogy ezen szuperintendenseknek mint ilyeneknek, semmi különleges fizetés ne adassék, hanem tartoznak megelégedni azon fizetéssel, amelyet mint predikátorok saját gyülekezetöktől kapnak. Végre ki van

mondva, hogy ezek a szuperintendensek a magyar királytól semmiféle kineveztetést vagy felhatalmazást nem nyernek ugyan, mindazonáltal választatásuk, pusztán tudomás végett, esetről esetre jelentessék fel.

Nincs benne semmi kétség, hogy a kormány a magyar protestáns egyházat, mint társadalmat is mindenestől feldulni s megsemmisíteni akarta, hogy így az összetartó kapcsok széttörtevé, a pásztoroktól megfosztott nyájban a ragadozó farkasok, az érdemes jézsuiták és társaik minél könnyebben garázdálkodhassanak. Ily célból történt az egyházi gyűlések betiltása s a szuperintendensi és esperesti hivataloknak megsemmisíttetni akarása; mert hiszen 1727. december 5-dikéről, a magyar királyi helytartó tanács azon kebellázzító parancsot intézte a vármegyékhez, hogy kitűzött pontok szerint kérdezzék ki a szuperintendenseket és esperesteket: kinek felhatalmazásából s micsoda privilégium mellett viselik hivatalukat. A magyar protestáns egyháznak mint társadalomnak megsemmisíthetése végett történt a házassági ügynek az egyház kezéből való kivétele, továbbá az, hogy épen maga az imént idézett Carolina Resolutio, megengedi a földes uraknak, hogyha valamelyik jobbágyuk fia protestáns pappá lett is, azt erővel visszakényszeríthetik a jobbágyságra; felsőbb iskoláknak királyi privilégium nélküli állítását betiltja; külföldi protestánsoknak hazánkban való letelepedését különös királyi kegyelemtől teszi függővé (bizonyosan gondolta, hogy protestáns papok és tanárok nagy számmal fognának jöni külföldről, a halálra üldözött egyház kebelébe); a protestáns lelkészeket a keresztség és keresztelés dolgában formászerént pápista főpapok lealázó vizsgálata alá veti; a protestáns szuperintendensek hatáskörét, ellenére a kánonoknak, fejedelmi diplomáknak és századok gyakorlatának, az említett nyomorult szűk térre szorítja s vóltaképen minden egyházkormányzati értéktől megfosztja. stb. stb.

Hogy vajjon a bodrogkereszturi konvent tagjai tudták-e már valamit a Carolina Resolutio létrejöttéről, azt biztosan eldönteni nem lehet. Anyi bizonyos, hogy a végzemények egyetlen egy igével sem említik azt fel, s miután a főkurátorságra nem négy, hanem öt egyént neveznek ki, nev. Gróf Bethlen Józsefet, Kenessey

Istvánt, Jobbaházy Dóri Andrást, Báji Patay Sámuel és Gyürki Istvánt: ebből talán azt lehetne következtetni, hogy az említett királyi rendeletről még nem tudtak semmit sem; — noha nem lehetetlen, hogy az ötös szám csak onnan van, mert Gróf Bethlent nem kerületi, hanem országos, egyetemes főkurátornak szánták, mint a milyennek Rádayt tartották s milyen jelenleg is létezik az evangélikusoknál. De ha a Carolina Resolútióról magáról épen semmit sem tudtak is, bizonyynyal ösmerték és mélyen érzették a nagy nyomort és vészt, amely az egyházat már évtizedek óta fenyegette s ez volt főoka, hogy Ráday Pál halála után az egyház védelmére szövetkeztek s rendszeres intézkedéseket tettek. Így történt ez, az evangélikusoknál is, akik 1735. február hónapban tartottak Pesten egy tanácskozmányt, amelyben a kerületi, megyei és gyülekezeti inspektorátust felállították, szervezték s a vallási ügyvivőségről intézkedtek. Miként a bodroghereszturi konvent végzeményei ezen szavakkal kezdődnek: *Posteaquam ad moderandum negotiorum ecclesiasticorum tristitorem faciem, stabiliendumque in regimine meliorem ordinem, una fuisset constituti*“, etc. ugy az evangélikusok is ezen szavakkal kezdik említett intézkedéseiket: „*Cum in omnibus regni districtibus, novae persecutionum species et afflictiones, in dies oriantur.*“ etc. Már ezen szavak is eléggé jellemzik a kort és helyzetet, amelyet egyébiránt, a fentebb elsorolt tények részletes és határozott vonásokban is megösmertetnek.

Igy lévén a dolgok, én részemről csak őszintén tisztelni tudom azon világi férfiak emlékezetét, akik a minden felől végromlással fenyegetett egyháznak, rendszeresen segítségére jöttek, s különben is az evangéliumon s az őskeresztény egyház példáján alapuló jogaikat ténylegesen gyakorlatba vették. Legnagyobb részben vallásuk és egyházuk dolgait épen a hitágazatok tekintetében is nagyon jól értő, azok mellett őszintén és igazán buzgó, a közjóra és Isten dicsőségére tekintő férfiak valának még ezek, olyanok amilyenek a mai időben, vajha legalább csak mi lelkeszek lehetnénk! Nem mondom, hogy a fő- és koadjutor kurátori vagy inspektori intézményből visszaélések, viszályok, méltatlankodások

nem származtak néha-néha: de azt, állítani merem, hogy az alap-eszme, az indok és a cél helyes, üdvös és jogosult volt.

Ámde azon korbeli lelkési elődeink különösen a reformált egyházban, nem így gondolkoztak. Ők a bodrogkereszturi intézkedéseket az egyház törvényes szervezete s a papság jogai elleni merényletnek tartották; a bodrog-kereszturi konventet, mint a melyen egyetlen lelkész sem volt jelen, zuggyülésnek, konventikulumnak s miután épen a hegyaljai szüretnek alkalmával tartatott, dézmaszéknek csufolták; végzeményeit pedig elfogadni és életbe léptetni, darab ideig a leghatározottabban vonakodtak.

A bodrogkereszturi konventnek azon intézkedései, a melyek az evangéliomon, az őskeresztény egyház példáján s a reformáció elvein voltak alapíthatók, mint pl. a világi férfiak rendszeres kiegészítő s tényező részvéte az egyházi gyűlésekben s általában az egyházi és iskolai ügyek intézésében, évtizedek múlva bár és temérdek akadályokkal küzdve, mégis csakugyan törvényesen bementek az egyház szervezetébe. Azon intézkedései, illetőleg javallatai pedig, amelyek csupán időszerű s mulékony körülmények szülöttei valának, mint pl. hogy a főkurátorok és szuperintendensek konventre minden évben egybegyűljenek, csak a valósággal fenforgó szükség esetében léptek néha-néha életbe az idők folyamán, de az egyház szervezetébe, véglegesen és törvényesen mindeziideig be nem kebeleztek. Ami pl. épen magát az évenkénti konventet illeti: bizvást meg lehetünk győződve afelől, hogy ha a magyar protestáns egyházat folytonosan üldözések nem pusztították volna, és hogy ha a rendes gyűlések tartása s az egyházi tisztségviselők kánonszerű működése meggátolva vagy korlátozva nem lett volna: akkor ama konventi intézmény, amelyről itt most szó vagyon, sem a világi férfiaknak sem másoknak eszökbe sem jutott volna.

A bodrogkereszturi gyűlés után 1749-ben találom legelső nyomát a konvent vagy konferentzia tartásának, mert e két név aztán, ugyanazon tárgyra nézve egyiránt jó elő. A nevezett évben december első napján, Báj-on tartatott egy konferentzia; csak négy tagja volt, t. i. Vay Ábr., Dobozy Mih., Patay Sám. és Domokos Márton; közöttök vagy velök, lelkész egy sem. Egy

Bécsbe menendő vallásügyi küldöttség felett tanakodtak, hogy t. i. miként lehetne annak meghallgattatását kieszközölni? Az agensekre bízott ennek kitudása Szó volt egy oly rendszeres dolgozat készítéséről is, amely utasításul szolgálna a belső s külső egyházi ügyek intézésében. E dolgozat azonban, mind a négy kerület kebelébe, valamely tekintélyes egyénnek megküldendő volt, s a bejövendő négy módositványból lett volna aztán egy szerkesztendő. Ezen báji értekezlet mondotta azt is ki, hogy ha lehet, si fieri poterit, Tiszántul is választassék már főkurátor. E végre maga Vay Ábrahám küldözött szét gyűlési meghívást s személyesen is megjelent Debrecenben, 1750 január 17. éspedig számos világi urak kíséretében s miután esperest csak öt volt jelen, a vén Zoványi püspök pedig távol vala, megtétetett főkurátornak Dobozy Mihály.

1763-ból ismét van nyoma egy Pesten tartott egyetemes értekezletnek, melynek célja egy vallásügyi agens kinevezése lett volna; de darab ideig nem jöhetett létre köz megállapodás. A tiszántuli egyházkerületnek nevezett évi ápril 26-dikán tartott közgyűlésében tehát, a 3. szám szerint, nyilvános felhívás folytán, a pesti értekezleten jelen volt követek egyike Péchy Imre előadta, hogy azért nem jöhetett létre mindjárt eleinte köz megállapodás, mert a tiszáninneneni kerület 400 forinttal akarta emeltetni az agens fizetését, hogy így Máriássy László alkalmaztathatnék arra; a tiszántuli ellene volt a fizetésemelésnek; a dunamelléki maga részéről nem ígért többet 40 frtnál; a dunántulról pedig senki nem volt jelen. Ezen kerületet tehát felszólították, hogy írásban adja be a maga szavazatát, és pedig ne Máriássyra, aki mellé őt a tiszáninneniek vonni akarták, hanem Nagy Sámuelre, aki mellett a tiszántuliak és dunamellékiek állanak. Miután a dunántuliak csakugyan Nagy Sámuelre szavaztak, végre nagy nehezen beleegyeztek ebbe a tiszáninneniek is. Megjegyzendő, hogy a tiszántuliak, még a mult évi októberben, közgyűlésileg választották el Nagy Sámuelet. — Ezen esetet kissé részletesen azért emlitém fel, hogy látható legyen, miszerént im mindjárt kezdetben, egyéni és provinciális érdekek miatt, mily nehezen ment a négy kerület egyetértése!

Ugyancsak az 1763-dik év folyamán ismét tartatott egy *generalis conferentia* éspedig mindkét felekezet részéről, amelyben elvégeztetett, hogy még azon évben egy országos küldöttség menjen Bécsbe a Felség eleibe, a sérelmek orvoslásának eszközlése végett; ámde a vázlata azon kérelemlevélnek, amely a Felséghez benyújtandó volt, előlegesen felolvastatott s helyben hagyatott, *lecta fuit et approbata*, Debrecenben, 1763. június 25, de emellett a deputátusok számára adott instructióként ki is fejeztetett éspedig a leghatározottabban, hogy a tiszántuli egyházkerület mindenestre azt akarja, hogy a kérelemlevélben a törvények, békekötések, királyi diplomák vétesse-nek fel alapul s ezeknek megtörései és megsértései kezdettől fogva előadassanak s a sérelmek nemcsak imigy amugy, hanem részlete-sen elszámoltassanak. — Ime tehát teljhatalomról szó sincs, ha-nem a leghatározottabb utasítás adatik, kitünő tekintélyes férfiak-nak. — Megjegyezhetem, hogy a küldöttség csakugyan felment Bécsbe, de nemcsak az, hogy a Felség eleibe nem juthatott, hanem kegyetlenül kiutasított Bécsből, főleg mert az egész egyház ne-vében, *publico nomine* akart folyamodni, ami a mint tudjuk, megvala tiltva.

Az 1764. május 1-ső napján tartott tiszántuli egyházkerületi gyűlés jónak látja, hogy most is kinevezzen kebeléből némely egyéneket, akik a közelgő országgyűlésen a vallásügyi tárgyalásokat élénk figyelemmel kísérik. A kinevezettek teljhatalmuaknak — *plenipotentarii* — neveztetnek; de azért nyilván megmondatik, hogy utasítás és megbízó levél adassék kezökbe; „*Cum instructione et credentialibus ad dietam mittantur.*“ Bizonyosan a többi kerületek részéről is történtek ily megbízatások, éspedig valószínűen oly egyének lettek megbízva, akik különben is tagjai valának az országgyűlésnek; de azért a kerületek mégis szükségesnek látták, hogy számukra utasítás adassék.

Ugyancsak a tiszántuli egyházkerület, 1765. oct. 8.—10-dik szám alatti végzésében erélyesen kifejezi, hogy az 1763-dik évben készült, de a felség eleibe be nem nyujtathatott kérelemlevelet, ismét vigye fel Bécsbe egy országos küldöttség, ennek azonban határozott utasításul adatik, hogy a már kész instántzián,

maga fejétől, legkisebb változást is tenni ne merészeljen. „Haec superintenduntia per expressum insinuandum esse vult DD. futuris deputatis, ne in instantia, prout jam concepta est, quidquam, proprio motu immutent.“

1774. január 16-dikán tartott tiszántuli egyházkerületi gyűlésen, — (amely hogy mellékesen megjegyezzem, az említett titlalom miatt, miként a traktusoknál úgy a kerületeken is, már darab idő óta csak deputatio, sedes, conferentia stb. de éppen nem synodus néven szerepel s rendszerént igen kevés tagokból áll) szó van egy Bugyiban Beleznay Miklós generalisnál s buzgó magyar református főúrnál tartott konventről; de erről, a különben is nagyon hanyagul vezetett jegyzőkönyvben csak az van feljegyezve, hogy itt Beleznay előadta, hogy mit válaszolt neki a Felsőség a vallásügyi magán kihallgatáson. Ez aztán a nevezett gyűlésen is előterjesztetett.

Az 1778. január 12. 4. szám alatti tiszántuli végzésből nyilván ki jő, hogy itt a Főkurátor rendszeres instructio mellett szolgált.

A halhatatlan emlékezetű II-dik József császárnak 1781. október 25-kén kiadott türelmi rendelete, véget vetett egy időre a magyar protestáns egyház nagy szenvedéseinek s egy jobb korszak kezdetének biztos jelzője gyanánt tekintetett Ily körülmények befolyása alatt tartatott 1782-ben, február 2-kán, mindkét evangel. felekezet néhány főembere által egy értekezlet, amelyen szóba jött, hogy a magyarországi protestáns egyházak főhatóságaul, egy egyházi főtanács, consistorium supremum, állittassék és hogy nem sokára Losoncon, mindkét evangel. felekezet részéről együttesen egy nemzeti zsinat tartassék. E dolgot 1782. mártius 3. referálván a tiszántuli egyházkerületi közgyűlésnek a főkurátor: a végzés az lőn, hogy az egész dolog el van hamarkodva; a tiszántuli egyházkerület, egyetértve a tiszáninneniek követeivel is, bele nem egyezik, és a bécsi agensnek utasításul adja, hogy az ügyben, az ő nevében, legkisebb lépést se tegyen. „Cum haec superintenduntia, accedentibus Rdis etiam Superintenduntiae cis-tibiscanae deputatis, determinationi huic assensum praeberere non

posset: commitendum censuit D. Agenti vienensi, ne ulli hoc in negotio, ex parte nostri passus susciperentur.“

Az egyházi főtanács — consistorium supremum eszméjét azonban, noha az kezdetben, a ref. egyházkerületek által egyszerűen visszautasított, egy pár év múlva maga a kormány ébreszté fel. 1787. május 15-kén ugyanis, a tiszántuli superintendens egy oly hivatalos levelet kapott, melyben a M. K. Helytartó tanács azt kérdezi, hogy nem lenne-e hasznos és szükséges, a magyar ref. egyház számára is olyforma egyházi főtanácsot állítani fel, mint az erdélyi ref. egyházban van. A válasz 14 nap alatt kívántatott. A debreceni illetőleg tiszántuli egyházi főemberek legelőször is haladékokat kértek, a nagy fontosságú ügy felett komolyan aggódtak és tanakodtak a többi szuperintendentziákkal egyetérténi kívántak. Ámde Szalai Sámuel tiszáninneni szuperintendens, már megadta a választ nagy elhamarkodással, és pedig azt válaszolta, hogy a célba vett egyházi főtanács valóban szükséges, hasznos és lehetséges. Vay István tiszáninneni főkurátor azonban, akinek tudta nélkül jött létre ezen válasz, nem ily véleményben volt s ő azt írta a debrecenieknek, hogy a fenforgó kérdés oly nagy fontosságú s minden magyar ref. ekklézsiát oly mélyen érdekel, hogy arra sem rövid sem hosszú határidő alatt, a négy ref. egyházkerület együttes tanácskozása és egyetértése nélkül válaszolni nem lehet. Ily véleményben voltak a két dunai kerület főemberei is.

A tiszántuliak tehát, 1787. június 3. tartott gyűlésökben, magok részéről, előlegesen a következő tartalmu pontokban állapodtak meg:

1. A magyar ref. egyházak kormányzata országtörvényein, privilegiumokon, fejedelmi resoluzziókon alapul;

2. A kánonok által meg van szabva, igen régi, a reformátzióból veszi eredetét;

3. A szentírással, az őskeresztyén egyház példájával, a keresztyén szabadság érdekével teljesen egyezik;

4. A tudomány és vallás tisztaságának fentartása, a jó rend és fegyelem, s fellebbezett perek eldöntése sokkal célszerűbben

történik a mostani négy szuperintendencia konsistoriuma által, mint lamely közös főhatóság által;

5. Az egyházra nézve nagyon sok függ attól, hogy kik által kormányoztatik; a kormányzóknak nem anyira külső méltósággal és tekintélylyel fényes, mint tiszta tudományu és életü s Isten dícsőségéért buzgó stb. férfiaknak kell lenni;

6. Az erdélyi állapotokat példányul felvenni egyátalában nem lehet.

Ezen tételek, bővebben kifejtve, a többi egyházkerületekkel közöltetni rendeltettek; a kormánynyal szemben a dolog hálasztása s a négy kerület teljes egyetértésének elmulhatlan szüksége újból kifejeztetett, valamint az is, hogy a tiszántuliak, magok részéről a királyi székhöz is folyamodni készek, a most fenálló ősi és igen jó egyházkormányzat fentartásaért.

Ámde a Helytartótanács nem engedett haláldéket, hanem újból sürgetőleg követelte a választ a tiszántuli szuperintendenstől. Ez tehát csakugyan felküldé azt 1787. junius 25-től, terjedelmesen kifejtván a fentebbi tételek tartalmát s ezek alapján, a célbavett egyházi főtanács eszméjét határozottan elutasítván.

A szuperintendens ezen válaszát az 1787. aug. 13. tartott kerületi gyűlés, teljes mértékben helyben hagyta, magáévá tette. Ezen gyűlésen felolvastatott azon válasz is, amelyet ez ügyben, a tiszáninneri kerület a Helytartótanácsához küldött. El válasz, Szalai Sámuel szuperintendens említett feleletét, merőben privát valaminek nyilvánítja; a kérdés eldöntése végett országos zsinatot javall és kér, s egyszersmind felemlíti, hogy a négy ref. egyházkerületnek 1773. B u g y i b a n tartott kongressusában már felmerült az egyházi főtanács eszméje, és annak terve, az akkor uralkodott Felséghez be is nyújtatott.

Erre a tiszántuli egyházkerület említett közgyűlése kiváló erélyességgel és határozottsággal megjegyzi, hogy ő azt a bugyi tervet soha el nem fogadta, sőt ellentmondott és most is folyvást ellentmond annak; nem tartja többé szükségesnek a négy kerület összejövetelét sem ez ügyben, jól meggondolt és kimondott véleményétől többé el nem áll.

Miután azonban a Helytartótanács, 1787. jul. 31-dikén arra

is felszólítá a tiszántuli szuperintendenst, hogy a főkonzistorium felállításának ügyét csendesen, a közönség tudta nélkül, közölje a Főkurátorral s ez valóban meg is történt: tehát, 1787. október 9-dikéről már mindkettőjük nevében ment fel a Helytartó tanáshoz, egy rövidebb, de még határozottabb és tartalmasabb válasz, mely a tervet hasonlóképen visszautasítja. Azt mondja nevezetesen, hogy ha annak az egyházi főtanácsnak, a szuperintendentiák alávettenének: ez hierarkhiára törekvés s a vallásszabadságával teljességgel meg nem egyezhető változtatás lenne a magyar ref. egyház alkotmányán. Azt is kiemeli, hogy ha egy szuperintendens vagy egy szupr. konzistorium hibázik valamit a vallás tudományában vagy egyébben, a többi három kerület még épen maradhat s meggátolhatja a bajt; de hogy ha a főkonzistorium fog hibázni; azt megorvosolni vagy igen nehéz, vagy lehetetlen lesz; ennél fogva a főhatalom, egy hatóság kezére semmi szín alatt nem bízattathatik. — A dolog lényegére nézve ily véleményben voltak a dunai kerületek főkurátorai Gróf Teleki József és Bárány Gedeon is, de a tiszáninneniek még folyvást fentarták a főkonzistorium lehetőségének eszméjét.

Végre az említett két dunai főkurátor felhívására, 1788. apr. 14. a tiszántuli kerületi gyűlés is, beleegyezett abba, hogy azon évi június 8-dikán, mind a négy kerület részéről konferenzia tartassék Pesten, a főkonzistorium nagy fontosságú ügyében; e konferenziára, követeit ki is nevezi, „non eo tamen fine, ut Pesthini, quidquam votorum pluralitate decidatur, sed ut res, per concertationem ad aliquem consensum adducatur, et differentia, si fieri possit, salvis tamen religionis nostrae principiis et ecclesiarum reformatarum systemate, tollatur; — deputati porro, de omnibus, in ista conferentia actis, huic superintendencie relationem faciant.“

Az említett pesti konferenzia csakugyan megtartott és hosszas vita után abban állapodott meg, éspedig már a tiszáninneniek hozzájárulásával, hogy a javallott egyházi főtanács felállítása legyőzhetetlen akadályokba ütköznék, s ami viszonyainkra és egyházi kormányzatunkra nézve hasznosnak és jótékonynak épen nem látszik.

A II-dik József császár 1790. február 20. történt halála
 PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ.

után mindjárt bekövetkezett változások, mint pl. az 179°/₁-dik évi országgyűlés, az ez által alkotott XXVI-dik törvényczikk a vallás dolgában, s az 1791. szeptember 12-kére kihirdetett budai zsinat, sokkal inkább korszakot alkotók s jóval többet ígérők valának a magyar protestáns s épen reformált egyházra, mint pl. a mi korunkban az ugynevezett kibékülés. Mind e mellett is, az azon korbéli atyák egyáltalában nem mondták ezt: ne emlegessük többé azokat az elavult történeti és jogi alapokat; mellőzzük a multak hagyományait. stb. stb. Ők épen ellenkezőleg gondolkodtak és cselekedtek. Így pl. az egyházi főtanácsra nézve, a tiszántuli egyházkerület, azon utasításban, a melyet zsinatra menendő követeknek, 1791. szeptember 8-kán tartott közgyűlésében ad, egyenesen ezt mondja: „A supremum consistorium, mint vallásunk principiumival és szabadságával ellenkező dologban és ujitásban, ezen Superintendentzia meg nem egyez.” — Teljességgel nem áll tehát az, amit néhai Polgár Mihály „a budai zsinat rövid históriájá”-ban (Egyházi Almanak. 1842. 223. l.) mond, mintha t. i. a tiszántuli egyházkerület utasítást sem készíthetett volna a zsinati követek számára. Általában meg kell jegyezmem, hogy az említett, különben jó irányu és tartalmas dolgozatban, különösen a tiszántuli egyházkerület dolgaira vonatkozólag, sok hiányok és tévedések vannak.

Noha ezek szerént a tiszántuli egyházkerület, a maga részéről előlegesen és világosan kimondotta, hogy ő, az egyházi főtanácsot még azon esetben sem fogadná el, ha az, zsinatilag hozatnék létre: mindemellett is csakugyan megalkotá a zsinat, habár nem minden vita nélkül és sok részben szelidebb tartalommal is, az említett egyházi főtanácsról a kánonokat: Caput VI. Canon 19 — 24: De generali superintendentiarum Conventu, seu generali consistorio. Amde, amint közönségesen tudva van, a budai zsinat kánonai, a Felség által, ahova azok megerősítés végett terjesztve valának, különösen a tiszántuliak folyamódásai s ellenmondásai következtében, soha meg nem erősítették; és míg a zsinat némely egyes határozmányai, egyházkerületi végzéseik alakjában, csakugyan felvétettek az idők folyamán az egyház szervezetébe:

az egyházi főtanácsra vonatkozó pontok ezen szerencsében nem részesülhettek soha.

Most már, csak azon történeti adatok elsorolását tartom szükségesnek a tiszántuli ref. egyházkerület jegyzőkönyvéből, a melyek azt mutatják, hogy az ugynevezett general konvent vagy generalis konferentzia, soha a budai zsinat után sem tartott valamely állandó, rendszeres s az egyházkerületek felett álló teljhatalmu hatóságnak s ilyené az, nem is lehetett.

1804. ápril 20. a 24. sz. a. végzés szerint főkurátor Péchy Imre bemutatja a folyó évi februárban Pesten tartott „köztanácskozások” jegyzőkönyvét s ebből azon indítványt is, „hogy az idő és utak alkalmatlan voltának elkerülésére, jövődében a pesti köztanácskozások minden esztendőben, augusztus 20-dik s azt követő napjain tartódjanak.” Erre a kerületi végzés ez: „Minthogy azoknak a tanácskozásoknak csak akkor kell tartódni, mikor a főtiszteletű szuperintendentziák egymást, a köztanácskozást kívánó dolgokról előre fogják tudósítani; amely esztendőben tehát magokat eféle dolgok elő nem adják, abban deputatusinkat Pestre küldeni szükségtelen költség volna: ezekre nézve úgy gondolkodunk, hogy konferentziáinknak bizonyos napot rendelni, annyival inkább nem lehetne, mivel fordulhatnak elő olyan bajok is, amelyek halasztást nem szenvednek. Elégségesnek itélünk annakokáért e részben csak enyit határozni: hogy a konferentziák a téli és tavaszi alkalmatlan időben ne ejtődjenek és azokban mindenkor csak az előre közlendő dolgok vevődjenek tanácskozás alá: mert jóllehet, az egyetértést a több f. t. szuperintendentziákkal fentartani kívánjuk; de, hogy deputatusink, akarmely magokat előadható dolgokba bele bocsátkozhassanak, és szuperintendentziánk canonica activitása ily móddal, az esztendőnként tartandó konferentziákra találjon észrevehetetlenül deriváltatni: attól méltán tarthatni.”

1804. aug. 10. 65. sz. a. ismét kifejeztetik, hogy évenkénti rendes tanácskozmány szükségtelen; a tárgyakat mindenkor előre közölni kell. „Az affélékre nézve pedig, melyek előre nem közöltetvén, mégis tanácskozás és végezés alá vétetnének: vajjon amiben azután három szuperintendentzia megegyezne, ahoz a negye-

dik, köteleztetnék-e magát alkalmaztatni? Ennek meghatározásába most nem bocsátkozunk.

Az 1805. august. 9. 32. b. pont szerint, a dunántuli ref. egyházkerület a múlt évi pesti „konferentziának“ a pápai főiskoláról szóló 7. sz. alatti végzését egyáltalában el nem fogadja, minthogy concursusa nélkül készült „és deklarálja, hogy azt a szuperintendentziát a több f. t. szuperintendentziáktól függőnek nem ösméri.“ Azt is kérdezik a dunántuliak a tiszántuliaktól: küldenek-e követeket a folyó évi augusztus 20-dikán beállandó pesti konferentziára? Amire a válasz ez: „Ítéletünk szerint olyas objectumok magokat elő nem adván, melyekre nézve Pesten közönséges tanácskozást kellene tartani: követeinket oda, e folyó hónap 20-ik napjára nem fogjuk küldeni.“

A célbavett tanácskozmány, két egyházkerület részéről, a tiszántuliak és dunántuliak nélkül, csakugyan megtartatott Pesten; de ezt a tiszántuliak 1806. apr. 20. 22. sz. alatti végzésökben egészen helytelen és oly dolognak nyilvánítják, amelybe ők semmiképen bele nem nyugodhatnak; minthogy pedig a tiszáninneniek egy levelökben sajnálkozásukat fejezik ki a tiszántuliak elmaradása felett s kérik, hogy jövőre nézve eziránt való értelmöket írják meg: erre a tiszántuliak 1806. april 20. a 23-dik szám alatti közgyűlési végzésben így felelnek:

„A szuperintendentziáknak, követjeik által tartandó köztanácskozását, most is szükségesnek tartjuk, de oly móddal, amint már 1804-dik esztendőben, erről való értelmünket közöltük és némelyeknek hozzáadásával újra közleni kötelességünknek tartjuk, nevezetesen:

1. Hogy ne csak Pesten és ne csak augusztus 20-dik napján, hanem dolgaink úgy kívánván, más helyen és más időben is együvé gyűlhessenek a szuperintendentziák követei.

2. Hogy a tanácskozásra elővételendő tárgyakról, mindenik szuperintendentzia előre tudósittassék és a küldendő követek, azok felől adandó instructiójokhoz magokat tartani kötelesek legyenek.

3. Hogyha az instructiókba teendő tárgyakon kívül más nagy és szükséges dolgok találának a köztanácskozásban felhozódni:

azoknak meghatározásába a követek ne bocsátkozzanak, hanem magokat az instructiókhoz tartassák; vagy ha tanácskoznak is, addig ne végezzenek, míg a magok szuperintendentziáinak nem referálnak.

Melyhez képest hogy egy vagy két szuperintendentzia együtt leendő tagjai, a többek nevével valamit végezzenek, vagy a többeket is illető dolgokba bocsátkozzanak (mint megtörtént a régiebb időkben, de konzisztoriumunk, abban való meg nem nyugovását akkor is kijelentette) abban meg nem egyezhetünk.

4. Akár recursusok, akár egyéb közönséges irások, ne ex consensu conferentiali, hanem mint eddig, a négy szuperintendentzia nevével keljenek és adódjanak ki. Sőt az ott conceptusba vétetendő repraesentatziók is, addig fel ne küldődjenek, míg azzal nem közöltetnek.“

Az 1806-dik évi októberi közgyűlésen a 75. szám alatti végzés szerint a legközelebb Pesten, mindkét evang. hitfelekezet részéről tartott „konferentzia“ végzései olvastatván, azok közül némelyek jóváhagyatnak. „A 6-dik cikkelyben a konferentziának idejét, helyét, módját meghatározó regulák vagynak“; — s ezekre a tiszántuli végzés ez: „A többit helybenhagyja ez a konzisztorium is, de abban meg nem egyezhet, a mi a 3-dik szám alatt vagyon, hogy ha az egyik vallástételt illető dologban, a három szuperintendentzia megegyez valamiben, a negyedik ellenkezése ellent nem állván, a dolog meghatározódik és a meg nem egyező szuperintendentzia arra a végzésre köteleztetik; a mindkét vallástételt illetőkben pedig, hatnak megegyezése meghatároz valamit, bár ketteje ellenkezik is. — Az Isten ne adja, hogy valamelyik szuperintendentzia ellenkezzék valaha abban, a mi jussaink s vallásunk szabadsága óltalmára tartozik! Vallásunk principiumai s a konferentzia neve és természete is, kapacitatziot nem levoksolást kívánnak; az ily meghatározás módjából sok rossz következhetik; ez által megakadályoztathatik a jó és véghez vivődhetik a gonosz. Azért kár volt ennek protokolumba menni. Ezt meg kell írni, a három helv. vallástételt követő szuperintendentziáknak.“

Az 1815-dik évben, a tiszáninneri és tuli egyházkerületek között kellemetlen viszály támadt a miatt, mert némely tiszántuli vidékeken, egészen rendkívüli időben s előleges bejelentés stb nélkül történtek a pataki főiskola javára kéregetések, amely dolgot a tiszántuliak sehogy sem helyeslették. Az ügyet a tiszáninneriek mintegy fellebbezésüképen és eldöntés végett 1815-dik évi szeptemberben tartandó generalis konferentzia elébe terjesztették s erre a tiszántuliak 1815 augusztusi gyűlése a 87-dik szám alatt ezt jegyzi meg a többek között:

„Azon pedig csodálkozunk, hogy ezen matériát, a tiszáninneri lévő főtiszteletű szuperintendentzia, mintegy pro decisione a konferentziára relegálta, mintha t. i. a konferentziának aktivitásában volna a szuperintendentziákat dirigálni. Emlékeztetjük a konferentziát azon punktumokra, melyek mellett az anniversaria konferentzia tartására állottunk. — Reméljük azért, hogy a konferentzia nem arról fog tanácskozni, ami a szuperintendentzia aktivitását illeti, hanem azt veszi tanácskozás alá, vagy-e haszna az anniversaria konferentziának, és nem jobb-e visszamenni a régi szokásra? Mert fájdalommal kell emlitenünk, hogy mióta az anniversaria konferentziát elkezdtük, sokkal nagyobb közöttünk az egyenetlenség és többek a kedvetlenségek. Nem is a szuperintendentziák igazgatására, hanem az ekklezsiák jussainak oltalmazására volt az projektálva. E célt pedig, más módon még jobban elérhetjük.

A tiszántuli egyházkerület 1820-dik évi januárban tartott közgyűlése, a múlt évi szeptemberben tartott generalis konferentzia jegyzőkönyvét vizsgálván és bírálván, igen erős megjegyzéseket tesz arra, miután tiszántulról különben is senki sem volt a nevezett konferentiára deputálva. Tudva lévén, hogy az ezen konferentzia által Bécsbe küldötttség, a budai zsinat kánonainak megerősítését kérelmezte a Felségtől: erre ezt jegyzi meg az idézett végzés: „Melyben ez a szuperintendentzia hasonlóképen meg nem egyez; nem tartván a budai zsinatban hozott kánonokat, sem a szentírással, sem a helvétziai vallástétellel, sem a reformátzio ideje óta hazánkban készült kánoninkkal, sem külső országi hi-

tünk sorsosinak egyházi igazgatásbeli rendtartásaival, sem hazánk törvényeivel, nevezetesen az 1791. XXVI. 4. §-aival (mely ezt tartja: principiis Evangelicorum religionis ordo accomodatus constabilatur) sem polgári állapotunkkal s ekkléziáink javával meg-egyezőknek.“ Végre ezt is mondja a nevezett végzés:

„Nem hagyjuk jóvá, hogy a konferenzia magát protokulumában generale konzistoriumnak nevezi. Ami protokulumunkban eleitől fogva csak konferenziának neveződik. Ha ez az új név arra való, hogy a konferenzia magát a budai zsinat kánonjaiban leírtt generale konsistoriummá tegye: abban egyáltalában meg nem egyezünk.“

Meg kell jegyeznünk, hogy akkor már, midőn ezen tiszántuli végzés kelt, t. i. 1820-ban teljes mértékben dult a nevezett kerület kebelében azon viszály, mely abból támadt, hogy a Főkurátor Péchy Imre több rendbeli ujitásokat eszközölt, a budai zsinat kánonainak egy részét, egyházkerületi végzések alakjában szándékozott életbe léptetni; e mellett ő is, a testvér kerületek tekintélyes férfjaival egyetértve abban munkálkodott, hogy a budai zsinat kánonai a Felség által is megerősíttessenek. Mindezekben a tiszántuli ref. lelkészek tetemes nagy része saját elnyomattatásának s lealáztatásának s e mellett a törvényes egyházszervezet felforgatásának szándékát látván, igen hatalmasan és sikeresen ellentállott egyideig a Főkurátor törekvéseinek, vezére lévén e tekintetben maga az öreg szuperintendens Benedek Mihály. 1820 elején már oly nagy volt a vihar, hogy azon kerületi gyűlésen, amelynek egyik végzését az imént idézem és amely Benedeknek a budai zsinat kánonai és a Főkurátor törekvései ellen a Felséghez intézett erélyes folyamodványát „jóváhagyta, magáévá tette és megköszönte,“ — ezen a gyűlésen mondom, világi férfiú már egy sem volt jelen, noha rendszerént meghivatának.

Ezen, különben nagyfontosságú viszály bővebb ismertetése, most felvett tárgyamra nem tartozván, csak azt jegyzem meg, hogy a Felség, a hozzá intézett kérelmek folytán a viszályos ügy elintézését a négy ref. egyházkerület együttes gyűlésére bizta, mint delegált bíróságra; úgy azonban, hogy a tanácskozások eredménye a Helytartó tanács útján, megerősítés végett a Felséghez felterjesztessék.

E célból tartattak az

1821-dik évi mártzius hóban, Pesten,

1821-dik évi október hóban, Debrecenben,

1822-dik évi február hóban, Pesten, az egymást kiegészítő egyetemes gyűlések, voltaképen bizottsági ülések, vagy amint magokat nevezik: generalis konventusok.

Ezen general konventek a fenforgott vizályos ügyeket, ugyanahogy elintézték, működéseikre a Felség helyben hagyását megnyerték; de hogy valami budai zsinatféle generale konsistoriumot, vagy a négy egyházkerület felibe bármiféle eddig ösmeretlen, új, rendszeres és általános kormányzó hatóságot akartak volna felállítani, vagy állítottak volna fel: annak én semmi legkisebb nyomát nem vettem észre, valamint annak sem, hogy későbben magok a szuperintendentziák hoztak volna létre ilyet, vagy tekintették s tartották volna ilyennek az ezentul is, de már ritkábban tartatni szokott general konventeket.

Anyi azonban mindenesetre történt s ezt különösen ki kell emelnem, hogy a general konvent, peres ügyekben legfőbb felebbezési törvényszéknek nyilvánított. Hogy azonban ez is, mily különös uton módon jött létre, álljon itt annak világosítására, a Debrecenben tartott generál konventnek 1821. oktob 2-diki 10. sz. alatti végzése egész terjedelemben:

„Ugyancsak a Méltóságos Elölülő ur előadta elsőben is a N. M. királyi Helytartó tanács e folyó esztendő aprilis 3-dikán, a 21,198 sz. a. költ kegyelmes parancsolatját, mely szerént a f. t. dunáninneri szuperintendentzia kebelébe helyheztetett kis váci iskola rektora Kalas Sámuel, ugyancsak a helybeli predikátor s némely presbyterek között támadott egyenetlenségek elintézésére a Felséges Helytartótanács által királyi biztosképen kiküldetvén, midőn a helyszínén ezen tárgyat elintézte s munkálkodása felől a kegyelmesen parancsolt alázatos tudósítást megtette volna: munkálkodása kegyelmes helybenhagyása mellett, azt méltóztatott a N. M. Magyar királyi Helytartó tanács e folyó esztendő szeptember 18-dikán a 24,255 sz. alatt költ kegyelmes parancsolatja által a tisztelt Méltóságos Elölülő urra bizni, hogy a közelebbi General konventnek jelentse bé, hogy az ekklézsiák kebelében netalán tán

támadható eféle kedvetlenségek, a gradualis apellata útján, elsőben a tractuale, onnan a superintendentionale consistoriumokra, innen pedig végezetre a négy szuperintendentziák general konventjére appelláltassanak, világosan felhagyatván, a mindezen székek végzéseivel meg nem elégedő félnek azon szabadsága, hogy sérelmét a Nagyméltóságu magyar k. Helytartó tanácsnak, vagy szinte magának Ő Felségének is szabadon eleibe terjeszthesse:

„Mely kegyelmes parancsolat ezen generál konvent által is háládatos tudományul vétettetvén, ez ezennel közhirrre is tétetni s evégre mind a négy szuperintendentziák számára is leirattatni rendeltetett, oly hozzáadással, hogy a traktusok az eféle előforduló esetekben, a bépanaszlott személyt hivataljától csupán csak suspendálhassák és mindég birtokon belől menjen az appella, a szuperintendentzionale konzistoriumhoz, hanemha a felek a traktus konzistoriuma ítéletében megnyugvásukat világosan kijelentenék.“

Első tekintetre mindenki láthatja, hogy azon intézkedés, a melyről itt szó vagyon, egészen ellenkezett az autonomia fogalmával. A helytartó tanács, mint merőben politikai hatóság s emellett a protestantizmus rendszeres üldözője, semmiképpen és egyáltalában nem volt arra jogosítva és képesítve, hogy ő intézkedjék a magyar reformátusok egyházi pereinek fellebbezési ellátásáról. De a general konvent is, amelyhez ezen intézkedés csak b é j e l e n t e t e t t, és amely most csak mint az említett viszályos ügy elintézésére delegált törvényszék vagy hatóság működött, s egyébkor is épen nem valami teljhatalmu hatóság, hanem vóltaképpen csak privát konferentzia volt, teljességgel nem érezhette volna magát illetékesnek arra, hogy amaz intézkedést elfogadja és életbe léptesse. Azonban mégis „háládatos tudományul“ vette „a kegyelmes parancsolat“-ot!

Mind ezen pontból már, mind a későbbi adatokból csudálva és pirulva látja az ember, azon tulságig menő jobbagyi alázatosságot, amelylyel a Főtiszteletű s Méltóságos és Nagyméltóságu konvent, a főkormányiszékek előtt görnyedezett. De amily szolgálai és aláztatos volt felfelé, épen olyan gögös és zsarnok szeretett volna

lenni lefelé, különösen a tiszántuli egyházkerület lelkészei és Debrecen iránt, miután e részben, eleinte kedvezni látszottak neki a körülmények. —

Az öreg Benedek Mihály szuperintendenst, 1821. ápril 11-ik napján, tehát épen néhány nappal a general konvent azon pesti ülései után, amelyekben Péchy Imre főkurátor ő felette, nem épen egyenes uton módon győzedelmet vett, „tudós foglalatosságai között hirtelen szélütés érvén, tagjai elestek.“ Néhány nap mulva pedig, nev. ápril 23 dikán, éjjeli 11 órakor „a sok gondtól, munkától, esztendőktől, nyavalyáktól megemésztett testének sátorát letette, életének 73-dik esztendejében.“ Jól járt szegény öreg hogy elhunyt, mert különben megérte volna ő is, amit Sinay Miklós megért, hogy t. i. miként oszlik foszlik zászlója mellől a papi sereg, amely az iméntmég mind halálíg hűnek lenni ígérkezett volt; meg látta volna ő is, amit Sinay meglátott, hogy t. i. azon tehetségesebb ifju lelkészi és tanári egyének, akik az imént még vele együtt dolgoztak s mellette majdnem a dühöngésig buzgólkodtak s akik jórészen az ő kreáтурái valának, amint észrevették, hogy ügyének szerencséje hanyatlik, mily hamar hűtlennékk lettek s miként vetették magukat a világszerint hatalmas és szerencsés ellenfél lábaihoz, „nézvé a jutalomnak fizetésére,“ de nem arra, amelyre a nagy apostol Pál s más hithősök néztek, hanem világi dicsőségre, hatalmasok előtti kedvességre, holmi esperestségre és püspökségre s más eféle földi érdekekre.

Nem voltam, nem vagyok s hiszem, hogy nem is leszek soha, sem hierarkhiának, sem küriárkhiának, sem semmiféle emberi arkhiának barátja az Isten országában. De mint a hazai protestáns egyháztörténelem egyik igénytelen kedvellője, mindenkor fájdalommal tekintettem azon ingatagságra és hűtlenségre, amelynélfogva egykor, az egyben másban tévedhetett, de mindenesetre tiszta szándéku Sinayt és Benedeket, illetőleg az azok által képviselt eszméket, elveket és érdekeket, a tiszántuli református papok, mindjárt a küzdelem komoly fordulatainak kezdetén, elhagyták. Megis lakoltak és lakolunk érette, mert a Sinay és Benedek eleste után, az egykor oly hatalmas tiszántuli református papság ke-

belében semmi méltó testületi önérzet és közszellem nincs többé; pedig a tisztas lelkipásztori karnak mint ilyennek, mindenesetre birnia kellene bizonyos egyetértéssel és közszellemmel, anélkül, hogy legtávolabbról is hierarkhiára ásitóznék. Ámde felette nehéz sőt csaknem lehetetlen, egészséges és erőteljes közszellemnek ébredni fel és élni ott, ahol a nemrég multak mezején, nincs semmi oly emlék, mely felett őszintén lelkesedni lehetne!

Benedek után nem sokkal, nev. 1821. december 30-kán elhunyt az ő ügyének és elveinek leghatalmasabb ellensége, az 1821-diki pesti konvent elnöke Vay József is. — Ő már 1789-ben Helytartósági tanácsos, majd szeptemvir stb. volt. A tiszáninneneni egyházkerület főkurátorává 1796-ban választott, de mint e kerület képviselője már ott ült a budai zsinaton és igen erélyesen működött azon szellemben, melyet annak kánonai leheltenek. Kitűnő tehetségű, nagytudományu, hatalmas fő ur és buzgó kormánypárti férfiú volt

Vay József után, a győztes Péchy Imre lett a general konventek elnöke, éspedig oly módon, amelyet a tiszáninneneni egyházkerület semmiképen nem helyeselt s évek mulva, nev. 1828-ban is, csak azon feltétel alatt állott el az ügy további feszegetésétől „ha a generalis konvent, tett kinyilatkoztatása szerint az ily és hasonló esetekben jövendőre a szuperintendentziákat jóeleve tudósítani fogja, hogy követjeiket, a környülállásokhoz képest utasithassák.“ — Péchy Imre egyébiránt, már 1801-ben elválasztván a tiszántuli ref. egyházkerület főkurátorává, mint legidősb főkurátor lehetett a general konvent elnökévé; de a tiszáninneniek meglehet, hogy a general konventen is a Vay József főkuratori utódát, a nagy nevű Gróf Teleki Józsefet szerették volna látni az elnöki széken, aki abba csak a Péchy halála után, 1841-ben ülhetett. Péchy egyébiránt, már 1813-ban vicepalatinussá, vagy is a királyi ítélő táblánál alnádorrá, 1824-ben szeptemvirré, 1831-ben magyar akadémiai igazgató taggá, 1835. szent István rendének kis keresztesévé stb. lett, tehát szinte a kormánynak egyik kitűnő hive volt. E mellett mindenesetre igen erélyes s rendet szerető egyházi főember vala, akinek

különösen a debreceni főiskola épülete most már régi, déli vonalnak felépítésénél, 1803—1816, még pedig tisztán önkéntes adakozásokból történt felépítésénél, valamint egyéb egyházi és iskolai ügyek mezején is, nem kevés érdemei vannak. Néki és az ő korabeli magyar református népnek, valami nagyszerű sokat jelentő monumentális jellemző emléke azon néhány szó, amely a debreceni főiskola homlokára felírva áll: „A helvétziai vallástételt tartó magyarországi ekkleziák és jóltevők adakozásából épült.”

Péchy Imre főkurátornak 1811-dik évi győzelemre jutása után, különösen az épen következett esztendőkből, minden esetre szélesbitette a konventet, saját működési körét; de ebből teljességgel nem következik és nem is következett az, hogy tehát jog és törvényszerént az egyes egyházkerületek felett álló kormányzó törvényhozó vagy intézkedő főhatósággá lett volna. A tiszáninnyi egyházkerületnek fentebb közlött nyilatkozata, melyet magának a konventnek jegyzőkönyvéből idéztem, valamint több más hasonló példa is nyilván mutatja, hogy a konvent teljességgel nem volt teljhatalmu és független az egyházkerületektől, sőt folyvást erősen és határozottan kötve volt az azok által adott utasításokhoz, minden valamire való fontosságu ügyben. A tiszántúli egyházkerület közgyűlései pedig 1822 után is rendszerént tárgyalás alá vették, s ott hol jónak látták, pótolták, módosították stb. a konvent végzéseit.

Az 1848-at közvetlenül megelőzőtt időkre tekintve, meggyőződéseim szerint egészen alaposan mondja a ref. vallásu s egyházi ügyek intézésében ténylegesen és gyakorta résztvett Fényes Elek, hogy a magyar ref. egyházban „legfelsőbb ítélő és kormányzószékek a szuperintendentziák közgyűlései”. . . . „Generalis szuperintendens valamint generalis felügyelő-vagy gondnok nincsen a reformátusoknál, melynélfogva a Pesten évenként egyszer tartatni szokott egyetemes konvent is, csak privát konferentzia.” — Fényes Elek: Magyarország statisztikája. III. Pest, 1843. 136. l. — Magyarország leírása. Pest, 1847. I. 183. l. — Ily értelemmel nyilatkozott a konventről a negyvenes évek elején, a többek közt Fáy

András, aki maga is volt konventi tag; Péterfy Albert stb. Ez tehát már, a közirodalomból is megösmérhető elemi dolog. —

Az 1848—9-dik éveket követett szomorú idők után, a konvent szervezetére és értékére vonatkozólag 1860-ban tűnt fel a legelső, figyelemre méltó történeti mozzanat. Az ugynevezett patens szerencsés visszautasítása s a hazai alkotmányos élet újra ébredése folytán ugyanis, a „helvét hitvallású négy egyházkerület „Egyetemes Bizottmánya“ 1860. szeptember 25-kén és 26-ik napjaingyűlést tartott Debrecenben. E bizottsági gyűlés célja volt: egyházi és iskolai életünket, melyet az abszolút kormány sarkából kiforgatni akart, az 1848. előtti történeti és törvényes alapra visszahelyezni, más részről a gyülekezeti, megyei és kerületi egyházhatóságokat a tiszta képviselői elvei szerint reformálni, vagyis az egyes kerületeknek e tekintetben javaslatokat adni. A bizottság jegyzőkönyvének 6-ik pontja, „a megállapodott visszahelyezkedési elvnel fogva azt ajánlja a szuperintendenciáknak, hogy a négy szuperintendencia ezentúl is tartson a felmerülő szükséghez és körülményekhez képest, majd itt, majd másutt egyetemes tanácskozásokat.“ A bizottság nyilván a régi gyakorlat fentartását érti.

A tiszántúli ref. egyházkerület az 1860-dik évi októberi gyűlésén vévén tárgyalás alá a fentemlített bizottság javallatait, a konventre vonatkozólag, 12-dik szám alatti végzésében így határoz: „A konventekre, vagy egyetemes értekezletekre nézve továbbá, az egyetemes bizottmány javallatával összhangzólag, elfogadja s maga részéről határozatilag nyilvánítja egyházkerületi gyűlésünk, hogy nevezett konventek mindanyiszor megtartassanak, valahányszor azt, az egyházkerületek többsége, az egyetemes érdekű egyházi közügyekre nézve kívánni fogja s ily konventek tagjai, a törvényesen választott szuperintendenseken és főkurátorokon kívül az egyházkerületi közgyűlések által választandó két lelkipásztori s ugyananyai más képviselők leendenek, az ekként megalakulandó konventek azonban, az egyházkerületek autonomiáját semmiképen nem veszélyeztethetve, csupán indítványozási vagy javallási hatáskörrel bírnak s minden határozataik és intézkedéseik, az egyház-

kerületi gyűlések törvényes helybenhagyása által nyerhetnek érvényt.”

Ugyanezen nézetét már néhány hóval előbb, nev. 1860. júniusi közgyűlésén is kifejezte a tiszántuli egyházkerület, amidőn épen az egyetemes bizottság bekövetkező tanácskozásaira s általában a törvényes ujrászervezkedés ügyére tekintve, 6-dik szám alatti végzésében ezt mondja: „a megalakulandó general konventre vonatkozólag pedig, egyházkerületi közgyűlésünk előlege sen is nyilvánítja azon nézetét, miszerént annak tagjait teljhatalommal felruházni nem kívánja.”

Mi tiszántuliak tehát, mindjárt autonomiánk újraébredésének kezdetén, a leghatározottabban kifejeztük azt, hogy az egyházkerületek felett álló s rendszeres hatósági teljhatalommal bíró general konventet teljességgel nem akarunk. Éspedig kifejeztük ezt anélkül, hogy elődeinknek ez ügyben átküzdött dicső harcait közelebbről és tüzetesen figyelembe vettük és vehettük volna. Iszonyodtunk attól a teljhatalmu general konventtől vagy fő konzistoriumtól, mind általában őszinte szabadságszeretetünkél mind az egyházkerületi teljes autonomia iránti kegyeletes tiszteletnél fogva, amely egyházkerületi autonomia ha nincs: a patenses ügyben, bizonynyal mindenestől és diestelenül elestünk volna; mind végre azért, mert nyilván tudtuk, hogy voltak több lelkészi és világi tekintélyes férfaink, akik a patens ellen nem benső meggyőződésből, nem a vallás és egyház szabadsága iránti szilárd hűségből, hanem csak immel ámmal vagy mellékes érdekekből tették azt amit tettek; — voltak férfaink, akik a küzdelem idején, darab ideig ott állottak mozdulatlanul és az ügy iránti rokonszenv nélkül a sötét háttérben s csak akkor léptek elő, amidőn egy vagy más érdekeik előmozdítására nézve biztos kilátás nyílt; — elgondoltuk tehát, hogy ha majd ilyenek fognak bejutni abba a teljhatalmu generál konventbe, egy vagy más uton ismét elkészíthetik az egyház számára a szolgaság jármát, melyet az most, az Isten által intézett történeti sorsfordulatok kedvezése folytán is, oly szerencsésen szétzuzott volt. — A tiszántuli egyházkerületnek konvent ügyébeni ezen magatartásáról, mindezeket bizton állíthatom anyiban, amennyiben az említett időkben, a közügyekben foly-

vást tényleges részt vettem, sőt mint akkori rendes egyházkerületi aljegyző, a konventről szóló fentidézett végzéseket is én fogalmaztam.

De folyvást hü volt a tiszántuli ref. egyházkerület, a maga fent idézett nézetéhez későbbben is. Így nevezetesen:

Midőn 1862-ben, egyik testvérkerület konvent tartást indítványozott, a mi kerületünk, noha annak szükségét nem látta, szívesen igérkezett a részvételre, de azt határozottan kijelentette, hogy a konventet csak egyetemes értekezletnek tartja s annak „határozatait csak úgy és akkor fogja érvényeseknek, kötelező erejűeknek tekinteni, ha azok, egyházkerületi gyűlésünk eleibe terjesztetvén, ott elfogadtatnak s megerősítést nyernek.“ 1862 aug. gyűlés. 14 sz. a.

Az 1863-dik évi október hóban Pesten tartott general konvent, vagyis mint neveztetik: „egyetemes értekezlet“, még egyáltalában nem volt teljhatalmu, hanem csak javalló.

Midőn azonban, az 1867-dik évi december havában Pesten, konventre ismét egybegyűlénk, engem s másokat is véghetetlenül meglepett némely tagtársaknak, különösen a dunamellékieknek mindjárt az ülések kezdetén felmerült azon indítványa, sőt erélyes unszolása, hogy a konvent nyilvánítsa s tekintse magát teljhatalmunak és mint ilyen, lépjen érütközésbe a minisztériummal is, pl. iskoláink jövője ügyében. stb. Természetes, hogy különösen mi tiszántuliak, oly jogot nem gyakorolhattunk, amelyet nekünk nem adott senkisem, és nem verhattük arcul, nyilvános jogtapodással saját egyházkerületünknek törvényes végzéseit. Visszautasítottuk tehát a kínált missziót, s ez a konvent sem lőn teljhatalmu, sőt éppen azok közül némelyek, akik az imént még a kormány eleibe szerettek volna lépni s azzal a legnagyobb fontosságú ügyekben a felekezet nevében beszélni s tárgyalásba ereszkedni, most már, még az iskolaügyre vonatkozó s határozottan formulázva lévő alaptételek feletti tanácskozásba sem akartak bocsátkozni, mert ugymond, „nincsenek készen.“ Végén azonban ezen konventnek, a jegyzőkönyv 24-dik szám alatti pontja szerint, csakugyan felhivatnak az egyházkerületek, hogy a közelebbi egyetemes értekez-

letre küldendő képviselőiket, egyenesen s kirekesztőleg csak a már tárgyalatott vallásügyi kérdésekre, s az állam általi segélyeztetés és az iskolaügy elhalasztott kérdéseire nézve, oly meghatalmazással ruházzák fel, hogy azok azon tárgyakban, a hazai összes reformált egyház nevében, teljes jog-érvénnyel határozhassanak.“

A tiszántuli egyházkerület, ezen felhívásra vagy indítványra, 1868. áprilisi közgyűléséből, a 26-dik szám alatt, következőleg válaszolt :

„Egész határozottsággal kijelenti egyházkerületünk, miszerint e tekintetben tovább is, és **mindaddig míg az egyetemes zsinat másként nem intézkedik**, állhatatosan ragaszkodik az 1860. évi decemberben tartott egyetemes értekezlet jegyzőkönyvének tárgyalása alkalmával, októberi gyűlésének 12-dik számu végzésében kimondott, s 1862. augusztusi gyűlésében 14. sz. alatt megújított azon határozataihoz, hogy a konvent határozatai csak akkor tekintetnek érvényeseknek, ha azok az egyházkerület által is elfogadtatnak és megerősítetnek, mely határozatokhoz való ragaszkodását egyházkerületünknek, nem kis mértékben támogatja, azon, a közelebbi konvent 5-dik számában lefektetett indok is, miszerint egyházigazgatásunk eddigi szerkezetébe, az egyetemes értekezlet, hatósági minőségű közeg gyanánt nincs beillesztve; ennélfogva végérvényes határozás jogával bíró képviselőket a kérdéses konventre sem küldhet.“

Lehetetlen hogy a tisztelt olvasó észre ne vegye, miszerint ezen végzésnek különösen kezdő eszméiben kitűnő erélyesség, hogy ne mondjam, animosítás van. Az 1867-diki konventről valóban nem minden ingerültség és keserűség nélkül jöttünk el, igenis mert tapasztalásom szerint már nyilván észlelhető volt, hogy némely tekintélyes hitfeleink, autonóm iskoláinkat különösen az elemieket, felteszem hogy meggyőződésből, vagy a sajtó lármája s a kormány mesterkedései által félrevezettetve, mindenestől szeretnék volna átadni az államnak, illetőleg a kormánynak s evégre és más eféle célokra is lett volna felhasználandó a teljhatalmu konvent és az egyetértés! mert a kormány iskolaügyi politikájának önző és önzetlen barátai, s ezek közül éppen azok is közöttünk,

akik akár szegénységök, akár vallásunk iránti hidegségök és közönyösségök vagy más ok miatt szeretnék volna iskoláinkat átadni az államnak, resteltek egyedül, vagy kevesed magukkal maradni, s jobban fedezve érezték magukat, ha maga a tejhatalmu general konvent mondja ki Pesten ama „korszerű és szabadelvű“ eszmét, hogy a magyar protestáns egyháznak nincs többé szüksége saját iskoláira, és hogy a nevelés joga különben is az államé! stb.

1867 után sokan, sok ideig nem gondoltunk konventre; de mégis a nagy föllengésben lévő liberalizmus és civilizáció folytán, anyira puhultunk épen itten tisztántul és Debrecenben is, miszerént az 1872. áprilisben tartott kerületi közgyűlés, 23. sz. a végzésében, már célszerűnek tartja és ohajtja a konvent tartást, s a következő augusztusi közgyűlés, 175. sz. a. a konventi tagokat meg is választja. Ámde az 1873-dik évi ápril havában tartott közgyűlés, a 76-dik sz. a. a konvent hatósági jogkörére nézve ekképen szól:

„Olvastatott tiszamelléki egyházkerületi főgondnok B. Vay Miklós urnak, püspök urhoz, folyó évi február 20-dikán intézett levele, melyben kiemeltetik, hogy az erdélyi, dunán és tiszáninneni püspök urak, nevezett főgondnok urat arra szöliták fel, miszerént lenne munkás abban, hogy az egyházkerületek, a konventre előjegyzett tárgyakra nézve, közgyűlésileg megállapítandó világos utasítással ellátva küldenék követeket, hogy ekként biztosan lehessen már előre tudni az egyházkerületeknek akarátát s eleje vétessék annak, hogy a konventi, egyetemesen hozni szokott határozatok érvényesítése, az egyes egyházkerületek utólagos felülvizsgálatától s ítéletétől legyen feltételezve, és hogy ezen ohaj valósulást nyerhessen: a járvány miatt elmaradt konvent nem elébb, mint a tavaszi egyházkerületi gyűlések megtartása után fog majd általa összehívadni:

„Egyházkerületünknek e kérdéssel szemben elfoglalt álláspontja, amint az, az 1868. áprilisi egyházkerületi közgyűlés 26. számú jegyzőkönyvi számában ki van fejezve, az ott kifejtett indokoknál fogva, továbbra is fentartandónak határoztatik, hogy t. i. a konvent, mint egyetemes értekezlet határozatait, csak akkor tekintetnek ér-

vényeseknek, ha azok, az egyházkerületek által is elfogadtatnak és megerősítettnek; ennél fogva egyházkerületünk, végérvényes határozás jogával bíró képviselőket, a konventre nem küldhet.

Ezzel szorossan összefügg az épen következő 77. sz. alatti jegyzőkönyvi pont is, a mely így hangzik:

Báró Vay Miklós főgondnok ur, ugyanazon levelében felemlíti azt is, hogy az erdélyi ref. egyházkerület által óhajtatás fejeztetik aziránt, miszerént tétetnék valamely, az egyes egyházkerületek autonómiájával összeegyeztethető intézkedés azoknak, és így Erdélynek is, szorosabb összekapcsoltatására, mely eszme létesítésére nézve, az erdélyi főtanács, konventi küldötteinek, 1868. é. szavakban adott utasítást: „tétessék intézkedés, a magyar öt szuperintendentzia szorosabb egyesülésére:

„Egyházkerületünk ugyan, az öt ref. egyházkerületnek nagyobb mérvű, szervezesebb összekapcsolása feletti kérdés eldöntését, a **zsinat** teendőjének tartja; mindazon által nincs ellene, hogy ezen fontos ügy, az egyetemes értekezleten előbb **megvitattassék** s az ott megállapított elvek és módzatok, az egyházkerületi közgyűlésekhez terjesztetvén, **lassanként** a kérdés tisztáztassék és érleltessék, s a felmerülő nehézségek eloszlatatván, ekképen a majd összeülő **zsinaton**, ez ügy, végmegoldást és elintézkést nyerhessen.“

Ezen legközelebbi előzmények után, a tiszántuli ref. egyházkerület képviselői előtt aligha meglepő és váratlan nem volt az, hogy a folyó évi július 1—6. napjain Pesten tartott egyetemes értekezleten, egy teljhatalmu konventnek, némelyeknél amint látszik már régóta érlelt eszméje és kész tervezete merült fel. Ez, mint konventi tárgy nem is volt előre kitűzve voltaképen; mert hiszen sem az erdélyieknek velünk s általában az egyházkerületeknek egymással való szorosabb egyesüléséből, vagyis ezen egyesülésnek ohajtásából vagy szándékából, sem abból amit némely püspök urak kívántak, hogy t. i. a már egyenesen kitűzve volt konventi tárgyakra nézve, utasítás adassék a követeknek, egyszóval: az előzményekből egyáltalában nem lehetett azt következtetni, hogy épen egy új és teljhatalmu országos egyházi főha-

tóság terve fog felbukkanni és hogy ezt némelyek épen oly gyorsan és force-irozva akarják keresztül hajtani, mint ahogy ez, több nagy fontosságú tárgyakra nézve, hazánk országgyűlésén történik néha, a szabadság és szabadelvű kor örök dicsőségére.

Az említett tervezet mindamellett is világra jött, és zöld asztalra került, úgy amint az, a konvent jegyzőkönyvének 20-dik pontjában, következőleg olvasható:

„Olvastatott a konvent szervezése tárgyában fentebbi 6-dik szám alatt kiküldött bizottság javaslati munkálata, melynek alapján, a tett módosítások szerint, a konvent szervezetére vonatkozó szabályzat tervezete, a konvent által következőleg állapítottatott meg.“

A konvent szervezete.

I. Szerkezete.

1. A konvent a magyarországi reformált egyház összes, t. i. a dunamelléki, dunántuli, tiszáninneni, tiszántuli és erdélyi kerületeinek egyetemes közgyűlése.

2. Áll 50 tagból, kik közül

tizen, nev. az öt egyházkerület püspökei és főgondnokai, az erdélyi egyházkerület világi főgondnokai közül is csupán egy számíttatván ide, hivataluknál fogva, —

negyvenen pedig mint az egyházkerületek képviselői, választás szerint, tagjai a konventnek. Mely 40 képviselőből, tekintettel egyfelől a gyülekezetek, másfelől a lelkek számára, esik 6 a dunamelléki, 6 a dunántuli, 6 a tiszáninneni, 14 a tiszántuli és 8 az erdélyi egyházkerületre.

3. Az egyházkerületek konventi képviselőiket, a fentebbi 2-dik pont szerint reájok eső számban, fele részben egyházi, fele részben világi tagokból, különben is képviseleti alapon álló közgyűléseiken, három évi időtartamra választják s azoknak uti költségéről és napi díjjaikról saját egyházkerületeik gondoskodnak.

4. A konventi tagok egyházkerületeiktől utasítást nem kapnak, azonban mindegyik egyházkerület, a konventi tárgyalásra kitűzött kérdések felett, nézetét tájékoztatásul, jegyzőkönyvileg a konventen kifejezheti.

5. A konvent az egyházi szervezet többi hatósági közegeinek megfelelőleg, kettős, u. m. egyházi és világi elnöklettel bir s ugy egyházi elnökét a püspökök, mint világi elnökét a főgondnokok közül, általános szavazattöbbséggel, három évi időtartamra választja.

6. Jegyzőjét is a konvent, általános szavazat többséggel három évi időtartamra választja.

7. Az egyetemes egyház pénzeinek mily módoni kezelése felett, maga által alkotandó szabályzat szerint intézkedik, tekintettel arra, hogy minden kiadás csak konventi határozat folytán, vagy a végrehajtással megbízott elnökség utalványára történjék.

8. A konvent közgyűlésének ideje és helye, esetenként, mindenkor a megelőzőtt konventi közgyűlésen, vagy annak megbízásából, az elnökség által tüzetik ki.

II. Hatásköre.

9. A konvent a magyarországi reformált egyház legfőbb kormányzási s közigazgatási testülete s mint ilyen a hazai egyetemes reformált egyház nevében és tekintélyével intézkedik.

10. Képviseli a magyar reform. egyházat mind az állam mind a többi felekezetek irányában, minden oly ügyben, mely az egyházat egyetemesen érdekli, érintetlenül hagyatván az egyes egyházkerületek autonomiája, annyira, hogy azon kérdések, melyek az egyházkerületek belügyeihez tartoznak, konventi intézkedésnek tárgyát nem képezik.

11. Az egyház törvényes jogait bárhonnán jövő megtámadás ellen védelmezi.

12. Intézkedik azon egyes sérelmi ügyekben is, melyeket az egyházkerületek közgyűlései felterjesztenek.

13. Mint legfőbb kormányzási testület örökösök a felett, hogy az egyház szervezetében és kultusában az egyöntetűség és a protestáns jellem megtartassék.

14. Az összes tanügy összehangzatos fejlődését vezeti és irányozza arra nézve az általános elveket megállapítja; az egyes egyházkerületeknek az iskolai állapotokról betérjesztett jelentései nyomán, a teendő szükséges intézkedésekre az egyházkerületek

figyelmét felhívja, s a tanügy könnyebb kezelése végett, saját közege gyanánt, úgynevezett egyetemes tanügyi bizottságot alkot, melynek munkálatai felülbírálás végett eleibe terjesztetnek be.

15. Öröködik azon közpénztárak és alapítványok felett, melyek az egyetemes reform. egyház tulajdonai, akár a hazában, akár a külföldön legyenek azok.

16. Pénzalapjának erejéhez képest segíyezi azon szegény gyülekezeteket és népiskolákat, melyeknek fentartása az egyetemes egyház érdekéből szükséges.

17. Közpénztára javára akár önkéntes, akár bizonyos kulcs szerinti adakozásra, a hazai ref. egyház összes hiveit felhívhatja; új teher kivetésénél azonban, az egyházkerületek beleegyezése megkívántatik.

18. Intézkedik minden oly közigazgatási vagy peres ügyben, melyet bármely egyházkerület közgyűlése hozzá felterjeszt vagy felebbez.

19. A fentebbi 17-dik pont alatt fentartott eset kivételével, hatáskörébe tartozó minden ügyben végérvényesen határoz.

Ezen szabályzati tervezet, a kiküldött bizottságnak, az egyes pontokra készítendő indokolása kíséretében, véleményezés végett oly felhívással küldetik meg az egyházkerületeknek, hogy azok, még ez év őszi hónapjaiban megtartandó közgyűlésükön arra nézve észrevételeiket tegyék meg s e tárgyban határozatukat a konvent elnökéhez azonnal küldjék be, hogy a konventi szervezet szabályzatának, az egyházkerületek megjegyzéseinek figyelembevételével eszközzendő végleges megállapítása végett, a konvent haladéktalanul egybehivattassék s azon az új konventnek már az alapszabályzat értelmében leendő szervezkedése s összejövetele iránt a szükséges intézkedés megtétthessék.

Ime tisztelt olvasó! előtted áll a magyarországi ref. egyház konventi ügyének története, kezdettől fogva napjainkig. Láthatod, hogy a jelen évi konvent, egy valódi országos egyházi főhatóságot javall, sőt egyenesen akar is létrehozni, oly főhatóságot, melyet,

senmi utasítás nem köt, de azért mégis végérvényesen határoz; oly főhatóságot, mely összes ref. egyházunk nevében és tekintélyével intézkedik; de arról egy szó sincs, hogy feleletre vonathatnék s hogy netalán teendő ballépései vagy jogtapodásai orvosolhatók-e és miképen. Oly főhatóságról van itt szó, amelynek kezébe egyházunk és iskoláink legfontosabb érdekei lennének letéve, és amelynek az egyházkerületek, megyék és gyülekezetek époly, sőt nagyobb mérvű engedelmisséggel tartoznának, mint most az egyházmegyék és gyülekezetek a szuperintendenciának.

Végzetlenülül sajnálom, hogy mindeztideig (aug. 3.), minden igyekezetem mellett sem láthattam azon indokolást, melyet a konventi bizottság a tervezet egyes pontjaira készített, ha ugyan készített. Sajnálom, hogy magát a konventi jegyzőkönyvet és az abban foglalt s fentebb általam is egész terjedelemben közlött tervezetet is, csak július 30-dikán láthattam legelőször. Különösen ohajtottam volna, minél tüzetesebben figyelembe venni, főleg a bizottsági indokolást, mert hiszen ettől várhatnók, hogy valódi fényt derít a tervezet intentziójára; noha nagyon különös, hogy a tervezet már létrejött, konventileg elfogadtatott s a bizottsági indokolás még csak azután „készítendő”, — magának a konventnek jegyzőkönyve szerént. „Filius ante patrem!”

Mindegy! azért mégis csak szemébe nézünk egy kissé, épen magának ama tervezet lényegének is, hogy valami módon az időből ki ne maradjunk. Egyébiránt, ha az imént előadott elég terjedelmes történelmi lehozást kellően figyelembe vesszük: lehetetlen nem éreznünk, hogy a historia csakugyan lux veritatis et magistra vitae; lehetetlen nem éreznünk, hogy a mult idők története, már maga jó részben képesít bennünket, ama tervezetre adandó feleletre is.

Mindemellett is, felállítok egynehány tételt, főleg egyházjogi szempontból, ama tervezetre vonatkozólag, vagyis egyenesen ellene annak s az azt létrehozott törekvésnek.

Egy oly országos egyházi főhatóságot, mint a milyenről most szó vagyon, egyesegyedül egy tiszta népképviseleti alapon álló országos zsinat állithat fel.

Senki sem szólhat és nem intézkedhetik olyannak nevében, akitől avégre egyenesen és határozottan megbizva és felhatalmazva nincs. A tervezett konvent „a hazai egyetemes reformált egyház nevében és tekintélyével intézkedik“, vagyis fogna intézkedni és pedig „végérvényesen“: ennél fogva nem mástól, mint egyesegyedül magától a hazai egyetemes reformált egyháztól kell e végre megbizatást és felhatalmazást nyernie. A hazai egyetemes ref. egyház akaratnyilvánításának egyedül helyes és törvényes közege pedig, csak az országos zsinat.

Az egyházkerületek és egyházmegyék vagyis azok gyűlései semmi szín alatt és semmi körülmények között nincsenek felhatalmazva arra, hogy a tervezett országos egyházi főhatóságot felállítsák; mert senki sem adhat másnak oly jogot, amelylyel maga nem bir, vagy nagyobb jogot, mint a milyennel maga bir. Az egyházkerületek és egyházmegyék gyűlései pedig sem külön külön, sem együttesen nem birnak azon joggal, hogy a hazai egyetemes ref. egyház nevében és tekintélyével intézkedjenek; mert ezen jogot soha senki sem adta sem az egyházmegyei és egyházkerületi gyűléseknek, sem magoknak az egyházmegyéknek és kerületeknek. Határozottan tagadjuk azt, hogy midőn a törvényes választók illetőleg megbizók, előállíták a püspököket, esperesteket s megyei és kerületi gyűlési tagokat, oly felhatalmazást adtak volna ezeknek, hogy a hazai egyetemes ref. egyház nevében és tekintélyével intézkedjenek, vagy ilyen intézkedési hatalommal bíró főhatóságot létrehozhassanak.

Ha az egyes egyházmegyei és kerületi gyűléseknek, külön-külön legkisebb részben sincs joguk és megbizatásuk arra, hogy a tervezett országos egyházi főhatóságot felállítsák: akkor mint ilyenek, azaz mint megyei és kerületi gyűlések, együttesen vagy teljes öszhangzásuk esetében sem birnak ezen joggal; mert a jognak száz egyenlő nem léte sem alkot egy pozitív jogot, valamint száz „nincs“ sem egy „van-t,“ száz egyenlő null sem egy egyet. — Pusztán a lelkek számát tekintve, valóban

mindegyik egyházkerület vagy egyházmegye népessége alkotja egy bizonyos kiegészítő részét, az országos egyház népességének; de más a szám, más a jog. Az egyház s épen a magyar ref. egyház is, nem valami számtani fogalom vagy csoportosulat, hanem egy oly önálló erkölcsi személy, melyet az ő alárendelt hatóságai, a kerületi és megyei gyűlések, lételetől és függetlenségétől meg nem foszthatnak, sőt nem is helyettesíthetnek. A megyei és kerületi gyűlések semmid részét sem alkotják az országos népképviselői zsinatnak.

A tervezett egyházi főhatóság, mint szervezete nyilván mutatja, minden bizonynyal olyan lenne, amelynek aztán minden egyházkerületek, megyék, gyülekezetek s egyes lelkipásztorok az illető ügyekben, engedelmességgel tartoznának. Engedelmeskedni pedig csak a törvénynek s a törvényes uton módon előállított hatóságoknak és tisztviselőknek tartozunk, és pedig ezeknek is csak törvényes és tisztességes dolgokban. Hogy a kerületi és megyei gyűlések mostani tagjai, pl. az egyes gyülekezeteket s minket jelenlegi törvényes lelkipásztorokat, a mi törvényes akaratumk és beleegyezésünk nélkül, egy új engedelmességre szoríthassanak, egy új hatóság alá vethessenek, azt kereken tagadjuk és határozottan visszautasítjuk. — Mind a kerületi mind a megyei gyűlések szorosán tartoznak a törvény és törvényes gyakorlat s ezeken alapuló megbízatásuk korlátai között mozogni s ezen korlátokat jogosan nem is hághatják át soha.

Egyébiránt ama célbavett országos egyházi főhatóság felállításától, nemcsak az előadott egyházjogi alapelvek és igazságok, hanem pozitív törvények is eltiltják az egyházkerületi és megyei gyűléseket. Így pl. a Geleji Katona-féle kánonok XII-dik cikke és zárszavai határozottan kimondják azon alapeszmét és alapszabályt, hogy a nagyobb fontosságu és vitás ügyekben, a változtatás, határozás és döntés joga a nemzeti zsinaté, nationalis synodusé. „Si quid omnino mutandum aut emendandum in ritibus fuerit, unanimi totius ecclesiae, nec non principis ac statuum evangelicorum helveticae confessioni addictorum, consensu, in provinciali, vel vero nationali synodo fiat.“ — A kánonok zárszavai megengedik, hogy ha az

egyetemes egyház kitünő haszna, vagy valami kikerülhetetlen kényszerűség úgy kívánja, lehet némit változtatni, pótolni vagy kevesbiteni a kánonokon. De ezt, különösen a kitünőleg vitás ügyekben, semmiféle egyes kerületnek vagy. kerületi zsinatnak sem szabad tenni. Nulli tamen Dioecesi aut synodo etiam provinciali, hoc, in rebus praesertim maxime controversis, facere licebit. etc. Egy szóval: a nemzeti zsinatnak, mint egyházi legfőbb hatóságnak eszméjét és intézvényét, már az említett kánonok pozitive fentartják. És, ha van valamikor ok és szükség arra, hogy ezen nemzeti zsinat nyilatkozzék: akkor mindenesetre van, midőn egy oly hatóság létrehozása céloztatik, mely az egyetemes hazai ref. egyház nevében és tekintélyével akar intézkedni és pedig végérvényesen.

Egy ily egyházi főhatóság felállításától eltiltja még a kerületeket az 1791. XXVI. sarkalatos törvénycikk 4-dik §-a is; mert az evangélikus világi férfiak és lelkészek azon közmegegyezése, — communis consensio virorum ejusdem (evangelicae) religionis, tam secularium quam religionis ministrorum; továbbá az evangélikusoknak a Felség általi kihallgattatása, amelyeknek alapján s tényező közreműködése folytán kellett létrejönni az egyház fokozatos szervezetének; — a közmegegyezés és az evangélikusok kihallgattatása mondom, csak egyedül országos zsinaton jöhet létre. Így értették ezt magok az evangélikusok, mind 1791-ben, mind azóta a legújabb időkig. — Jelenleg is tehát, amidőn egyenesen oly dologról van szó, amely igen fő és nagyfontosságú részét alkotja az egyházi „gradualis superioritás” „coordinatio”-jának: semmi más mint egyedül zsinat szólhat és dönthet ez ügyben. — Azt is mondja még az idézett törvény, hogy az egyház szervezetnek célbavett megállapításánál, a vallásszabadságnak sértetlenül kell maradnia, — intacta religionis libertate; márpedig az egyes gyülekezetek, lelkészek, illetőleg az egész egyház vallásszabadsága lényegesen meg van támadva és sértve akkor, hogy ha az ő törvényes és csak egyedül zsinaton nyilatkozható akaratjok és befolyásuk nélkül, állittatik fel egy olyan nagy hatalmu egyházi főhatóság, amely a többek közt „mint

legfőbb kormányzási testület örökös a felett, hogy az egyház szervezetében és kultusában, az egyöntetűség és a protestáns jellem megtartassék, — és amely „az összes tanügy összehangzatos fejlődését vezeti és irányozza.“ No már, ugyan miképen örökös lehet én felettem és az én ügyeim felett, vagy miképen vezetheti és irányozhatja az én ügyeim az, akit én erre sem fel nem kértem, sem meg nem bízam. Ezt kérhetnek, éspedig nagyon méltán és jogosan az egyes gyülekezetek és azok lelkipásztorai. — *Nihil de nobis, sine nobis!*

Végre eltiltja az egyházkerületeket az említett egyházi főhatóság felállításától, sőt ezen ügynek még csak tárgyalásába való bocsátkozástól is, az ő saját nem régi tényeikre való tekintet.

Midőn az 1856-ik évben, Gróf Thun Leo osztrák miniszter, tekintélyes protestáns bizalmi férfiak kihallgatása után kibocsátá a magyar protestáns egyház szervezetére vonatkozólag az ösmeretes Törvénytervet, s az egyházkerületeket hívta fel, hogy efelett tanácskozzanak s adjanak véleményt és nyilatkozatot: Magyarországnak mind a nyolc protestáns egyházkerülete, egyhangulag azt válaszolta, hogy a törvényterv tárgyalása és elfogadása csak csupán zsinaton történhetik, mint egyedül jogos és illetékes helyen.

Ugyancsak ezen törvényterv vagyis az egyház szervezet s az iskolai autonomia ügyében, 1857. ápril 20-kán a dunamelléki, dunántuli és tiszántuli ref. egyházkerületek részéről, egy tekintélyes küldöttség állott Bécsben a Felső előtt. Ezen küldöttség, szóról szóra ezt mondá a Felső előtt a többek között: „Egyházunk törvényes jogai, melyek alapján az egyházrendezés egyedül létesíthető, oly közös jogok s az összes egyház oly elsajátíthatatlan kincse, mely felett rendelkezni egyes szuperintendentziának, a dolog természete szerint nem lehet, és fenálló hitelveink, törvényeink és kannonaink szerint nem is szabad. Amiért is, valahányszor az 1848 előtti egyházkerületi gyűlésekben is, a törvénykezésbe s különösen az egyházigazgatás módjába vágó kérdés került szőnyegre, mindanyiszor a gyűlés annak elintézésére magát illetéktelennek nyilatkoztatá s az ügy érdemleges eldöntését leendő

zsinatra utasítá.“ Ennek alapján aztán, zsinattartás engedélyezését kéri a küldöttség.

Közönségesen tudva van, hogy zsinattartás nem engedélyeztetett, hanem megjelent 1859. szeptember 1-őjén a nagyhirű Pá-tens, vagyis azon császári nyiltparancs, amely részletesen megállapítja a magyar protestáns egyház egész szervezetét, ezen szervezet haladék nélküli elfogadását s tényleges életbeléptetését követeli, fenhagyván sőt biztosítván annak lehetőségét, hogy ezen új szervezet szerénti zsinat, majd megteheti az egyházalkotmányon a szükséges változtatásokat.

Közönségesen tudva van az is, hogy az egyházkerületek a paten-set erélyesen visszautasították, az egyház szervezetének módosítását, javítását vagy újból alkotását zsinati tárgynak nyilváníták, a zsinat megtarthatása végett pedig s általában és mindenek előtt, az 1848 előtti törvényes állapotra való visszahelyezést kívánták. Egyenesen ezt fejezte ki azon küldöttség is, amely 1860. január hóban a magyarországi négy reformált egyházkerület s az evang. bányakerület részéről jelent meg Bécsben, de a Felség eleibe nem juthatott. Ezen küldöttségnek közegyetértéssel elfogadott előterjesztésében nevezetesen, következő tételek fordulnak elő a többek között: „egyházkerületeink, a legközelebbi tíz év folyamán, egyenként és egyetemlegesen, lankadatlan reménnyel és meg nem szünő buzgalommal, Felséged előtt folyvást azért esedeztek s a miniszteri ösmeretes egyházi törvénytervre válaszólag is egyhangulag azon kérelmököt fejezték ki, hogy az 1848 előtti törvényes állapotra visszatétetve, engedtéssék meg nekik, autonomikus zsinatba összegyűlve, önállólag törvényeket alkotni“ . . . „Nem jött létre azon communis consensio, melyen az új szervezetnek alapulnia kellene, mert a kihallgatás és közmegegyezés létrehozása, természetesen és célhoz vezetőleg, egyedül a kerületek egymással való közvetlen érintkezése, kölcsönös tanakodása és megállapodása által eszközöltethetik, ami zsinat nélkül el nem érhető“ Végre pedig azt kéri ezen küldöttség is, hogy az egyház az 1848 előtti törvényes állapotba helyeztéssék vissza, hogy így a sérelmek sujjától megszabadulván s törvé-

nyes zsinatba egybegyűlvén, maga számára törvényeket alkothasson. stb.

Ha tehát a magyar reformált egyház, évtizedek sőt évszázadok óta folyvást vallotta azt, hogy az egész egyházat érdeklő fontos tárgyak feletti tanácskozás és döntő intézkedés egyedül a nemzeti zsinat körébe tartozik, mert csak itt nyilvánulhat az egyház akaratja s itt jöhet létre a közmegegyezés: ugyan micsoda lélek vezethet most akár egyeseket akár testületeket arra, hogy egy rendkívüli fontosságú országos egyházi főhatóság felállítását zsinaton kívül akarják force-irozva keresztülvinni?!

Bármilyen lélek vezette légyen és vezesse őket, én részemről egyedül azon álláspontot tartottam és tartom ez ügyben helyesnek, törvényesnek, egyházunk szabadságával és közjával egyezőnek amelyet eddigelé a tiszántuli ref. egyházkerület közgyűlése elfogalt, melyszerént t. i. a fenforgó nagyfontosságú ügyben, egyedül csak országos zsinat határozhat. Egyébiránt, ha tudomásom nem csal, ez vőlt eddigelé a többi kerületek álláspontja is; legalább én részemről, nem emlékszem, hogy valamelyik végzésileg kimondotta volna azt, hogy egy országos egyházi főhatóságot zsinat nélkül is fel lehet és fel kell állítani.

Nagyon szomorú sőt kétségbe ejtő dolog lenne az, ha bármelyik egyházkerületi, de különösen a tiszántuli közgyűlés elhagyná ezen álláspontot s bármi szín alatt is, most már akarná, óhajtaná, vagy megengedné amaz országos egyházi főhatóság törvénytelen felállítását Bizonytal szelet vetne s előbb vagy később nagy vihart aratna!

Ami pedig magát a zsinattartás kérdését, illeti: annak bővebb tárgyalásába bocsátkozni, most egyáltalában nem akarok, csak azt jegyzem meg, hogy az én határozott meggyőződésem és tapasztalásom szerint, a zsinattartásra, jelenleg sem magunk nem vagyunk készen, sem az idők nem alkalmasok. Nem vagyunk készen még azon esetben sem, hogy ha az a legközelebbi zsinat, csupán és egyedül az egyház alkotmányának részletes megállapítása, vagy gyökeres reformálása körül forgolódnék.

Miután az én előadott nézeteim és meggyőződéseim szerint, az egyházkerületi és egyházmegyei gyűléseknek, a szóban levő

konventi tervezet részletes tárgyalásába bocsátkozni, egészen felesleges és szükségtelen sőt törvényes illetőségi körükön túl eső dolog: ennél fogva, ha csupán a gyakorlati érdekekre tekintek, az én vizsgálataim be vannak fejezve. Mindemellett is, szinte csak ösmeretterjesztés érdekéből, a tervezet lényeges tartalmára vagyis a javallott konvent mivoltára és értékére is vetek néhány rövid pillantást.

A felállíttatni szándékolt konvent, vallásunk alapelveivel s egyházunk szabadságával ellenkező veszedelmes centralizátor a vezet.

Fáy András, Oramutató-jának végén, 147. l. ismételve és mintegy záradéku, felemlítve a kettős elnökség képtelenségét, ezt mondja a többek közt: „Konventünkre nézve is, — melyről mellékesen jegyzem meg, miként azon körülmény, hogy bár rendezve nincs is, mégis tartatik, arra mutat, hogy nálunk a négy szuperintendentziának központosítására, és egy fő konsistoriumra nagy szükség van, — nem kívánok különbséget tenni, habár jelenleg az, leginkább csak világi intézkedéseit tárgyalja az egyháznak, milyenek: dikaszteriumokkali levelezések, felírások stb.“

A tudós Péterfy Albert, Másik szó a maga helyén stb. s az Oramutató-ra észrevételkép írott művében, 41. l. Fáynak a négy egyházkerület központosítására vonatkozó szavaira ezt jegyzi meg: „Író értelme ugylátszik oda menneki, hogy a szuperintendentziák épen oly viszonyban legyenek a konventtel, milyenben vagynak a traktusok a szuperintendentziákkal, én pedig ezt, nem óhajtandó, sőt káros dolognak tartom, mire ugy sincs szükség. Maradjon a konvent, mint eddig, ugy ezután is, a teljes önállásu egyházkerületek szabad szövetségi, és mintegy amphiktyoni gyűlése, melyet a közérdek ezután is minden szükségésekben sokkal inkább összetartand, mint az egyes szuperintendentziák önállásu szabadságának összeszorítására menő központosítás. Mentől önkéntesebb a konvent szövetségi gyűlése, mely a közös célok közérőveli megvalósítására épen elégséges, an-

nál nagyobb annak hitele, tekintete és méltósága. Egy ilyen állásu konvent, egy ily tiszteletre méltó amphiktyoni gyűlés, a korszerű haladásbani nemes vetélyt leginkább fentartja, az egyes szuperintendentziák között, melyek a konventen mindig óhajttással, szeretettel ölelendik egymást. Ekép minden szuperintendentzia, a keblében létező egy vagy több főiskolákkal, egy bezárt egészet képezve, magában is tiszteletre méltó bástyája leendő a vallásnak s művelődésnek. Igenis! legyenek hát ezután is a szuperintendentziák, mint eddig, testvéri szabad s szent szövetség viszonyában álló testületek, mert az önállásu egészek központosításának, van egy bizonyos határa, melyen ha tulmegyünk, féltő, hogy egy határtalan bonyolodásu egészet, egy tömkeleget, zavart és khaost állitunk elő, mely sem együtt, sem külön nem lesz, s eként az egyes szuperintendentziákat, az illető sujjegyen határán tul közelíteni akarván, még messzebb taszítjuk egymástól. Csak egy példát hozok fel, mely ha nem egészen egynemű is, de ide alkalmazható. Látjuk, mikép Frankhonnak, halálos büne a tulságos centralizatio, miszerént a kormány, az alatta álló kissebb köröket, az áthatlanság törvénye ellen, csaknem egyes pontokba akarván szorithatni, minden akarna lenni mindenekben, s ennek eredménye a természetes visszahatásnál fogva, bizodalmatlanság, végetlen nyugtalanság s ingerültség és zavar. Így a konvent is, ha a tiszteletre méltó szabad szövetségi gyűlés helyett, egy az egész magyar ref. egyházat részletesen igazgatni kívánó egyházi főkormányzékké akarna alakulni: épen ez által vesztené el konventi méltóságát s üdvös hatását s megoldhatatlan szövevénybe bonyolítván magát, a szabad önállás áldásthözó nemes vetélye helyett, kártékony versengés, surlódás és ellenkezés démonja férkezne az egyes szuperintendentziák közzé.

Péterfy aggodalmai és ellenvetései tulzóknak mondhatók Fay ellenében, amenyiben Fay a főkonzisztoriumot kétségen kívül zsinattal, mégpedig meghatározott időközönként rendszeresen tartandó oly zsinattal együtt akarta, a melynek a főkonzisztorium mindenben egészen felelős legyen. Ilyenformán akarták azt a budai zsinat kánonai is, amelyek szerént a zsinat bármikor feleletre vonhatja, sőt egészen megis szüntetheti a főkonzisztoriumot vagy gene-

ral konventet, amely mig fenáll is, nem csak a kánonokhoz, hanem különös hangnyomattal a szentíráshoz és helvét hitvalláshoz s minden rendkívüli és fontos ügyben, esetről esetre a kerületek utasításaihoz van köttetve.

Ami új konventünk terve sem zsinatról, sem kötelező utasításról, sem feleletre vonathatásról egy ígét sem szól. Az egyedüli korlát amely előtte áll csak az, hogy az egyházkerületek konventi képviselői három évre választatnak. Ez pedig vajmi csekély korlát, mert hiszen, nagyon könnyű fog lenni, kivált a mai időkben, a konvent bármi jellemű és irányzatu többségének, megteremteni a maga számára az egyházkerületi gyűléseken is a többséget. Amidőn aztán nemcsak az, hogy újból megválasztatnának a tagok, hanem még nagyszerű s magasztaló hálafeliratok is mennének a konventhez. Egy valódi képviseleti alapon álló zsinattal már nem ily könnyen lehetne boldogulni!

Az egyház legfontosabb ügyei feletti intézkedés hatalmának egy főhatóság kezébe való összpontosítása, pápista elvnek megjárja, de protestansnak s épen reformátusnak semmiképen nem!

Ami hitelveink szerint az egyház szervezet egyik legfőbb alapja azon nagyfontosságú igazságban van, amelyet maga az Ur, ezen szavakban fejez ki: „Valahol ketten avagy hárman egybegyűlnék az én nevemben, ott vagyok ő közöttök.” Máté XVIII. 20. Tehát a legkisebb, a csak néhány lélekből álló vallási társulat is, egy valódi ekklézsia, egy teljes tökéletesen bevégzett önálló gyülekezet lehet, ha valóban az Ur neve tartja össze, ha kebelében az Isten ígéje tisztán hirdettetik és a sakramentomok az Ur szerzése szerint szolgáltattnak ki. Nincs tehát nekünk Sionunk, Jeruzsálemünk és Rómánk, nincs metropolisunk; nincs főpapunk és metropolitánk. A gyülekezetek épen úgy mint a törvényes lekipásztorok, egyenlő alapjogokkal és önállósággal birnak, s egyik sincs jogosítva uralkodni a másikon. Nincs más szabályozó és vezérlő centrumunk csak az Ur Krisztus. Egyházmegyék, kerületek, esperestek, szuperintendensek vagy püspökök stb. épen nem isteni, hanem csak emberi institutiók, a melyeket az Isten országának sérelme nélkül mellőzni lehet, mihelyest szükség nem lesz reájok.

Ha tehát az egyes gyülekezetek, bizonyos célok könnyebb elérhetése, pl. lelkészek, tanítók képzése, az üldözők elleni önvédelmezés s más efélék végett egymással szövetségre lépnek s esperestségeket és szuperintendentziákat alkotnak is: ekklézsiái önállóságukról s ezzel együtt járó jogaikról semmiképen le nem mondhatnak, magukat emberek iránti vak engedelmességre és rabszolgaságra el nem szánhatják; mert ekkor az ő igaz és hűséges urokhoz, s egyetlenegy valódi fejkéhez az Ur Krisztushoz hűtlenek, sőt ellene pártütők lennének. Egy szóval: az egyházi társadalomban, valami oly centrumot vagy centralis országos hatóságot, amelyet az egyes gyülekezetek vagyis azok akaratnyilvánításának szabályszerű közege a népképviselői országos zsinat sem elő nem állított, sem feleletre nem vonhat, sem meg nem szüntethet, de amely az egyes gyülekezetek öncselekvési szabadságát mégis korlátozhatja, tűrni nem lehet.

A centralizáció, egyenesen a római katolicizmus föelve, amelyet, hogy az hova vezethet s valóban vezetett is, mutatja imé a csálthatatlan pápa. A mi elvünk pedig, sokkal inkább a decentralizáció. Ő szerintök az egyház teste, menni tartozik a látható centrum után; miszerintünk, ha bármi részben létezik is látható centrum, ez tartozik menni az egyház teste után, melynek feje Krisztus.

Gondolkozzál ezen nagyfontosságú tárgyak felett és vonj ezekből bővebb tanulságokat, önmagad is tisztelt olvasó! Én már csak néhány alaptételt fejtegetek még röviden.

A tervezett konvent, igen lényeges dolgokra nézve, megsemmisíti az egyházkerületek, megyék és gyülekezetek eddigi autonóm szabadságát.

Az alapszabályi tervezet 10. §-sából én azt következtetem, hogy ha pl. létrejö egy oly országos törvényterv, országgyűlési határozat vagy miniszteri rendelet, amely egész hitfelekezetünket, annak alapjogait, s az államhoz és más hitfelekezetekhez való viszonyát s iskoláinkat illeti: az ezekben foglalt nagyfontosságú s reánk nézve sok tekintetben lét-kérdésekhez, az egyházkerületek, megyék és gyülekezetek nem is szólhatnak többé; sem a Felsőházhoz vagy az

országgyűléshez fel nem irhatnak; holott a szabadság és szabadelvűség azt hozná magával, hogy midőn a társadalom alapjogai bárholonnan fenyegettetnek vagy csak kérdésben forognak is, nemcsak alsóbb hatóságok, de egyes tagok is kellő jogi sujjal és nyomaték-kal felemelhessék szavokat.

A 14. §-ból azt látom, hogy az egyházkerületek, megyék s gyülekezetek kezéből saját iskoláik kormányzása is jó részben ki lesz véve. Mert hiszen ha már összes tanügyünkben összhangzatos fejlődés kell, s ezt a fejlődést a konvent vezeti és irányozza: azok, akiknek ezen vezetéken és ezen irányzat szerint, vagy akarják vagy sem, menniök kell, bizonynyal nem mások mint az egyházkerületek, megyék és gyülekezetek, az ő iskoláikkal egyetemben.

Vedd mindezekhez még tisztelt olvasó azt is, hogy a konventi tagok soha semmi esetben sem kapnak utasítást s az egyházkerületi gyűlések benyújtható határozatai, a legfontosabb esetekben is csak tájékoztatók.

Igy nagyon könnyen eljőhet, sőt minálunk különösen a mai időkben bizonyosan és nem sokára el is fog jőni az idő, amelyben egyházunk és iskoláink sorsa, egy Isten tudja mi uton módon konventi többségre vergődő kottéria kezébe fog kerülni, amely autonómiánkat gunyakaj közt fogja eljátszani s ezen eljátszást a maga javára különböző módon értékesíteni. Mert nem kell hinni, hogy annak a protestáns egyházi és iskolai autonómiának, sőt csak az az iránti hidegségnek, közönyösségnek és léha csufolódásnak is jó ára ne volna ma. Adnak azért nagy uri kegyet és pártfogást, fényes hivatalt, különbféle kitüntetések, tudósi hirnevet, hirlapi dicsőséget és népszerűséget stb. stb.

Nem kell gondolni, hogy mivel a barbár üldözések ideje elmúlt, a magyar protestáns egyházat nem kell többé az ellenségek pusztításától féltetni. Pázmán Péter nem vitetett senkit gályára; de azért mégis többet ártott egyházunknak, mint minden gályák. Nem helyes dolog tehát, egyházunk sorsát, bármi kis részben is, néhány ember kezébe tenni le. — Amit egykor Vörösmarty a Vesztegetésről a polgári életre tekintve írt, jóformán igaz az, a mi egyházi életünkre tekintve is :

PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ.

29

Nem csak lélekadó bortól részegszik az ember,
 S nem csak ajándékpénz, ami megejti szivét;
 Megveszlek szóval, hivatallal, félelem által,
 S fondorságokkal lángba borítom agyad.
 Megveszek így ötvent, meg százakat; a sok ezernél
 Elfogy erőm; itt még a borözön sem elég.
 És ámitani nagy tömeget sok időre veszélyes,
 Mig a néhánynyal könnyű az alku nagyon.

Multunk mezejéről nem egy két példát tudnék felhozni arra nézve, hogy egyházi és iskolai szabadságunk ügyét, néha néha még azok is, akiknek kezébe azt a közbizalom tette le, valóságos árunak tekintették s értékesítették is azt világi előmenetelökre nézve.

Az egyházkerületek, megyék és gyülekezetek autonómiáját tehát, nemcsak az, hogy szűkebb korlátok közzé szorítani nem szabad és nem kell, de sőt inkább, tágitanunk és szélesbitenünk szükség annak mezejét, s az egyházi önvédelem sújipontját nem valami centralis országos hatóságba, hanem a legszélesebb alapra, az egyházi társadalom őselemeire, a gyülekezetekre kell fektetnünk.

Soha sem felejttem el, hogy egykor, még ifju koromban, hazánk egyik kitünő protestáns tudósával beszélgeték egyházunk üldöztetéseiről. Én azt állítám, hogy sokkal korábban s győzelmebben ellent lehetett volna állni az üldözéseknek, ha lett volna egy centralis országos egyházi főhatóságunk. A derék férfiú pedig, aki különben nem is egyházi ember volt, azt állítá, hogy épen egy ily egyházi főhatóság nem léte, s ennélfogva az mentette meg egyházunkat, hogy apáink guerilla módon vívták az önvédelem harcát; mert ha önvédelmi erejüket öszpontosították volna, a sokkal hatalmasabb ellenség által csakhamar semmivé tétettek volna. — Tökéletes igazság!

A tervezett konvent ellenkezik a zsinat-presbyteri egyházszervezet alapelvével s eltorzítja a magyar reformált egyház eddigi alkotmányát.

Eddigelé igen gyakran s a lehető legnagyobb hangon azt hirteltük, hogy nekünk zsinat-presbyteri egyházszervezet kell. S valóban ezen szervezetet tartja a külföldi protestáns tudósok nagy

többsége is, a protestantizmus elveivel s korunk szellemével leginkább megegyezőnek; egyenesen ezen szervezetért küzd a német Protestantenverein is, midőn az egyházat, korunk józan műveltségével öszhangzásba hozni s megújítani akarja. Én részemről e tekintetben mindenkor csak helyeselni tudtam s most is helyeslem a német protestáns egyletesek törekvését, s csudálom, hogy a mieink, akik oly harsány hangon hirdetik szabadelvűségüket, ellene dolgoznak a szabadelvű s valóban korszerű egyházszervezet elveinek!

A zsinat presbyteri egyházalkotmány alapelve szerint, az egyházi hatalom sujjpontja a gyülekezetekben van, s az egyházi hatóságok a tiszta népképviselet alapján állanak. A szigorú zsinat presbyteri elvek szerint, az egyes gyülekezetek felett semmi állandó, élethossziglani hivatal vagy hatóság nincs. A megyei, kerületi s országos zsinatok elnökei magok által a zsinatok által választatnak esetről esetre s a végrehajtó hatóságokat is az illető zsinatok nevezik ki, de csak a következő zsinat idejéig. stb.

A mi tervezett konventünk, a több mint két millió lélekből álló magyar ref. egyház felett, valami zsinatféle testületnek nagyon kicsiny és törpe, konzisztoriumnak pedig nagyon tulhizott és magas. Egyébiránt, ha a konvent „a magyarországi ref. egyház összes kerületeinek egyetemes közgyűlése” és ha „a magyarországi reformált egyház legfőbb kormányzási s közigazgatási testülete”; ha továbbá ő, „a hazai egyetemes ref. egyház nevében és tekintélyével akar intézkedni:” akkor zsinat presbyteri elvek szerint, a püspökökön és főkurátorokon kívül lévő 40 tagjának, a gyülekezetek presbyteriumai által kellene választatnia, nem pedig az egyházkerületi gyűlések által, mert ez már nagyon megvékonyodott és oly képviselet, amelyet gyülekezeti vagy népképviseletnek mondani teljességgel nem lehet, hanem inkább csak hatóságinak. — Oly egyházalkotmányt, mint a milyen magyar ref. egyházé lenne, a tervezett konvent felállításával, aligha találunk a földnek színén, a valódi zsinat presbyteriek között semmi esetre sem. A politikai mezőről véve hasonlatot, olyanforma lenne ez, mintha hazánkban vagy bármely más alkotmányos államban, az országgyűlést megszüntetnék, hanem a miniszterium tag-

jait a megye gyűlések választanák. stb. — Ha valaki következetesen és zsinat-presbyteri elvek szerint ohajtja egységesen összeszerkeszteni és betetőzni a magyar ref. egyház mostani alkotmányát: akkor indítványozzon egy tiszta népképviselési alapon álló országos zsinatot, melynek minden tagjait a gyülekezeti presbyteriumok választanák, és egy a zsinat által választandó, de csupán 10—12 tagból álló oly testületet, mely végrehajtó, kormányzó s szükség esetében ítélő hatóság lenne, egyik zsinattól a másikig; — sőt az egyházi és iskolai élet különböző főbb ágaihoz képest, az ilyen testületek vagy bizottságok lehetnének egynél több számmal is. Ilyenformán van ez, pl. a skót szabad egyház alkotmányában. stb.

A tervezett konvent, egyetértésre s jobb jövőre vezetni, jelenleg nem fogna.

A tervezett konvent eszméjének több tekintélyes barátai, már darab idő óta különös hangnyomattal emlegetik: öldött kévék vagyunk, azért nem tudunk menni semmire; egyesüljünk, egyet kell értenünk, ha boldogulni akarunk stb s az eféle nézetek alapján úgy vélik, hogy aki a tervezett konvent létrejövetelét nem óhajtja, anyivalinkább ha azt egyenesen ellenzi, az, az egyház jobb jövődjének, békességének stb. egyenesen ellensége.

Egyházunk jobb jövőjét bizonyynyal óhajtjuk mi is; de az egység és egyetértés pusztá emlegetése folytán még, bármiféle egyesülési tervet elfogadni hajlandók nem vagyunk. Egység és egyetértés, van a jezsuiták közt és a rablók között is. Az a főkérdés, hogy miben és mi célból értünk egyet.

Nálunk magyar reformátusoknál, mostanában, a leglényegesebb dolgok felett sem lehet őszinte egyetértést reményleni. Ahol szuperintendensek nyilván ajánlgathatnak holmi alaptalan és meggondolatlan protestáns egylet-féle dolgokat; ahol a reánk nézve sok részben sérelmes s paedagogikai tekintetben is hibás és hiányos népoktatási törvényt, némelyek protestáns egyházi szempontból is mint valami ideált magasztalják; ahol kiváló tekintélyek a protestantizmust a civilizációval egy tartalmúnak vagy értékűnek

tartják; ahol némelyek erősen ragaszkodnak a felekezeti alap-
nokhoz s egyházunk jogainak történeti pozitív alapjaihoz, mások
pedig, Isten tudja mi okon s érdekből, még csak hallani sem sze-
retnek ezekről; stb. stb. nálunk mondom, ahol a kölcsönös félté-
kenység és visszavonás aligha volt valaha nagyobb mint most,
ahol az ellentétek, a leglényegesebb egyházi és iskolai kérdésekre
nézve, már is határozottan mutatkoznak, s ha jelenleg néhol hall-
gatnak is, nem sokára harsány hangon fognak kiáltani, — a ter-
vezett konvent nem egyetértést, hanem csak mélyebb és gyűlölete-
sebb viszályt, vagy zsarnoki majorizálást fogna szülni.

Egyébiránt teljességgel nem kell hinni, hogy egységre, egyet-
értésre és jobb jövőre, bármi időben is, csak egyedül ama
konvent vezethet, és hogy a miénkhez hasonló alkotmányi vagy
kormányzati széttagoltságban, egyetlenegy országos protestáns
hitfelekezet sem létezik. — Helvétziában tekintélyes ref. egyház
van, de minden kánton önálló, egyházilag is; semmi pozitív szerves
kapocs nincs közöttük és sem országos zsinat, sem valami egyete-
mes konvent-féle testület nem létezik, s részemről nem is vettem
észre, hogy ilyet ohajtanának. — Angliában, Skotziában, Észak-
amerikában igen nagy számmal vagynak a nem episkopalista, va-
lódi kálvinista puritán reformátusok; de egyik államban sincs egy-
séges országos egyházuk, sőt épen a centralizatio iránti határo-
zott ellenszenvből vannak több önálló és egymástól független tes-
tületekre oszolva. Magában Poroszországban is, minden egységes
minisztérium és Oberkirchenrath mellett sincs egységes alkotmá-
nyuk a protestáns hitfelekezeteknek. Wesztfáliának és a Rajnatar-
tománynak a többi porosz tartományi egyházakétól elkülönzött és
pedig oly mérvben zsinat-presbyteri jellemű egyház alkotmánya
van, hogy azt a mi szabadelvű reformereink is, méltán tanulmá-
nyozhatnák; de azért épen Wesztfáliában és a Rajnatartományban
sem egyező mindenben az egyházi rendtartás. A német földön,
nem egykét eset van reá, hogy kisebb népességű országos vagy
provincialis evang. egyházban, öt — hatféle énekes könyv is van
használatban s hogy az iskolákra, különösen a népiskolákra nézve
engedélyezett és szabadon használható kézi és másféle könyvek
száma, százakra megy. Egy percre sem kell azt hinni, hogy pl. a

porosz felsőbb és alsóbb iskolák virágzásának valami merev centralizatio és egyöntetűség lett volna szülő oka.

Nálunk magyar reformátusoknál is, a népiskolaügyet egyszerű virágzásra emelhetik saját körükben, nemcsak az egyes egyházkerületek, de az egyházmegyék és nagyobb gyülekezetek is, és pedig a nélkül, hogy valami konventi centralis zabolára és gyepelőre szükségök volna. Meg vagyok győződve felőle, hogy ha a tiszántuli ref. egyházkerület, nem ment volna be abba az egyetemes tanügyi bizottságba, hanem saját pénzével és szellemi erejével igazán hozzá látott volna a népiskolaügy virágoztatásához: most vólnának kellő számú jeles iskolai kézi könyveink és volna néhány ezer forintnyi évi jövedelmünk.

A szegény gyülekezetek, iskolák, lelkészek és tanítók felekezeti segélyezése is sokkal biztosabban fog menni kerületi és megyei intézkedések folytán, vagy a Gusztáv-Adolf egyeslet módja szerint, mint holmi konventi centralis rendeletek, vagy éppen adókivetések által. Nagy kérdés, hogy bármely esetben és időben is, arra az adókivetésre lehetne-e joga még a tiszta képviseleti országos zsinatnak is? E tekintetben is, szorosan meg kell különböztetni az államot az egyháztól. Nálunk pedig mostanában, valami felülről lefelé kivetett egyházi adó csak a nazarénusok vagy általában az egyházból kilépők számát szaporítaná. Itt az idő, amelyben, bárki azt mondhatja a magyar hazában, hogy ő nem tartozik egyik felekezethez sem. Az ilyet már, miképen adóztathatja meg bármelyik egyház. Azt mondják, hogy közel van azon idő is, amelyben a kötelező polgári házasság, a vele rokon institutziókkal együtt nálunk is életbe fog lépni. Midőn tehát majd keresztelés, esketés és temetés végett csak az jó hozzánk, akinek éppen tetszeni fog; midőn a törvényes anyakönyv nem lesz többé a kezünkben; midőn eszerént az egyeseknek s családoknak a lelkipásztori hivatallal s az egyházzal való eddigi egybeköttetése nagyon meg fog lazulni: akkor emlegetni holmi centralis főhatóságtól kiindulandó adókivetést, legalább is egészen időtlen, impraktikus és nagyon könnyen veszedelmessé fajulható dolog, kivált ha az adókivetéssel és exekutióval együtt azon új evangéliom igéi is hangzani fognának Pestről vagy bárhol az oszlopemberek ajkairól, hogy oly Isten, aki csudát

is tehetne s akihez a meghallgattatás reményében lehetne imádkoznunk, nincs, nem is volt; a Krisztus csak olyan ember mint mi, s az ő feltámadása, a szent háromság tana, a kijelentés s a többi eféle, nem egyéb mint üres haszontalanság stb. stb.

Valóban különös időket élünk tisztelt olvasó! Nálunk vannak oly liberalisok, akiknek semmi dogma és semmi pozitív egyházi alaptan nem kell, de a nép kényszer-adóztatása s a nyommasztó egyházi centralizáció kellene; vannak, akik amint vettem észre, a közelebbi időkben már izgatni kezdték a tiszántúli egyházközségek lelkészeit, hogy aki a tervezett konventet nem akarja, az ellensége a szegény papok és tanítók sorsa javulásának; de ugyancsak az ilyen férfiak, akik ez ügyben oly rutul megtámadták s alaptalanul gyanúsították Tisza Kálmánt, nem mernek hivatkozni a bécsi és linci békekötésekre, amelyek vallásszabadságunknak s a r. katolika egyházzal való jogegyenlőségünknek, az állam általi javadalmaztatás tekintetében is legszilárdabb pozitív alapjai; nem akarják emlegetni az egyházi és iskolai szükségjeink közálladalmi fedeztetéséről szóló 1848. XX. t. c.-nek sem betűszerénti tartalmát, sem szellemét, amelyhez pedig a magyar prot. egyház még az 1848-dik évi országos értekezleten is őszintén ragaszkodott.

Ugy látszik tisztelt olvasó, hogy némely emberek végcélja ez idő szerént az volna, hogy a magyar reformált egyházat, mint valami megköttözött gonosztévőt vezethessék oda és buktassák le a kormány lábaihoz. Azon kormány lábaihoz, amelynek háta megett a római katolikus klérus és az ultramontanizmus, mint valódi hű szövetséges áll; azon kormányéhoz, amely ha legkisebb mértékben is barátja volna az oly emelkedettebb és radikálisabb eszméknek, mint a milyeneket a könnyen hívó magyar ember, Deák Ferenc legközelebbi mótziójában az állami eredetű roppant egyházi javakra nézve is feltalálhatni vél, — akkor nem töltötte volna be oly nagy sietséggel a közelebbi időkben megürült egri érsekséget s besztercei és szathmári püspökségeket, és nem tenne folyvást oly intézkedéseket és mulasztásokat, milyeneket tett és tesz.

Polgári ügyekre nézve ám legyen valaki oly hű barátja és gyámolítója a mostani kormánynak, a milyen csak lehet; nincs hozzá semmi közünk; de aki a magyar protestáns egyház törvé-

nyes jogainak, r. katholika egyházzal való egyenjogúságának s anyagi tekintetben is jobb jövődjének valódi megtestesülését a mostani kormány politikájától várja, az legalább is óriási tévedésben él. Sőt, az én meggyőződésem szerint, hazánk politikájára nézve oly válságos fordulat állott bé, hogy míg az elmúlt századok folyamán, a hazai ellenzék folyvást kitünő mértékben támaszkodott a protestantizmusra is: most, ha az ellenzék kormányra jutna, az is a klérus szövetségét keresné; igenis, mert a magyar klérusnak van roppant vagyona, van pénze, van következetes centralistikus szervezete; ami mindkettő igen nagy hatalom a mai liberalis politikai világban! Bármit mondjanak a hirlapi eruptziók, frázisok, bombasztok s más efélék: a r. kath. klérus hazánkban ma, az idők-höz és viszonyokhoz képest épen oly hatalmas, mint bármikor a multak folyamán volt.

Ime végére értem igénytelen észrevételeimnek s a konvent tervezetének jegyzőkönyvileg megígért bizottsági indokolását, még most sem láthatom. A Kovács Albert ur eféle dolgozatát, láttam igenis, az utolsó órákban; de a konventi jegyzőkönyv épen nem erre célozhat, mert hiszen ez, az alapszabályi tervezetnek konventi megállapítása előtt már készen volt s az ülésben el is mondatott; a jegyzőkönyv pedig, egy, az alapszabályok konventi megállapittatása után **készítendő** bizottsági indokolásról szól. A Kovács ur indokolásának konvent általi elfogadása ellen, amint olvastam és biztos forrásból hallottam, több oldalról egyenesen kifogás is tétetett és méltán, mert az, temérdek tévedésekkel és ferditésekkel teljes, a melyeket különben, az olvasó maga könnyen megcáfolhat, ha az általam fentebb közlött tényeket, kellően figyelembe veszi.

Főfő tévedése az ifju tanár urnak az, miszerént általában, kereken és minden feltétel nélkül állítani merészli, hogy a budai zsinat kánonait „e század elején egyházi hatóságaink magokra nézve kötelezőknek tekintették; viszonyaikat annak (azoknak?) szabványai szerint rendezték be; intézkedéseikben mint fenálló törvényre hivatkoztak rá”(jok)

..... „Miután a budai kánonokat az egyház magára nézve kötelezőknek ismerte, nagyon természetes, hogy a konventet is annak tartotta, amivé a 10-dik (?) fejezet kijelölte, t. i. a négy egyházkerület legfőbb képviselő és közigazgató testületének és főtörvényészének.“ — Mindez, úgy amint itt áll, merőben alaptalan állítmány! Nagyon érdekes lesz bebizonyítása.!!

Másik fő tévedése az ifju tanár urnak az, hogy az 1821 és 1822-dik évi konventeket, amelyekre pedig leginkább hivatkozik, egyáltalában meg nem különbözteti lényegesen, úgy amint tartozott volna, a többi konventektől vagy konferenciáktól. Az említett konventek, az eléjük utasított tárgyakra nézve, valóban végérvényesen intézkedtek, de egyesegyedül azért, mert egy, jogosnak mondható királyi rendelet folytán, delegatum judiciumok valának s számadással és felelősséggel csak a Felsőnek tartoztak. A következő konventek is, teljes joggal szólhattak és intézkedhettek mindanyiszor, valahányszor az 1821—2-dik évi konventek királyilag megerősített végzeményeinek végrehajtásáról vagy épségben tartásáról volt szó. Ámde azt, hogy akár az 1821—2-diki konventeket, akár az azt megelőzőtteket és követőket, pl. a tiszántuli ref. egyházkerület, valaha ref. egyházunk egyetemes főhatóságának, vagy a budai zsinat kánonai alapján, general konventnek vagy konzisztoriumnak tartotta és tekintette volna, — bebizonyítani soha senki sem fogja.

Merőben alaptalan állítás továbbá az is, hogy „egyházunk egész mai szervezete, alapjától a tetejéig az 1860-diki debreceni konvent határozatán alapszik.“ Ezen konvent, vagyis amint maga magát igenhelyesen nevezi: „Egyetemes Bizottmány“, amelynek magam is tagja valék, semmiféle határozatot nem hozott, hanem csupán javaslatokat tett, ezeket sem az egyház egész szervezésére, hanem csak a létező szervezet javítására nézve.

Általában, azon nagy önhittséggel feltölt kérdésre vonatkozólag, hogy milyen értékű hatóság lehetett a konvent 1848 előtt, — láttuk, hogy Fényes Elek ismételve, határozottan privát konferenciának nevezi, Fáy András rendezetlennnek mondja és sem központnak, sem főkonzisztoriumnak

nem tartja a konventet. Mind Fényes mind Fáy 1848 előtt a dunamelléki ref. egyházkerület tanácsbírái s az egyházi közügyek intézésében részt vett férfiak valának. Itélje meg a tisztelt olvasó maga, hogy a Kovács A. ur igen felületes, de annál elfogultabb tendenziosus véleményének kell-e inkább hinni, vagy a Fényes és Fáy s több azon korbeliek elfogulatlan nyilatkozatának.

Vége szabad legyen csak úgy ártatlanul kérdésbe tennem, hogy Kovács Albert ur, aki nem vőlt tagja a konventnek, miként lehetett mégis előadója annak, éspedig épen a konventi ügyben, amelyre vonatkozólag, alaptalan nézeteit, a nem sokkal az előtt tartott dunamelléki kerületi gyűlésen már produkálta vőlt. Továbbá, hát Demeter János c. s. k. tanfelügyelő s a miniszterium mellett működő tanügyi tanács tagja, noha szinte nem tagja a konventnek, miért lehetett annak mégis előadója, és pedig épen iskolaügyben? Ezek nagyon jellemző prognosztikonok ahoz a nagy páthósszal emlegetett egységhez, testvéri szeretethez, egyetértéshez, és még a protestáns liberalizmus-hoz és modern autonómiához is!

II.

Figyelmeztetés Huszár Gálra.

Pesten, Hornyánszky Viktornál, 1870-ben e című munka jelent meg: „Geschichtliche Darstellung der sehr merkwürdigen Schicksale und Glaubenskämpfe der ev. Kirchengemeinden, sowohl Augsb. als Helv. Confession, in der königl. Freistadt Tirnau in Ungarn, vom Beginne der Reformation bis auf unsere Zeit. Aus gesammelten authentischen Quellen verfasst und herausgegeben von Joh. Carl. Stelczer, Pfarrer daselbst, Assessor des evang. Konsistoriums A. C. im Kreise diesseits der Donau und Perzeptor des ev. Pressburger Comitats-Seniorates.“ A munka „Toldalék“-ában, mely szerző által gyűjtött és használt kútfőket tartalmaz, a 113. l. 5. sz. a. ezeket olvassuk:

„1565. die 28-va Januar. Viennae Maximil. Rex. (Andreas Dudith Episcopus 5. Ecclesiensis) senatui Tyrnav. improbat, quod

his diebus inconsulto Nicolao Olah AEpiscopo Strigoniensi praelato suo, cui ut obediant, jam antea eis praecepit, non obstante eo, novitus quemdam Gallum multis et pravissimis opinionibus imbutum, presbiteri et concionatoris munus impie sibi arrogantem et sub specie et praetextu doctrinae christianae errores inter populum spargentem, ac ad seditiones et tumultus commoventem in hanc civitatem introduxerint, qui cum ex pluribus aliis locis pulsus sit, et tales seditiosos homines et vagos ac nullius, religionis in hac civitate pati non licet, sub comminatione indignationis Regiae praecipit, ut ipse Gallus illico ejiciatur et AEpiscopo ac Praelato suo in omnibus obediant; item ut statim nomina eorum perscribantur, qui praefatum Gallum in civitatem induxerunt, et qui ejus fautores fuerint — denique ut eorum quoque nomina submittantur, veraciter et sine mora, qui tamquam mercatores Varadino et aliis ex Transilvaniae locis in Tyrnav. civitatem commigrarunt et ibidem sedem figere cogitant.“

Szerző a Gallus névénél, aljegyzetben, azon sejtelmét fejezi ki, hogy az Lingelius Bálint, Nagyszombatnak első evang. papja, de nem tudatja okait, melyeknél fogva a két nevet, habár csak találomra, egyazon személyének tartja.

Én viszont azt sejttem, hogy az okmányban előforduló Gallus Huszár Gál lehetett, akiről történelmi bizonyossággal csak annyit tudunk, hogy 1557. és 1558-ban magyar-óvári, 1560-ban kassai, 1573-ban pedig komjathii pap volt; továbbá, hogy Kassáról, mint száműzött, Debrecenbe menekült; végre, hogy sok keserítést kelle tőrne zaklatott életpályáján. Feladatomban vonatkozólag elég róla enyit megjegyeztem.

Elemezzük immár a föntebb közölt kir. parancsot. Ebben Gallusról az állittatik 1565-ben, hogy több helyről, „gonosz tanaiért“ elkergették. Huszár Gálról tudjuk, hogy Magyar-Óvárótt nem volt tartós maradása, s ugyanott 1558-ban, saját nyomdájában ki nyomott és Miksa királynak ajánlott három beszéde előszavában a r. kath. püspökök vallás üldözése miatt panaszkodik s ezen üldözés okozhatta, hogy őt két év múlva mint papot Kassán s azon évi oct. 14-kén mint foglyot találjuk. A kir. parancs állítása e szerint, hogy Gallust több helyről elkergették, Huszár Gálra mutatna.

A parancs azt mondja továbbá, hogy Gallus 1565-ben Nagyszombatban papi hivatalt bitorolt. Ez Huszár Gálnak Kassáról Debrecenbe menekülése, 1560., és komjáthii papsága 1573. évek közötti időközre esik s Debrecenben tartózkodásáról csak 1561. és 1562-ről vannak adataink; elfogadhatónak mutatkozik tehát az, hogy az a Gallus, a ki 1565-ben nagyszombati pap volt, Huszár Gál vala s ottani hivatalkodásával is ismerteté meg magát a vidéken annyira, hogy midőn Nagyszombatot szintén el kelle hagynia, Komjáthi választá őt meg papjának.

Végre azt rendeli a szóban forgó parancs, hogy nevei azon kalmároknak, a kik Váradról s Erdély egyéb vidékeiről Nagyszombatba átköltözve, itt megtelepedni szándékoznak, haladéktalanul terjesztessenek föl. Váradi és erdélyi kalmárok Nagyszombatban lakni készülők! Nem fekszik-e itt közel a gondolat, hogy e kalmárokkal Huszár Gál, Debrecenben időzése alatt megismerkedve, ő beszélte, birta őket rá, hogy oly messze földről Nagyszombatba költözni s itt megtelepedni akarjanak? Valóban csak is tekintélyes férfinak, minő Huszár Gál vala, lehetett az akkori időben ilyesmit kieszközölnie.

Ezek folytán én azt sejtem, azt vélem, hogy azon Gallus, a ki 1565-ben nagyszombati pap volt, nem mint szerző találgatja, Lingelius Bálint, hanem Huszár Gál volt. S mivel Lingeliusról azt olvassuk a 41. l., hogy papi hivatalát Nagyszombatban csak rövid ideig viselte s 1576-ban, a midőn Huszár Gál Komjáthiban hivatalkodott, Sibolthi Demeter volt utódjául választva: innen bizony következtetem, hogy Nagyszombatnak nem Lingelius Bálint, hanem Huszárunk vala első prot. papja. Egyébiránt szóljanak ez ügyhöz mások, kik nálamnál több kutfővel rendelkezhetnek. Ha sejtelmem újabb okmányokkal volna igazolható, reformatorunk életrajzához eddig ismeretlen adatot nyernénk.

Garády

T Á R C A.

Sinay Miklós sajátkezű naptári jegyzetei. 1759—1803.

(Folytatás)

1792. Die 11. Febr. A Deputatio ma kivette az armariumokból 29. Bibliothecariusoknak, 29. Senioroknak, 16. Dispensatoroknak, 18 Praebitoroknak számadását, a Professorok jegyzőkönyveit és 15. Szeremley Ur számadását

Die 14. febr. A Collegiumba harmadszor ülő Deputatio ma kívánta tőlem, hogy a néhai Tek. Szeremlei Sámuel Ur a Collegium Casásjáról Professor Uraimék revisiója és Censurájok alá béküldött számadásait, úgy adjam ki, hogy azt a városra kivihessék, és míg a Deputatiojoknak vége nem lesz, ott tarthassák. Én a kiadásokat megígértem, csak hogy ezen a héten, a mint Tek. Vaji István Ur először szólott, adassék vissza. De minthogy azon szavát vissza mondotta az Ur és bizonytalan s hosszú időre halasztott, a mely gyanussá tette szavát. Azomba erőszakkal is fenyegetett, eljöttem a Gyűlésből, elhozván magammal együtt a számadásokat.

1792. Die 20. Febr. Johanni Halasi commodavi Schroederi Apospasmation Poetarum Graecorum.

Die 25. Febr. Ma végeződven a Hétfőtől (20-dikától) tartó Superintendentialis gyűlés, minek előtte az meg lenne, én tőlem előkívánta a Tek. Deputatio a professori Salarium öregbítéséről való superintendentialis Determinatiót és én azt kiadtam a vidimáltatván a Deputatióval.

Die 8 Martii. Ma hallánk meg, hogy Felséges II-dik Leopold király Urunk meg holt! Lett pedig ez a halálozás die 1-ma Martii. A. C.

Die 29. Mart Matartatott Predicatio a Templomokban a megholt II-dik Leopold Felséges császár és király felett. Ugyanez nap együtt levén Tek. Rhédey Ferenc Curator Ur, Tek. Domokos Lajos Ur házánál Bárá Vaji Dániel eő Nagyságával is, előttök tettem Declaratiót, hogy a Mélt Királyi Commissarius eő Nagysága tanácslásából én a békességet kérem és arra kész vagyok. Arra mind jelenlétembe szóval, mind Senior Sárvári Pál által azt izenték, hogy magokat decisive abba a dologba bele nem bocsáthatják: hanem mentül előbb lehet a Superintendenciát convocálják s azzal elvégzik.

1792. Die 4. Aprilis Derecskőre mentünk ki, hogy ott innepeljünk mind a két béállandó innepeken

Die 14. Apr. Senior Sárvári Uram kérte el tőlem olvasni Freinscheimii Orationes in 12-mo.

NB. Vissza hozta, hogy kiöltözött a Seniorságból, Sz.-Mihály nap előtt.

1792. Die 23. Aprilis. Tiszt. Csécsi János Uram, ama nevezetes pataki Professor Csécsi János Uram fia, circiter 40 esztendő Predicátor Györkéről Kassa eleiről jött látásomra s mondta, hogy Attya után második vagyok, az elnyomattatott tanítók ügyének gyámoltója. Légyek erős és állhatatos ügyömnek óltalmazásában. Megsegít az Ur Isten. Vagynak az országban sokan, akik egyetértenek velem és sajnálják üldöztetésemet.

Die 28. Aprilis. Minek utánna tartott volna a felsőbb napokon a gyűlés, ma osztán a Collegiumba felvívék és elolvasák az ujtörvényeket, a melyeket tsinált Tek. Domokos Lajos Ur. Ezekbe a főczél ez: hogy minden részeibe a Collegium Igazgatásának Fők legyenek a Világiak, és a Professorok előbbeni gradusokról levettetvén, legyen üstökök a Curátorátus kezébe. Erre igyekezett több harmincz esztendejénél. T. Domokos Lajos Ur és Collégáim halálával s az én kirekesztésemmel érhető azt el, s a Tiszt. Milesz Uram Collegium s Professoratus jus-sai elárulásával; nem hiszem, hogy állandók legyenek, mert erőszakosok. Nullum vero violentum edurabit.

1792. Die 6 Junii. Ma koronáztatott meg Felséges Első Ferentz magyarországi királyságra Budán.

Die 2. Julii. Domokos Lajos Ur ide haza vagyon, a mikor még más Deputatusok az országgyűléséről ki sem indultak. Nyilván haza küldötte onnan a F. Udvar, mint inhabilitist olyan tisztviselésre. Herczeg Eszterháziról ugyan hallatik a hir, hogy fegyvert is vont volna reája. Ez kezdete az Isteni Felség rajta való bosszuállásának, és hiszem, a többi is elkövetkezik.

1792. Die 14. Julii. Római császárságra koronáztatik II-dik Ferencz eő Felsége Francofurtumba.

Die 2. Augusti. A Baranyi Miklós sógor háza, hogy adósságába ne exequáltathassék, Almadi Dániel számára, az ellen protestálván a két testvér hugai, — a protestatio sub Authentico kiadattatásaért fizettem 1 Fl. Rh.

Die 24. Aug. Hogy a Collegiumba a Bibliothecaba felmentem, láttam a tömlöcz ajtajára ezeket felírva: Bolond az la, a ki ezt tsináltatta.

Die 29. Aug. Meghólt Senator Hatvani Mihály Uram. Ez vala Curator, a ki a Professoroknak hirek és megegyezések nélkül választatott vala legelőször. Adós is marada, mind tőkepénzzel, mind interestével számos esztendőkről a Collegiumnak is.

1792. Die 7. Septembr. Tiszt. Dobos István Ó-Budai Predikátor Uram másodszer ma levén nálam, beszéllette, hogy a Duna men-

tébe lakó vallásunkon levő Urak is, róllam jól értenek és fájlalják mostani állapotomat. Mondotta az ifju Gróf Ráday Gedeon Urról eő Excellentiájáról, hogy csak mostanság is kérdezte tőlle, hogy hát mi-ben van már a Tiszt. Sinai Ur állapotja? Mondotta Tiszt. Dobos Uram, ugy hallom, hogy már a Professorságtól is végképen meg akarják fosztani. Felelt a Gróf: a bizony nem lehet, hogy minek-utánna ezt a nagy stikket is ejtették rajta, hogy a superintendensségtől megfosztassék, már a Professorságtól is elessék; mert abba a megholt b. e. Király Urunk is eő Kegyelmet meghagyta, a melyet onnan tudok — ugymond a Gróf, — hogy mikor Gróf Teleki Józseffel a synodus Actáit előadtuk, akkor maga elő hozta eő Felsége, Sinai Uramat és ezt mondotta: „vellem tamen illum in Professoratu permanere.“ Mondotta ugyanakkor T. Dobos Uram, minden bajom és károm onnan volna, hogy Ferencz eő Felsége és a palatinus lejövén a mult esztendőbe Augustusba Budára, akkor vették az Urak elő és hogy az Attyok a Király előtt ellenem esedezzenek, elhitették. Ezeknek kérésekre változtatta meg előbbeni jó hajlandóságát erántam. Mert ha a nem lett volna, most Superintendens a Rege confirmatus vólnék. Mondottam: tudom ezeket egy részből és azt is, hogy Judex Curiae Zitsi Károly eő Excellentiája, Vaji József Ur a ki egészen bir vele, tanácslására javasolta mind ezeket a Herczegeknek. E vala folyamattya az én ártatlan s igaz ügyömnék.

1792. Die 10. Septembr. Gróf Teleki József eő Excellentiájával voltam szembe.

Die 20. Sept. Superintendentialis gyűlés.

Die 12. Octbris. Az Instantiámat eő Felségéhez ügyöm végezésének siettetéseért felküldöttem Bétsbe Nagy József nevű kalmár legénytől, utasítván azt Kolozsvári István Uramhoz, ki Bétsbe orvosi tudományt tanul, hogy ez adja meg azt, a mint lepecsételve s titulálva vólt, Fő Cancellarius Gróf Pálfi Károly eő Excellentiájának. Irtam eő Excellentiájának is különösen, a kivel vólt szerencsém szembe lennem Bétsbe, 1790-dik esztendőbe, die 5. Octobris, és ajánlottam ügyöm elővételét bizodalmasan. Ez tanult Méltóság s nagy emberségű is. Majd elválik, ha segít-e az iskolai Tanitón valamit?

1792. Die 7-dik Novembris vettem tudósítását Bétsből Segesvári István Medicinæ Studiosusnak a felől, hogy a Fő-Cancellarius Gróf Pálfi Károly eő Excellentiájához küldött levelemet Bétsbe nem magának eő Excellentiájának adhatta meg, hanem az emberének, a ki azt Malatzkára, a hol akkor mulatozott, 26-dik Octóber táján kiküldötte és hogy azt elvette legyen eő Excellentiája, nem lehet rólla kételkedni. Irtam a levelet d. 30. Octobris 1792.

NB. Malatzka Pozson Vármegyebeli Helység, hol a Pálfi familiának szép castéllja vagyon.

1793. Die 8. Januarii: Indulok ki Debreczenből pesti utamra, hogy ott a Felséges Helytartó királyi tanács előtt az ellenem a Tek. Curatoratustól felküldetett acták ellen magamat mentsem, minthogy azok, velem az előtt nem közöltettek.

1793. Die 12. Januarii. Felérkeztem ma estvére ide Pestre igen nehéz uton a Jászságon keresztül.

Die 14. Januárii. Vóltam szembe Báró Orczy József királyi Commissarius Urral s megmondotta, hogy már beadta az actákat Opiniójával együtt a Felséges Consiliumra és ott Gróf Barkóczy referálta is azt és már cum opinione Consilii fel is mentek Bétsbe.

Die 17. Januarii. Gróf Barkóczy előttem ezeket recognoscálta és megmondotta, hogy a referada az után lészen Gróf Eszterházié a Palatinus Consiliáriusáé. Ehez is elmenvén, megértettem, hogy 29-dik Octobris Anno 1792. esett a referáltatása és azután nyólcz nappal a felküldetése, és ezen Hólnapnak a végén váratik reá a Resolutio, a mely által ha gravaltatom, lehet suplealnom a mentségemet: mert most már az késő. Így előzőnek meg engem e részben is mind a Curator Urak, mind a királyi Commissarius!

A lovaimat még 14-dik Januárii kiküldöttem Sz.-Márton Kátára Tek. Kovács Mózes Urhoz. Ez ingyen tartattja haza indulásomig, a mely valami egy Hólnap mulva ha lészen. Illyen Jóltevőt nem találtam sem ebben, sem más utamba.

Ez alatt irom és extrahalom az Dunántulvaló Superintendentia Protocollumát, mely foly ab Anno 1612. usque 1658, a Primas Cardinalis Bibliothecájában.

1793. Die 31. Januarii Új és örvendetes hirem jöve Bétsből, hogy t. i. új investigatit rendelt eő Felsége dolgomban. Erről a Parancsolat le is jött Budára és 8-va Februarii a Fels. Consiliumon referaltatott és publicáltatott. Ezt jóllehet semmi módon meg nem láthattam: mindazáltal hitelesen megtudtam, hogy ez két dolgokat tartja:

1) Minthogy panaszodom, hogy meg nem hallgattattam a királyi Commissarius által: tehát az menjen le ad faciem loci Debreczenbe és hallgasson meg mindenekben

2) Bizonyos elveszett Fundatióját a Collegiumnak investigálja, ugyan a királyi Commissarius s annak helyreállításáról módot proiectálljon s a rosz Administrátorokat pirogassa meg.

1793. Die 13. Februarii Méltóságos Consiliarius Darvas Ferencz Urnál levén Ebéden, Bétsi levélből értettem, hogy világosságra jött volna, mimódon itatta meg méreggel lemondádé italba a Princz Colorredo Hofmestere II-dik Leopold királyunkat.

Die 20. Februárii indultam vissza Pestről és érkeztem haza keresztül a Jászságon Fürednél által a Tiszán, öt napok alatt azaz 24-dik Februáriusra.

N.B. Még 21-dik Januárius tájban voltam szemben Personalis Ürményi József és Tabulae Bárá Almási Pál Urakkal eő Excellentiajokkal és panaszkodtam előtők Szombati István Bíró Ur jelenlétébe, hogy azt törekednek elvenni a Curátor Urak vagy a Superintendentia ettől a Collegiumtól, a mi annak tulajdona, u. m. a leveleit és a Cassáját s kértem is azt az Urat az eránt meginttetetni, melyet meg is cselekedett Almási Pál Ur: „nem szabad, — úgymond — „Bíró Uram! mert mind a kettő, mind a levelek, mind a pénzes Cassa ad Jus proprietatis Collegii tartoznak!“

1793. Die 19-dik Februárii lévén harmadszor szemben Bárá Orczy Joseph eő Nagyságával, azt mondotta hogy elébb nem jöhetne le Debreczenbe Sz. György vásárnál. Hanem az királyi Resolutiót megküldené előre mentül hamarébb.

Die 26. Aprilis. Beérkezvén a mult este a városba Méltóságos Bárá Orczy Joseph királyi Commissarius Ur eő Nagysága, e mai nap reggeli hét órákor lementem a komáromi Házhöz Czegléd uczára eő Nagyságát köszönteni. Köszöntöttem és a többek között kívántam, hogy lehessen eő Nagysága közöttünk a köz Jónak király Urunk eő Felsége Intentiója szerint előmozdítására. Már akkor ott voltak Rhédei Ferenc, B. Vaji Dániel, Domokos Lőrincz világi, és Hunyadi Ferencz, Héczei Dániel s más egyházi személyek. Azok elmenetele után én ki kértem az P. és NB-hez való 10 Documentumot és az R. és NB-nét, utána levő S. l. Documentumokkal együtt. Ezután mint bánt véllem, megírtam azon panaszolkodó Instantiámba, melyet küldöttem mind eő Felségéhez, mind a F. Helytartó K. Tanátshoz.

1793. Die 3. Maii. Mareggel elmene a városról eő Nagysága 7 órákor, semmi jót dolgomban nem cselekedvén.

Die 10. Augusti. Ma tettem postára M. Bárá Orczy Jósef eő Nagyságához azon Felséges Király Urunk által megengedett mentseget, melyben a 23. punctumokból álló vádakra megfelelttem és az A. és NB. s a B. és NB. írásaikat a Consistoriumnak kiforgattam.

1793. Die 21. Augusti. Beérkeztem Budára negyednapjára Debreczenből való kiindulásomnak és auoentiam lett ez nap Felséges Palatinus eő Herczegsége előtt, akinek Instantiamat következő nap kezébe adtam.

Die 29. Octobris. Ma temettetik el Álmosdon Csánádi György szolgabíró Ur, a ki Superintendensségem és Professorságom ellen mind a budai zsinat előtt, mind a Collegiumba lett deputáltatásába nagyon el-

lene vala: jóllehet tanítványom vala a Collegiumban és 4 s 5 esztendeig való Deákságában sok jót vett tőlem!

1793. Die 30. Octobris. Sándor fiamtól veszek levelet Pestről, írja, hogy die 21. Octobris temették el Tiszt. Halász József Superintendens Urat, Kocson.

A zsinaton voltak nagyon halnak!

Közli: **Rácz Károly.**
ref. lelkész.

2.

Helvétziai levél.

Bázel, Jun. 27. 1873.

Nagytiszteletű szerkesztő ur!

A menyiben Schweizban még a tisztán politikai tartalmu dolgok is egyházas jelleget hordanak magukon, anyiban nem lesz épen érdektelen néhány szóval, az épen ez irányban kifejelett, ez évi schweizi nagy nép-ünnepélyről szólni.

Folyó hó 16-án a legszebb napok egyikére viradt fel Solothurn város lakossága. Neki jutott ez évben a nagy szerencse, hogy Schweiz szabad fiait, összegyűlve az évenként egyszer tartatni szokott nép-ünnepélyre — falai közt üdvözölhesse. Az ünnepélyre készülők már kora reggel meglehetősen tekintélyes számban vonultak Solothurn felé s a közben eső stációknál üdvkiáltásokkal lettek mindenütt fogadtatva. Azonban legnagyobb volt az öröm s maga az ünnepélyes fogadtatás Solothurnban. Minden ház, ugy a legkisebb, mint a legnagyobb, különféle színezetű lobogókkal volt felékesítve s az ablakokból szünni nem akaró éljenzés fogadta a városba bevonuló nagy néptömeget. Ide járult még a szép idő, a mi az ünnepélyes hangulatot annál magasabbra fokozta.

A menet az ugynevezett „Kosciuskó téren“ állapodott meg. Ha nem tévedek a jelen levők közép számításal lehettek mintegy 40,000-en. Körülbelöl két óra telt bele, míg végre Schweiz kantonai szép rendben — mindenik saját zászlaja alatt — kijelölt helyöket elfoglalták. Az ünnepély a programm szerint, ágyudörgések után, egy hazai dal eléneklésével kezdődött. A dal elnémulása után Solothurn egyik tekintélyes polgára üdvözölte az összegyűlteket német és francia nyelven. Fejtegeté beszédében, mily sokat tett már Schweiz az egyház és iskola érdekeiben s micsoda tenni való van még hátra, hogy a nép műveltsége minél felsőbb fokra emeltessék. Lelkesülten fejtegeté a jelenlegi egyházi viszonyokat, s erős kitartásra buzdítá Schweiz fiait a lélekölő ultramontán papi befolyások ellenében.

Elnök választás után a berni népgyűlés elnöke lépett a szószékre. Beszélt Schweiz nemzetiségéről, a mely ugyan vallásban és nyelvben különböző, de lélekben és testben egy. Kiemelé különösen a veszélyt, a mely a római vatikánból, — a vak ultramontanizmussal kezét fogva, a protestantismust és szabad nemzetiséget romba döntendő — irányoztatik. Ám jöjjön — mondá szónok — a megtámadás még ezerszeresen nagyobb erővel, Schweiz polgárai nem fognak azért kislelküleg kétségbe esni, hanem ha azt a szükség követeli: szabad egyházi álláspontjukat s független nemzetiségüket, tettel is megfogják védeni.

Majd a jelenvoltak által egy bizottmány neveztetett ki, a mely több pontokból álló javaslatot terjesztett a közgyűlés elé, de a melyek közzől itt csak egy pár pontot, mint érdekesebbet említek fel.

1. Kötelező, felekezeti, tandij nélküli iskolák állítandók. A polgári házasság általánosan érvényre emelendő, de ha valaki az egyház áldását is szükségli, ez megtörténhetik.

2. Minden oly kath. püspökök, kik a római udvarral kezét fogva, Schweiz szabad irányának ártalmára lehetnének, hivatalokból tüstént elmozdítandók.

3. Az ultramontanizmus törekvéseit szigoruan figyelemmel kísérni s a szükség esetében a kellő intézkedéseket megtenni.

4. Minden egyes helyeken, — a hol még t. i. ilyenek nem volnának — egyletek alakítandók; a melynek szigoru kötelessége a népműveltség előmozdítására hatni s azt minden módon elősegíteni.

Elég legyen itt e néhány pontot felemlíteni. E pontok felolvasása után egy derék veterán, ha nevéről jól emlékszem, Keller Ágoston, Argau kantonból a jelenlevők szünni nem akaró éljenzések közt lépett a szószékre. — Fejtegeté s példákkal illusztrálta az ultramontanizmus aljas izgatásait, a melyeket napról napra nagyobb mértékben, a népközzől elkövet. Több helyen megtörtént hogy az ultramontán katolikus lelkészek a szószékből nyilvánosan hirdették, hogy a tavaszi fagy, májusi cserebogár stb. az Isten büntetése az istentelen eretnekek, és az ó-katholikusok elvetemedett törekvéseiért, s mint Pythia felkent papnői, nagy veszedelmet jósoltak, amely Schweizot okvetlen érni fogja, hogy ha az ő atyai intéseikre s figyelmeztetéseikre nem hallgatnak. Elmondá, hogy Mária csuda képei már Schweizban is napról napra nagyobb számmal szaporodnak. — Itt az egyik keserű könnyeket hullatt a nép romlottságán; a másik ott elfordítja arcát az istentelen nem igazi hívőktől, sőt ami több már olyat is fedeztek fel, amely jövődöt is tud mondani a hozzá folyamodóknak. — Megható hangon hívá fel a jelen voltakat, minden ily, a nép butítását anyira előmozdító események komoly figyelembe vételére s a kellő intézkedések megtételére.

Elég legyen enyi e népnépegyről, amelyet minden esetre a főbb

vonásokban eléghűen a megtörténtekhez — igyekeztem e sorok olvasói eleibe tárni.

Benne lévén az ünnepélyek rendjében szabad legyen egy pár szót, egy más, habár egészen különböző irányu és színezetű ünnepélyről is szólni. — Ez a Bási siket némák intézetének ugyancsak e napokban tartott örömnepélye. — Előbb ugyan még néhány szót az intézet keletkezéséről. A 30-as években Bási egyik jótékony célokért lelkesülni tudó polgára veté meg az intézet alapját 80,000 frank tőkével s hogy az intézet elvonulva a világ zajától annál csendesebben és hatásosabban munkálkodhassék, — helyiségül egy Basellel szomszédos kis falucskában Richenben építettek egy meglehetősen, csinos lakszobákkal s a szükséges tanszerekkel kellőleg berendezett épületet. — Enyit röviden az intézet keletkezéséről s most egy pár szót az ünnepélyről s azzal rendesen összeköttetésben álló évi vizsgáról.

Kedvező szép fényes napnál meglehetősen számban gyűltek össze közelből és távolból vendégek. Az ünnepély a helybeli ref. templomban szokásos éneklés és ima után kezdődött meg. Mindnyájan a legnagyobb feszültséggel vártuk a vizsga kezdődését, s a siker várakozásunknak tökéletesen megfelelt. Valóban bámulatos az, hogy mily tökéletességre lehet a tanítást ezeknél is vinni. — Bécs mellett is voltam egy siket némák intézetében, ott is hallottam a növendékeket felelni, de a különbség a közt és ez intézet közt óriási. — Képtelen tollam csak távolról is kifejezni azt az örömet, amely itt censored, szülék s általában minden hallgatók arcán sugárzott, a midőn ez ártatlan gyermekek, nem csak egyes szavakat és kisebb mondatokat, hanem nagyobb körmondatokat is, bámulatos gyorsasággal és könnyűséggel után mondtak. — Természetes, hogy a vizsga szerencsés kimenetelét, egy kedélyes örömnepély zárta be.

Néhány nap múlva maga Bási is ünnepélyes színezetet fog magára ölteni. — Az évenként rendesen megtartatni szokott missio ünnepélyek (Missionsfest) e napokban fognak megtartatni. — Nem különben ez idő alatt van a vizsga is, valamint egy bucsu predikálása azon missionariusoknak, akik a nagy világba szerteszét mennek hirdetni az evangéliom fenséges elveit, az azt szomjuhozóknak. Mind szinte ez ünnepnapok alatt tartatnak a különféle színezetű és irányu egyházi gyülekezések.

Mindezeknek kimeneteléről később, ha Isten életünknek kedvez — becses folyóiratában — néhány sorban megint leszek bátor szólni.

Maradtam legmélyebb tiszteletem kifejezése mellett, stb.

Márk Ferencz,

Unitár támadások a protestantismus ellen és a „Protestáns-egylet“.

Jaj azoknak, kik a gonoszt jónak mondják és a jót gonosznak, kik a setétséget világossággá és a világosságot setétséggé változtatják; a keserűt édesnek és az édest keserűnek mondják! Jaj azoknak, kik magoknak bölcseseknek láttatnak lenni és magok előtt eszesek! Ézs. 5, 20. 21.

Nem hittem volna egykoron, hogy valaha az unitárok ellen polemizálni fognék, mert szeretem a békét. Miután azonban igénytelen cikkem: „prot.-egylet-e vagy unitaria propaganda“, nemcsak „prot.-egyleti“ hitfeleink között, kiket ily veszélyes tévelygéstől óvtam, hanem az unitárok közt is, — kik közzé én nem avatkozám, de kik mi közzénk elegyedének s egyikök nyíltan lázítá nagyobbbrészt prot. hallgatóit: dobják el ősi hitöket, s terjeszszék minden eszközzel az ő unitárizmusát, — olynemű vihart keltett, hogy az unitár-ágenseknek egyik, épen szóban forgó leghevesebb vérű „prot.-egyleti“ tagja, Simén Domokos ur, nemcsak csekély személyemet, hanem mind a két protestáns felekezetet, a biblia sz. férfait, a reformátorokat s egyéb jeleseinke, „egy prot. pap, ki a protestantizmust és a Krisztus evangéliumát megtagadja“ című cikkében sárral dobálja: lehetetlen, hogy ama sophisticus ráfogásokat, rágalmakat és elferditéseket szó nélkül hagyhassam, az unitárok nihilizmusát, tevékenységöket, a protestánsokat jégre vezetni s tanaikat körreinkbe különféle alattomos és cselszövő utakon-módokon becsempészni, fel ne tárjam, és a mi jóhiszemű feleinket, kik a „prot.-egylet“ barátjai, ujlag ne figyelmeztessem, ne nyujtsanak segédkezet ahhoz, hogy egyházunkban az evangélium helyébe a teljes nihilismus állittassék. Mert máris ujjongnak az unitárok, hogy a debreceniek és barátjaik magokra maradnak, hogy a százszok megtagadták a sz. Háromságot, hogy az amériikai orthodox egyházakat nagyban liberalizálja „a kovászként működő

unitarizmus"; máris sikerült az angol unitároknak a német prot.-egyletbe juthatni, mint nálunk az erdélyieknek „kovászul“; máris kész a terv, áthatni nemcsak a jelenben, de a jövőben is a prot. gyülekezeteket, hogy azok még „alattomosabb“ (!) módon váljanak unitárokká, mint valaha a 62 unitár gyülekezet reformálttá; ezek után nem égető szükség-e felkiáltani: ti prot.-egyletiek, ne tovább, megálljatok, térjete vissza! ti hiveink, ébredjete, nyissátok fel szemeiteket, védekezzete! Nincs is egyéb céljok e soroknak, mint ily figyelmeztetés és ébresztés. Bár személyem ellen intéznek az unitárok támadásokat, én nem személyeskedem. Ennek pedig oka, mert az ellenem szórt rágalmak részint nagyon is együgyűek, részint oly hamisak, hogy nem folyóiratba, de esküdt-székek elé valók. Én nem perelek; az a tökéletes unitároknak, kiknek Megváltóra szükségök nincs, lesz gondjuk, mint felelnek erről az Isten ítélete előtt, ha még ilyenben hisznek.

Alig volt még idő, mely hypothesisekben és phrasisokban gazdagabb lett volna, mint a mi hitszegény korunk. Ily hypothesise Simén urnak: „az unitár tan az absolut igazság; a mi pedig ellene van, így pl. a mi evangéliumi tanaink is, önzés, mely bilincsre veri és elnyomva tartja az igazságot, jogosságot és szabadságot. Ennélfogva a régi hitalakokhoz ragaszkodás (az unitárok kikiáltott ragaszkodása az apost. hitformához is?) alávalóság. Az unitarizmus az egyedüli protestantizmus, az egyetlen keresztyénség, a ki ezt tagadja, megtagadja a protestantizmust és Krisztus evangéliumát, lelki zsarnok és inquisitor“¹⁾ Plagizálja Szász Domokos urnak ellenem irt cikkéből azt az unalomig ismételt üres, alaptalan állítást, hogy fáj nekünk, nem rendelkezhetni amaz eszközökkel, melyekkel az inquisitio papjai irtották az eretnekeket. Erőnek erejével martyroknak begédlik magokat, — holott hajuk szála sem görbül meg; — csakhogy minket rágalmazhassanak. Ha e felszólítás: „kiméljéte meg a prot.-egyházat“ — inquisitio: akkor én ama tökéleteseknek jogosság-szeretében nem hiszek.

De hát mi is az unitár tan, az az „eredeti evangélium“; Jézus amaz „igaz, egyszerű tana“, az a „valódi protestantizmus“? S. ur válasza ez: Az unitár tan: Isten immanens a mindenségben. Nagyszerű felfedezés; hiszen nálunk még csak a kis gyermekek is tudják, hogy Isten mindenütt jelenvaló! De az isteni immanentia ily pusztá

¹⁾ Nagy exegesiszi erőszakoskodás kell ahhoz, hogy az unitárok Jézusa, a pusztá ember, Istennek ama Krisztusa lehessen. Ugy látszik, nem is igen szeretik ők használni e magas nevet. R. kath. módon származtatják a keresztyént a kereszttől, keresztyént írva. Mi is nekik a Krisztus keresztyén! A prot. keresztyén többet mond, mert a Krisztustól származtatjuk (Christianus — a cseh-szláv: krest'an — keresztyan — keresztyén.)

kifejezése anyira nyújtható, hogy az atheista is, kiről a XIV. zsoltár szól, bátran állhat zászlaja alá; mert, ha az Isten nem transcendens is, akkor nem teremtő, csak természetérő, nem Isten, nem atya, — nincs is Isten. Ha az unitárok oly őszinték akarnának lenni, mint Strauss; nem imádkozhatnak: Mi atyánk, ki vagy a mennyekben; nem mondhatják: hiszek egy Istenben, hanem hiszek a mindenségben; mert nekik e mindenség, melyben a pusztán immanens Isten létez, kell, hogy az ugynevezett Isten felett álljon s bálványuk legyen. Erit mihi magnus Apollo, ki a pusztán immanens Istenből lehozza a lényeges, öntudatos, személyes, szent Istent. Ha következtetések akarnak lenni, Strauss kérdésére: van-e még vallásuk? nem-mel kell válaszolniok s vele folytatniok: An die Stelle des Verhältnisses zu Gott, soll das Verhältniss zum gesetzmässigen Universum treten. Ily pantheismus = atheismus! És mégis kívánja S. ur, hogy az evang. megtisztítás nemcsak a mystikus, dogmatikus stb., hanem a pantheisticus és atheisticus elemektől is! Hiába, ő jól tudja, mennél cifrábban, zavarosabban, képtelenebben beszél, annál inkább kap rajta a tömeg! És ily unitár zűrzavar, mely alapjában atheismus, volna evangélium és protestantismus?

Unitár tan továbbá: Jézus csak ember, kinek imádása bálványozás; — a sz. Lélek, Isten befolyása. Kell-e még ezen ezerszer, meg ezerszer megcáfolt tévtant cáfolni? A Krisztus Istenségéről szólva, utalhatnék János evang. 1. fejezetére, mely azon alaptan körül forog „a testben megjelent ige, Isten“, Krisztus saját ilynemű állításaira önmagáról; bebizonyíthatnám az Írásból isteni tulajdonait, létezését a világ előtt, mindenhatóságát, a világ teremtetését és fentartatását, holtak feltámasztását és az utolsó ítéletet ő általa, örök ülését az Atya jobbán és imádtatását az apostolok leveleiben stb. A sz. Lélek Istenségét illetőleg, bebizonyíthatnám az Írásból, hogy a sz. Lélek külön isteni személy, Istennek nevezetik, isteni tulajdonokkal bír és Istenként imádatik; és hogy általán az Írásban megkülönböztetik az egy Istenben a három személy 1. Kor 12, 4 – 6. 11.; 1. Pét. 1, 2. De mikor az unitárok cifra szavak alatt ezt tanítják: az Írás nincs Istentől ihletve (Simén ur a maga saját „ihletéséről“ sehol sem bizonyította be, hogy az isteni), hanem pusztá emberi mű, csak anyit lehet belőle elfogadni, amennyi az unitárius eszével, Vogt majomtheoriájával és a börziánusok által inspirált sajtóval megegyez.²⁾ Tehát mindaz, mi a sz. Háromságról, Jézus és a sz.

²⁾ S. ur haragszik Sz. D. urra, hogy írni merte: Lelkem egész erejével valom: Isten megjelent a testben! Hja, tisztelt prot.-egyleti tagok, először S. urat kell ám megkérdezni, hogy ő pápasága mit parancsol kitörölni a sz. Írásból, mit nem? Gyönyörű „lelkiismereti szabadság!“

Lélek Istenségéről a bibliában van, elvetendő balgaság és Krisztus imádása bálványozás. Azért nem csoda, ha S. ur az ő szövetséget gyalázza, mint holmi György Aladárok (Ker. Magv. 1873. I, 77—79). Az Isten továbbá nem jelentette ki magát a bibliában, vagyis nem máskép, mint ahogy most is folyton nyilatkozik, ... Simén ur által!? Már ez a legeszeveszettebb képzelődése az önnagyságnak! Ámde S. ur csak rombol: positiv tant nem mond, mert hogy Jézus ember, az ép oly kevésbé lehet a vallás tárgya, mint hogy Socrates ember, — és hogy a sz. Lélek az Isten befolyása, ez a pantheismusban nem jelenthet többet, mint például Petőfi befolyása; — ez sem lehet a vallás tárgya. De hiszen S. ur maga mondja, hogy a hit lényegtelen, és hogy a korszakokhoz képest változnia kell, azaz hogy Bluntschli szerint abszolút igazság nincs, csak feltételes, vagy más szóval: a mi tegnap igaz vala, az ma hamis, és a mi igaz ma, az hamis lesz holnap. De hát akkor az unitarizmus hogyan és mikép lehet ama kikiáltott abszolút igazság? és ha ma igazság az új változott unitarizmus, mi volt a régi socinianismus? és mivé lesz egy század múlva a mostani „abszolút unitár-igazság”? És mikép lehet az evangéliumot (értsd nem a 4 irt evang. a bibliában, hanem Istennek S. ur által nyilatkozó evangéliumát) abszolút igazságnak nevezni, ha lényegtelen és változnia kell, — mikép és hogyan lehet állítani, hogy a sz. Írás magában foglalja a vallás abszolút igazságait, ha abból elvet és megtart, a mi tetszik, még pedig ma azt, holnap ezt, — és az ő szövetséget sárral dobálja? Az unitárok mind e zürzavara, ellenmondása és önmeghazudtolása csupán oly palást, melylyel Mook-féle nihilismusokat betakarni akarják. Az unitár lényegtelen hite mi más is lehet, mint nihilizmus?

De humbugjok még tovább megy. Azt mondják: a keresztyénység első századai unitár-kor s az apostoli symbolum unitár hitforma. Már most ember legyen, aki rábizonyítja a materiale principium főapostolára Pálra, és a Krisztus Istenségének főhirdetőjére Jánosra stb., hogy ők unitárok, vagy aki kitörölje az apostoli hitformából az isteni és emberi természetű Krisztust, a poklot és mennyet, a lényeges, öntudatos, személyes, szent és hármasegy Istent! Ők vállalkoznak rá. Azt ők onnan oly módon elmagyarázzák, mint a vulgaris rationalizmus egyik atyja, a heidelbergi Paulus, a csodákat a bibliából, vagy mint Eichhorn Jónást elnyeleti és kidobhatja a cethalhoz címzett fogadó által. A hitvallás tartalmát pantheisticus semmivé párologtatják el, tetteleg bebizonyítva, hogy dacára a speculativ szavaknak, az unitarizmus a legnyersebb vulgaris rationalismus. Már ez oly szédelgés, mint amaz ország-ámitás a deézsi conplanatio után. Ők ugyanis Erdélyben csak azon föltét alatt türetek meg (és e törvény még felfüggesztve nincs), ha Krisztust imádják és az Atya, Fiu és sz. Lélek nevében ke-

resztelkednek. Mindezt színlelték, később azzal meglegetőzve, hogy az rájuk kényszerítették. Már én amenyire tisztellem a vértanui egyházat, épanyira bizalmatlankodom ilyen közönség iránt. És ezen közönségnek tana volna az igaz evangélium, a protestantismus?

Unitár tan továbbá: Krisztus szellemi feltámadása. Mi ez? a szellem meghal és feltámad? Krisztus mint kísértet járt-kelt az első husvét után? Ugyan ki fogna ily babonát a tudós unitárookra! Ez a Schenkel-féle halva született, semmit-mondó tan, mely után Ballagi ur és társai oly mohón kaptak és mely a külföldön rövid idő alatt elenyészve, még ijeszt Erdélyben, az előttünk oly messze előlhaladók közt! Ma erre csak a theologia séta-uracsai képesek. A szellemi feltámadásnál üresebb frázist nem képzelhetek, mert az nem egyéb, minthogy például Péchy Simon feltámadt S. urban. Hogyan lehet ily frázisnak husvétot szentelni? Azután ha Jézus csak ember, még pedig unitár észszel megbírálna, excentricus (Istenfiusági vallomásai), elfogult (sátánok kiűzése), minden szelidsége mellett szenvedélyes (kalmárok kiostorozása templomból, utolsó itéleti kemény beszédei) és hamisan esküvő (a főpap előtt) ember, hogyan lehet ily embert majdnem másod-istenileg tisztelni?³⁾ De ha Krisztus testileg fel nem támadott, honnan bizonyítja be, hogy mi feltámadunk? De ezt úgy se hiszi. Ámde honnan, hogy szellemileg feltámadunk? lényegileg feltámad szellemünk? vagy mint Péchy Simon Simén urban? vagy kibem? Itt a felelet ismét egy nagy semmi: azaz Straussszal szólva: Wenn unter gewissen Bedingungen Bewegung in Wärme sich verwandelt, warum sollte es nicht Bedingungen geben, unter denen sie sich in Empfindung verwandelt und ein Gedanke hervorspringt? Man wird sagen: ich rede da von Dingen, die ich nicht verstehe. Gut, aber es werden andere kommen, die sie verstehen. És ily nihilismus volna az evangélium, a protestantismus?

Végre unitár tan: a vallás lényege a szeretet. Csekély személyemnek is tesz S. ur szeretet-vallomást, dacára annak, hogy oly gyűlöletes rágalmakkal eláraszt, minőkre az én „inquisitori“ lelkem képes nem volna. Menyi igazságtalanságot kellett rövid idő alatt a „prot.-egylet férfaitól szenvednem! Ez szeretet? És miért mindezen gyűlölet?

³⁾ Még nem hallottam, hogy S. ur úgy mocskolta volna Jézust, mint például Mózeszt és Dávidot. Nem akarok veséket vizsgálni, de ha következetes akar maradni, akkor aligha nem szunyad, tán még öntudatlanul, oly érzélem keblében iránta, mint a szombatosokéban. Azokkal több rokonsága van, mint velünk. Azok a talmud-zsidókkal, önök a reform-zsidókkal egyek. Hisz a „prot.-egyletnek tagja lehet a magyar királyság minden lakosa, a bözöd-ujfalusi rabbi is. Tán még megérjük, hogy a „prot.-egylet“ Bözöd-Ujfaluban fogja tartani gyűlését. A mily szeretettel önök most a nazaréthi Jézusról szólnak, úgy nyilatkozott róla pár év előtt a berlini reform-zsidók rabbija is! Ez nem elég a keresztyénségre!

mert hitfeleimet óvtam a tévelygéstől. Mely indokból? Volt-, van-, lesz-e nekem abból valami „kereskedésem“, melylyel S. ur gyanusit? ⁴⁾ Bármily szigoruan vizsgáljam magam, más indokot nem találok, mint a szeretetet, mely mindent eltűr. Nem gátolok én a tökéletesedésben senkit, mint S. ur hamisan állítja, csak hogy a rombolás alatt, mint ő, tökéletesedést nem képzelhetek, hanem igenis az Ur ismeretében való növekvést, az új engedelmességet, az önmegtagadás szeretetét és Krisztus keresztyének mindvégig hű viselését. Szeretetemmel nem dicsekszem, követve az Írás szavát 1. Ján. 3, 18. 2. Kor. 12, 9. De viszont lakoznék-e szeretet bennem, ha hitfeleim számára egy óvó szavam sem volna, midőn látom a veszélyt, melybe magokat s egyházunkat dobják? Az én isteni szeretetű Megváltóm tetteleg kiostorozta a kalmárokat az ő Atyjának házából, mert ott galambokat, bárányokat árultak és pénzt váltottak: és nekem, az Ő szolgájának ne legyen szabad mondanom: „kimélik meg a prot. egyházat!“, midőn a ref. egyház sz. helyén egy unitárius, oly joggal, mint a jezsuita lepiszkolja a reformált dogmákat, árulja nihilizmusát és vak fanatizmussal haranguiroz, hogy az egyháznak a dogmáktól megtisztításában magok a protestánsok, mint unitár ágensek „bátran és szabadon, buzgón, irodalmi, társadalmi uton, szószéken és a nép minden rétegeiben működjenek“ és hogy egyházunk tanainak szinaranyát váltásák fel a nihilizmus fapénzével! És ha a szeretet apostola János így fakad ki: Kicsoda a hazug, hanem csak az, aki tagadja Jézust ama Krisztusnak lenni: mi tiszteletteljesen hallgassunk; midőn hiveinket el akarják ámitani, hogy tagadják meg a nazarethi Jézusban ama Krisztust, akin kívül idvesség nincs?! Csak azt sajnálom, hogy a sz. Lélek fegyelmét említve, az a szabadosok gúnytárgyává lett. A sz. Lélek fegyelme alatt értem naponkinti bírálatát, mely alá elmémet és életemet vetem; azt teszem pedig, hogy elmémet és életemet a sz. Írás szavai szerint itélem, és az Ur igéjéből az Ur lelke szól. És aki ezt csak rövid idő alatt éles lelkiismerettel teszi, meg fog győződni, hogy a világ majom-szeretete és a keresztyén szeretet közt rokonság nincs, hogy a sz. Lélek fedd, s engem is feddett volna, ha az unitarizmus és édes gyermeke, a „prot.-egylet“ egyház-ellenességét tétlenül és közönyö-

⁴⁾ Kik kedvesek most a világ előtt? Akik jellemtelenül a korszellemnek hódolnak, a bűnnek léhán bókolnak vagy gyáván hallgatnak. Ellenben ha valaki lelkeszi esküjét — menten minden modern reservatio mentalistól — megtartja, az mysticus, orthodox (!), pietista, ultramontán stb.: Üldözés a mi jutalmunk, rágalmaztatás a mi részünk, szenvedés a mi „kereskedésünk“. Az ugynevezett intelligencia el van ámitva, félrevezetve. Csak túrjátok ki az evangéliumot heidelbergi módon a templomokból s hirdessétek Schenkellel azt a hazug tételt: intoleranciát az intoleranciának! ti szeretetteljes (!?) liberalizátorok! tietek lehet majd a papi jövedelem, de miénk lesz a hitnek világot meggyőző hatalma!

sen nézem. Igenis, hitvallást tenni a Krisztusról, hogy mások is idvezüljenek általa, és hogy predikációból jöjjön a hit, keresni a tévelygő juhokat, elűzni a ragadozó farkasokat, kik az ur akla körül ólálkodnak, — ily szeretetet tanultak az apostolok, tanultam én az Ur lelkétől, s nem a világ léha, képmutató, hazug szeretetét. Ján. 16, 8—11. Különbén a napi sajtó, S. ur szerint a biblia egyik kritériuma, kivált midőn a zsidó börze megveszi; vett-e ez sz. Lelket?⁵⁾ Mit is beszéljen a vak a színekről! Csak arra kérem az ellenfélt, hagyják ki a sz. Lelket a polemikából. Máté 12, 31. 32. Végre könnyű a szeretetről csevegni, míg az ember oly kényelmes viszonyok közt van, mint Strauss, ki az istentisztelet helyébe a művészet élvezését ajánlja. De ha a növekvő socialis nyomort, melynek érlelésében a sajtó oly serény, a doctrinair urak is kezdik érezni; ha bekövetkezik azon idő, melyről az Ur beszél Máté 24, 12: be fogja-e tettel bizonyítani, mit a szeretetről szóltak? nem fogják-e ezen tökéletesek iszonyodva látni, hogy szeretetök vajmi tökéletlen? Ján. jel. 3, 17—19. — Igaz, az unitárok nem hitfeleink. Tágabb értelemben hitfelünk, ki a Jézuson kívül idvet nem ismer, a keresztyén. Szorosb értelemben, a ki vallja, hogy igazulunk Isten kegyelméből, a Krisztus érdeme által, a hitben, — tehát bármily denominációju protestáns. Az unitárius maga magát véli idvezíteni, ha még idvességet hisz, — tehát Idvezítőre, Krisztusra semmi szüksége, és nem is Jézust akarja mesterének, de ő maga, Vogttal és a sajtóval együtt, akar Jézus mestere lenni, — tehát vajjon keresztyén-e? Keresztsége sem a keresztyén keresztség, mert maga S. ur mondja, hogy az ő keresztségöket nem a Krisztus alapította, hanem hogy az régibb jelképes mosakodás; én magam is ismerek furcsánál furcsább unitár „keresztelési formulákat”; sőt a hirhedt cincinnati unitár hitszónok Vickers Tamás gyülekezetében, saját vallomása szerint, sem keresztség, sem urvacsora nincs;⁶⁾ tehát az

⁵⁾ S. ur ujjong, hogy a szabad sajtó üdvös befolyást gyakorol az emberiségre. Ily általános tétel el en nincs kifogásom. De ha ismerné a bécsi sajtó legnagyobb részét, mely megvehető az ámitás, csalás és kirablás részére, és a pesti német sajtó egy részét, mely nyilvános erőszakos zsebelésből és oly undokságokból él, melynek erkölcstelenségét az államnak nem is volna szadad tünie, — másképp nyilatkoznék. Ezen börzei jobberektől tanuljunk szeretetet?

⁶⁾ Kevéssel halála előtt alapítá az Ur az ő sz. vacsoráját s kevéssel mennybemenetele előtt a keresztséget. Akkor mondá: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre! és ekkor: Menjetek, tanítsatok, kereszteljétek! Én egy haldokló- vagy bucsúzóznak utolsó akaratját teljesíteni sz. kötelességemnek tartom. Ha az unitárok Krisztus utolsó akaratját épen nem teljesítik, akkor többi parancsait vajmi könnyedén vehetik! A sz. Lélek az Ige és a sacramentom által nyilatkozik. Ez most az ő rendes utja. Ezt tanítja a protestantismus és én is, s azon állítás, hogy én magamat a sz. Lélek közvetlen befolyása alatt képzelném, ismét együgyű vagy roszakaratu ráfogás. Ha pedig S. ur azt tartja, hogy a sz. Lélek nem az Ige és sákramentom által, de ő általa nyilatkozik, mint ezt a pápa önmagáról hiszi: akkor ne tessék magára venni a protestáns nevet, hanem beállni — jezsuitának!

ilyen unitár volna keresztyén? Erkölcstanunknak veleje a protestantizmus a n y a g i e l v é n e k (Róm. 3, 24—25) diametral ellentéte: igazulás a cselekedetek által, beképzelt tökéletesség és önszentség; — ők tehát nem protestánsok. A protestantizmus a l a k i e l v e, a lelkiismeret szabadsága, anyit jelent, hogy a hit kútfeje egyedül a sz. Írás, nem pedig valami emberi vélemény; jön bár az a pápától, császártól vagy S. urtól; és nem megfordítva, hogy az ember unitár-módon elvet és megtart a sz. írásból, amint neki tetszik. Én mint luth. keresztyén egyedül a sz. Írást vallom a hit kútfejének és meggyőződtem, hogy az Írás velejét leghívebben egyházam symbolikus könyvei fejezik ki. A sz. Írás tanát azonosnak tartom egyházam tanával és az enyémmel. Ha valaki más tanról akar meggyőzni, a sz. Írásra utalom. Ha az idegen tant írásszerűnek, egyházam alaptanaival és főelveivel ellenkezőnek találom: a sz. Írás tekintélye dönt, és én — iszonyodva a kétkulacsos lényektől — mint becsületes ember, a luth. egyházból kilépek. De ha az idegen tan. írás-ellenes: akkor azt magamra rákényszeríteni soha sem engedem, sőt inkább meghalok az isteni igazságért. Ez az én lelkiismereti szabadságom! Az unitárius ennek ellenkezőjét vallja; tehát nem protestáns!

Lelkiismereti szabadságomon alapszik szabad vizsgálódásom az Írásban is. Helyettem senki sem hihet és a hit az Igéből van. Más nem vizsgálódhatik helyettem, ezt magamnak kell tennem. Arra is utalok mindenkit. Ha most valaki az Írásban csupán a végre vizsgálódik, hogy azt eszének gyarló bonczkése alá vegye és lábbal tiporja, én nem üldözöm. De hogy eljárását helyeselhetném, előbb meg kellene szünnöm protestánsnak lenni; és hogy hitfeleim elcsábítását hasonló eljárásra tétlenül nézzem, előbb hű pásztorból judási bérencé kellene válnom. Amazok büntetése nem az én hivatásom, hanem Isten dolga, ki meg nem csúfoltatik!

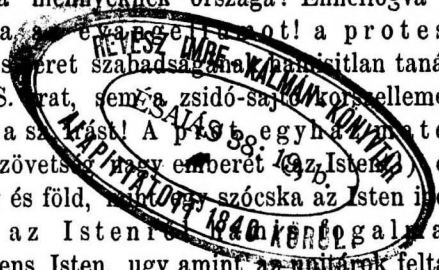
Simén ur azon megjegyzése, hogy az unitarizmus azért volna protestantizmus, mert ezzel egy időben keletkezett, anyit ér: a pór lázadás szinte reformatio, az 1848-iki zsidó-fosztogató-kravallók szinte szabadságharc, mert az a reformációval, ezek a szabadságharcokkal egyidejűek. Szánakozva kellett mosolyognom a felett, hogy az unitárok protestánsok, mert szó sincs róla, hogy a törvény protestánsoknak el nem ismerte volna őket, miután a protestáns nevezet törvényeinkben elő nem fordul, így az 1523. és 1525-dikben sem. Tudnia kellene, hogy akkor még a speyeri országgyűlés és a protestáns nevezet nem létezett; hogy evang. és prot. synonym nevek; és hogy honi törvényhozásunk csak ágost. és helv. hitv. s nem egyuttal unitár (!) evangélikusokat vagy protestánsokat ismer. A décsi országgyűlésről sem kellene megfeledkezni, mely a Krisztus imáadását és a keresztyén keresztséget azért követelte az unitárok-tól, mint sine qua non-t, hogy a hazában nyílt paganizmus ne létezzék.

Ebből látni való, hogy a honi törvényhozás az unitárokat, kivált a mostaniakat, protestánsoknak nem tekintette. De ha tekintette volna is, a mi lelkiismereti szabadságunk protestált volna az ellen.

Ha már őket hitfeleimnek el nem ismerhetem, csunya ráfogás, hogy én valaha állítottam volna, hogy ők nem felebarátaim. Sőt igen, mint minden embert, zsidót és pogányt is, felebarátaimnak tekintem őket. Ha valamely ember segítségemet igényli, bizony nem kértem, keresztyén vagy-e, vagy éppen lutheránus? Kár tehát úgy vagdalni a levegő-eket!

Igy kimutattam az unitárizmus nihilizmusát, ellenkezését a sz. Irással, a keresztyénség, jelesen a protestantizmus alapelveivel, és hogy annál fogva az protestáns keresztyénség nem lehet. Csak kérdezzék meg magokat Strauszszal együtt az unitárok, hogy vajjon még keresztyének-e? és vallják be vele: Igen és nem. Igen, ha S. ur az evangelium; nem, ha az írás a hit kútfeje. Az elsőre igent mondani Isten-káromlás. De tovább megyek. Az unitárizmus evangéliom-ellenesség, a protestantizmus leghatározottabb ellensége. Lássuk az ezt bizonyító gyűlöletét az Irás, keresztyénség s kivált a protestantizmus ellen.

A magyarországi „prot.-egylet“ alapeszméje aligha nem a kolozsvári unitár tanárok agyában született. Észrevették Ballagi ur lapjának szerelmes pillantásait és gondolták, jó lesz őket jégre vinni. Sikerült; az unitár propaganda tárt karokkal fogadtatott és számos protestáns felcsapott unitár ágensnek. Most tessék S. urnak, a léprevezető fővezérnek protestáns-ellenes támadásait követni. A nagy próféta Mózes, az Ur hív szolgája József, az Isten szíve szerint való férfiú Dávid fanatikuskok, a fanatizmus vadállatai — ezt tanítja S. ur, ki „a Krisztus lábainál ült és ki a sz. Lelket olyannak ismeri, mely szeretetre és türelemre tanít“. Ily fanatikusk volnék én is, mert „magam teremtettem meg Istene-met, a hármast Istent“ (!!!) és mert merem magamat az Ur Lelkének fegyelme alá bocsátani! A prot. egyház a sz. Háromságban három Istent (!) tanít; Zsolt. 51, 7. képtelenség, mert Krisztus magához hívja a kisdedeket, és mert a Krisztushoz hozva őket (az unitár Ganges-mosakodásban?) övék a mennyeknek országa! Ennél fogva a prot. egyház megtagadja az evangéliumot! a protestantizmust is! mert a lelkiismereti szabadságunknak unitáris tanához hű és a hit kútfejéül sem S. urat, sem a zsidó-saját lelkiismeretemet nem fogadja el, hanem egyedül a sz. Írást! A prot. egyház unitárista, mert elismeri az ó szövetség nagy emberét (az Isten), és hinni meri, hogy előbb vész el ég és föld, mint az ó szövetség szócská az Isten ígé-jéből! A prot. egyháznak az Istennek az embernek kellene lennie, mert neki az immanens Isten, úgy amint az unitárok feltá-

laják, nem kell, — s nem nagy barátja az erkölcsiségnek s jogosságnak, mert elfogadja az ószövetséget, mely — s különösen Jób könyve erkölcstelen! A lutherán egyház eretnek, mert Luthernek híve, ki eretnek, s ki ennek híve, szinte eretnek!! Szerinte Luther eretnek a sz. Írás tekintélyére nézve, mert különválasztotta a canonicus könyveket az apocryphusuktól (o sancta simplicitas!), Jakab levelét szalmás levélnek nevezi stb. Ha S. ur úgy ismerné Luther munkáit, mint én, ki, például, ritkán szoktam szószerűkre lépni a nélkül, hogy L. predikációiba el ne mélyednék, tudni fogná, hogy az ő gondolatjainak mindegyike egy-egy sugára a mi materiale principiumunknak. Azon érvek, melyek ez elv ellen Jakab leveléből felhozattak, birták őt ama kifejezésre. Luther főtörekvése volt, a materiale principiumot keresztülvinni. Ha ebben enged a papismus, nincs meg a mostani alaku lutheri reformatio. Luther kibékül a pápával s örömetst elfogad ezen árou hierarchiát, coelibatust stb. Már pedig, hogy az, kinek a biblia veleje minden mindenben, mikép lehet eretnek, annak belátását arra bízom, ki nem az ész törvényei szerint gondolkodik? Továbbá Luther eretnek volna a hitre nézve. Most jó a sok frázis, csupa hamisítás és elferdítés. Ő önmagát és nem a sz. Írást tartotta volna a hit kútfejűl, épen úgy, mint S. ur! Így compromittálja magát az ember, ha kútfőket nem tanulmányoz, hanem a hamisított dogmák után cseveg és bebizonyítja, hogy az unitár-ellenes Rambachnak csakugyan igaza volt, midőn azt mondá, hogy a ros sz könyveknek leghelyesebb használata őket épen nem használni, ép oly kevésbé használni, teszem én hozzá, mint Offenbach schőne Helenáját olvasni. Valóban, én 3—4 kötet hitetlen könyvet olvashatok át, alig hogy 3—4 új gondolatot találnék bennök. Elfecsérelt idő! Ha S. ur Luthert eredetiben olvassa és nem a hamisítókából ismeri, nem teszi magát oly nevetségessé. De hiszen Luthert az eredetiből is idézi. Mely compendiumból, nem tudom. L. mondja: Wie wir Gott fühlen, so ist er uns. Wie wir sind, also ist unser Herr Gott auch. Természetesen Zsolt. 18, 27. alapján. Aki az Írásoknak hisz, hitt az igaz Istenben. Ki maga magának az evangélium, mint S. ur, az szerinte „maga teremti Istenét és beléje lehelli saját gyűlöletét“. Szegény S. ur! Továbbá Luther eretnek volna, mert hiszi Krisztus testének és verének lényegi jelenlétét az urvacsorában. Ez pantheismus volna! Hogy miért, — ezt S. ur csalhatlan szavára el kell hinnünk. Ezenkívül Luth. tagadja, hogy Jézus a sz. Lélektől fogantatott (!!!) Kérem elolvasni L. prédikációját a házi postillában gyümölcsoltó B. Asszony napjára „auf dass nun dieser Artike, von der Empfängniss unseres Herrn Jesu Christi, auch fest und gewiss im Herzen bleibe, feiert man dieses Fest stb. Hogy lehet így az igazsággal játszani! Végre Luther eretnek volna, mert tanítaná, hogy a szeretet Istene végtelenül senkit sem büntethet s tulajdon-

képeni pokol nincs. Ebből egy szócska sem igaz. Ő elítélte az újra-
resztelőket, kik hasonlót tanítottak. De tessék elolvasni a házi postillá-
ban (hogy tovább ne menjek) a XXII. p. Trin. vasárnapra rendelt predi-
kációt: „Willst du nicht vergeben, so will dir Gott auch nicht vergeben.
Willst du rächen, zürnen, strafen, so will Gott auch rächen, zürnen,
strafen. Aber ein ungleicher Zorn und Strafe ist's. Denn Gottes Zorn
und Strafe ist ein ewiger Zorn und Strafe!“ És a pokolra nézve így
nyilatkozik: „Die Hölle nennt die Schrift den heimlichen, verborgenen
Ort, welcher ausserhalb dieses Lebens, ausserhalb aller Jahre,
Tage, Stunden und Zeit und alles leiblichen Lebens ist, welches
mit Vernunft nicht zu begreifen ist. Ezen utóbbi kifejezés, mely
Luthernél igengyakori: egyenes ellentéte a reá erőszakoltatni szokott
hamisított alaki elvnek. Mindezek dacára L. eretnek és vele én, az ő
és új lutheránusok mind eretnekek volnánk. Hogy mi különbség van
Luther, az ő és az új lutheránusok között, csak S. ur tudja. Leginkább
az új lutheránusokra haragszik, mert ezek még meg nem haltak az ő
kedvéért, és mert nem a régi fegyverekkel; mint az elhunyt lutherá-
nok könyvei, de a jelenkorhoz alkalmazottakkal harcolnak a mostani
hitetlenség ellen! Végre a lutheri egyház nyakig van bálványozásban,
mert Krisztust imádja s megtartotta a 3 Mária-ünnepet! S. ur megta-
nulhatná iskolás gyermekeinktől, ki a Krisztus és hogy a 3 Mária-ünnep
őneki, a valóságos Istennek és embernek, és nem Máriának van szen-
telve, jelesül gyertyaszentelő B. A. Krisztus bemutatásának a temp-
lomban, gyümölcsoltó B. A. Krisztus fogantatásának a sz. Lélektől,
sarlós B. A. Krisztusnak, mint a testben megjelenő Igének!

Szánakozásra méltó S. ur gyermekes polemiája, melyben, ha én
mondám, az unitárok tévelygők, a tudományos cáfolat, te vagy az, ha
én mondom, te tagadtad meg a protestantizmust és az evangeliumot, a
felelet, de bizony te stb. S. ur cáfolatai legfőlebb utcai vagy gyümölcs-
piaci becsüek. De van a dolognak igenkomoly oldala is. Ahlfeld mondja
valahol: „Es ist ein Hauptkunstgriff des Fürsten dieser Welt, dass er die
Namen der Dinge verkehret, dass er Schwarz Weiss, und Weiss Schwarz
nennt. Da heisst der Unglaube — Freisinnigkeit, der Abfall von Gottes
Offenbarung — Aufklärung, der Hochmuth — Menschenwürde, die Lüge
--- Gewandtheit, der Betrug — Lebensklugheit, die Verstellung — Diplo-
matie, und der Geiz — Sorge für sein Fortkommen“. Így elcsavarásban
S. ur jeles tanítvány.

Ő megtagadja a protestantizmust és az evangeliumot és e bűnt rá-
fogja azokra, kik vallják. Ő a hamis próféta és a secta tagja, s ezzel gya-
nusítja azokat, kiket el nem csábíthat a prófétáktól s az egyházból. Ő
mondja a gonosz korszellemet jónak és az Ur jó Lelkét gonosznak. Ő
adja ki ama sötétséget, melyben a pogányok ülnek, világosságnak,

és az evangelium világosságát sötétségnek. Ő neki a hit keserű és a hitetlenség édes. Ő akar bölcs lenni mindenki előtt, és nincs senki rajta kívül, ki bölcseségét elismerje. Cikke egy mutatóvány az unitár iskolai előadásból. Főjellemvonásai: Hyphotesisekből kiinduló sophismák, frázisokból keletkező zürzavar, jézsuíta dresszúra és dialectica, mely nem nyugszik, míg önámítva, vagy szántsándékkal a zavarosban halászva a fehért feketének nem kiáltja ki és a feketét fehérnek! De hagyjuk ezt. Anyira, mint ő, gyalázni egyházunkat és tanainkat nem merte volna egy Hoványi sem! És ez unitár-agens a prot.-egyletben vezérszerepet játszik! De ő még többet tesz. A fél munkánál nem marad. Amenyire a protestántizmust gyalázza, anyira magasztalja saját unitárizmusát. Mi célból, mindenki tudhatja.⁷⁾

Szerinte az unitárizmus nem nyers vulgaris rationalismus, és mégis bevallja, hogy az, és bebizonyítja tetteleg polemiájával. Magasztaltatja egy egy hozzá hasonló jelentéktelen egyén által, ki azt a jövő vallásának tartja. Igenis volt, van és lesz unitárizmus az ítéletnapig. Mikép? Ami Dávid Ferencben szunyadt és mit most S. ur vall, — ez a hitetlenség az eredeti bűn egy része, tehát semmi nevezetesség vagy tudósság. Kitört ez ugy a 14. Zsolt. hitetlenében, mint Sabellius és Áriusban, a párisi kommünben, a zsidó lapokban és az Internationale istenkáromlásaiban. — Szerinte az unitár nihilismus nem oka a tudomány elvadásának és az egyházi élet elfajulásának. De mily tudomány a modern ujdondászok tudománya? Pedig a hitet és az egyházat azok csak úgy tudják megtámadni, mint S. ur.⁸⁾ Végre azt mondja: a kalvinizmus kiszívta Erdélyben az unitárizmust. Beszél a 62 háromszéki gyülekezetéről. Másról beszél Bodóné, ha a bor árát kéri! Egyáltalában nem képzeltetni, létezhetnék-e Erdélyben a mostani unitár hitközönség, ha ott a félmillió protestáns nem élne, kiket a deési complanatio után elámitott. Nem nyelte volna-e el a papság? nem maradtak volna-e meg reformáltaknak amaz egyházak, melyek unitáriusokká s ezekből pápistákká lettek? Itt több mint 62 egyházzal van szó. De a kérdés veleje ez: prot. tudomány nélkül fenállhatna-e az unitárizmus?

⁷⁾ Tudtommal, a protestantismus még le nem mondott a S. ur által gyalázott tanokról. S mindennek dacára viselni akarja ez ur az általa piszkolt protestáns nevet, tagja akar maradni a protestáns nevet viselő egyletnek, s prot. templomokban a protestántizmust gyalázni és az unitarizmust magasztalni. Ily vakmerőség jellemzésére elég éles és elítélő szavak alig találhatni.

⁸⁾ Nem tetszik S. urnak, hogy a napi sajtó azon része ellen kikelek, mely nemcsak a hierarchiát, de a prot. egyházat is megtámadja; ő sophistic elcsavarja, hogy a szabad sajtó (!) ellen van e támadás intézve, és hogy minek veszem én igénybe a szabad sajtót. Kár, hogy S. ur nem az Index librorum prohibitorum szerkesztője; az én cikkeimet bizonyára kinyomatni nem engedné, vagy elégetné. Gyönyörű szabadelvűség: ellenünk írjon bárki, de mi ne motszanjunk, mert különben inquisitorok vagyunk!

prot egyetemek nélkül lettek volna-e oly tudósai, mint minők voltak? a protestantizmus-adta világi tudomány nélkül fenállhatott volna-e? A higgadtan gondolkozó fő csak azt felelheti: nem! és a köszönet ezért a kálvinizmus szidalmazása!

Protesztáns-egyleti tagok! szívre kezet! Ez év májusában tanácskoztak Pesten az angol és erdélyi unitárok tanaik terjesztése felett, és nem találtak jobb eszközt erre, mint azt, melynek alkalmazását a „prot.-egylet“ már elhatározta, az unitár apostol, Channing műveinek terjesztését! Az unitárok becsmérlik az Ur igéjét, kiküszöbölik az evangéliumból az evangéliumot, eldobják a keresztyénséget és a protestantismust, gyalázzák Luther és Kálvin egyházát, buzdítják önöket, hogy buzgón, bátran, irodalmi, társadalmi uton és — szószékből (!) hirdessék az unitarizmust és immanens Istenét — és önök készek nemcsak ezt megtenni, de haragra gyuladnak, ha valaki ily tévelygéstől óvja. Kell-e még felkiáltanom: hallva nem hallanak és látva nem látnak? Kell-e még az egyházi hatóságokat kérve kérnem: Ha a jezsuiták nem gyalázzák úgy a protestantizmust, mint S. ur, a prot.-egylet egyik vezére, szólítsák fel az unitárokat: kiméljék meg a prot. egyházat! Mutassák meg azon prot. lelkészeknek és tanároknak, hogy hivatalukkal a „prot.-egyleti“ tagság összeférhetlen! Gondolják meg, mi lesz a jövődő papságból, ha unitár szellemben neveltetik és ha papnövéndékeink már reformereskednek egyetemben az unitár hittanulókkal! Kell-e az összes honi protestantismust felszólítanom a védelemre nemcsak az ultramontanizmus, de az ennél még véresebb unitarizmus ellen? Kell-e buzdítanom a jobbakat apoloiai működésre, midőn a hallgatás nem a nemes türelem, hanem a gyöngeség, a lethargia jele. Máris ennek tekinti az unitarizmus, midőn egész harca a protestantizmus ellen magán a hulla-boncolás jellegét viseli. E „Figyelmezőn“ kívül oly kevés az életjel, hogy már diadalmamokban szeretne uszkálni az ellenfél. De meg fog csalatkozni! Meg vagyok győződve, hogy jégre ment jóhíszemű feleink be fogják látni, hogy a „prot.-egylet“ a prot. egyház sírásója akar lenni; meg fognak döbbsenni, ha érzeni kezdik: „ki szelet vet, vihart arat“ és hogy előbb vagy utóbb édes örömmel fogunk imádkozni: „Hiszem a szenteknek egységét!“

Simén ur pedig velem ne törődjék. Az unitarizmus csupa ellenmondás, zürzavar, valójában pedig nihilizmus. Az én hitem béke és öröm a sz. Lélekben. Én tudom, kiben hittem, szívemben azon Isten oltára áll, kit Jézusban ismerek. Érzem a lélek egységét, tisztában vagyok magammal. Szánakozva utasítom vissza az apró unitár apostolt, melyet S. ur ajánl; harmadrendű racionalistáinktól is többet tanulhatni, mint tőle. Szeretetet, humanizmust, papi kötelességet

tanultam és tanulok az igaz és nagy apostoloktól! Szánakozva utasítottam vissza vakmerőségét, hogy ötleteit elfogadjam protestantizmusnak és evangéliumnak. Ha uramat Belzebubnak rágalmazták, káromolták, csoda-e, ha az ő szolgájára fogják a protestantizmus és az evangélium megtagadását? Örvendek, ha nevéért szenvedek, és hogy újból legbelsőbb örömmel, meggyőződésemmel egész erejével vallhattam a protestantizmust és az evangéliumot!

Freckska Lajos.